

Mezinárodní politika

ROČNÍK XXXIV

4/2010

CENA 59 Kč

**„Íránce vůbec
nepálí,
že Západ
Ahmadínežáda
odmítá“**

Ženy z Persepole

**Írán: třicet let
po islámské revoluci**

**Mohou být
Izrael a Írán
(opět) spojenci?**

**Írán a Turecko: minulost
a perspektivy energetické spolupráce**

Velká Británie očima Michala Mravinače

ISSN 0543-7962

10

9 770543 796005

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- CESTOU**
Cestou dějin : kolektivní monografie k počtĕ prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc. = On the road of history ; 1 / uspořádal Eva Semotanová. – Praha : Historický ústav, 2007. – 419 s. : il., mp. – (Práce Historického ústavu AV ČR/Opera Institutu Historici Pragrae ; Řada/Series C - Miscellanea ; sv. 16/1). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7286-111-8**
- CESTOU**
Cestou dějin : kolektivní monografie k počtĕ prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc. = On the road of history ; 2 / uspořádal Eva Semotanová. – Praha : Historický ústav, 2007. – 507 s. : il., mp. – (Práce Historického ústavu AV ČR/Opera Institutu Historici Pragrae ; Řada/Series C - Miscellanea ; sv. 16/2). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7286-112-5**
- CINQUANTE**
Cinquante ans de traité de Rome 1957–2007 : regards sur la construction européenne / ed. Marie-Thérèse Bitsch. – Stuttgart : Franz Steiner, 2009. – 361 s. – (Studien zur Geschichte der Europäischen Integration ; Nr. 1). – Bibl.-Chron.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-3-515-09313-2**
- ČTVRTÝ**
IV. Kongres českých politologů : Plzeň, 9.–10. 9. 2009 / sest. Ladislav Cabada, Helena Hřivcová. – Plzeň : Západočeská univerzita, 2009. – 265 s. – (Česká společnost pro politické vědy). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7043-842-8**
- DIETL, Ralph**
Dokumente zur Europäischen Sicherheitspolitik, 1948–1963 / Ralph Dietl. – Stuttgart : Franz Steiner, 2009. – 114 s. + 1 CD-ROM. – (Geschichte). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-3-515-09341-5**
- EFFECT**
The Effect of the Treaty of Lisbon upon the Czech legal order : conference volume, Prague 27 March 2009 = Vliv Lisabonské smlouvy na český právní řád : sborník příspěvků z mezinárodní konference, Praha 27. března 2009 / ed. Jiří Zemánek. – Praha : Metropolitní univerzita, 2009. – 180 s. – Pozn. **ISBN 978-80-86855-55-4**
- EKONOMICKÉ**
Ekonomické a sociálne opatrenia na Slovensku 2008 : projekt HESO / ed. Dušan Zachar. – Bratislava : Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy, 2009. – 81 s. : gr., tab. – Bibl. **ISBN 978-80-970197-0-9**
- ENERGY**
Energy security and climate change : double challenge for policymakers / ed. Artur Gradziuk, Ernest Wyciszkievicz. – Warsaw : The Polish Institute of International Affairs, 2009. – 172 s. : gr., tab. – Pozn. **ISBN 978-8389607-79-9**
- FIALA, Petr**
Teorie politických stran / Petr Fiala, Maxmilián Strmiska. – 2. vyd. – Brno : Společnost pro odbornou literaturu - Barrister and Principal, 2009. – 263 s. – (Vědecké studie). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-87029-71-8**
- GRUŠA, Jiří**
Česko / návod k použití / Jiří Gruša. – nové, rozšířené a přepracované vyd. – Brno : Společnost pro odbornou literaturu - Barrister and Principal, 2009. – 190 s. – Název originálu: Gebrauchsanweisung für Tschechien **ISBN 978-80-87029-72-5**
- HODNOTY**
Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008 : (pramenná publikace European Values Study) / sest. Ladislav Rabušic, Jana Hamanová. – Brno : Masarykova univerzita, 2009. – 324 s. : tab. – Přil. **ISBN 978-80-2104-952-9**
- CHIFU, Julian**
The Russian Georgian war : a trilateral cognitive institutional approach of the crisis decision-making process / Julian Chifu, Oazu Nantoi, Olexandr Sushko. – Bucuresti : Curtea Veche, 2009. – 200 s. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-973-1983-19-6**
- INOTAI, András**
The Impacts of enlargement on the Central and Eastern European countries / András Inotai. – Seoul : Korea institute for international economic policy, 2009. – 73 s. : tab. – (SNU-KIEP EU Centre Research Series ; 09-02). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-89-322-064-2**
- KAGAN, Robert**
Nebezpečný národ : zahraniční politika USA 1700–1900 ; Svazek I. / Robert Kagan. – Praha : Lidové noviny, 2008. – 569 s. : il. – (Světová diplomacie). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7106-969-0**
- KISSINGER, Henry**
Obnovení světového řádu : Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822 / Henry Kissinger. – Praha : Prostor, 2009. – 413 s. – (Obzor). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7260-221-6**
- KLEINSCHMIDT, Harald**
The Transformation of the European culture of security / Harald Kleinschmidt. – Hamburg : Helmut-Schmidt-Universität, 2009. – 110 s. – (Studien zur internationalen Politik ; Heft 1/2 2009). – Pozn. **ISSN 1431-3545**
- KROFTA, Kamil**
Diplomatický deník 1919–1922 / Kamil Krofta ; k vydání z autorova rukopisu připravil a úvodní studií, poznámkami a přílohami opatřil Jindřich Dejmek. – Praha : Historický ústav, 2009. – xlvii, 388 s. : il. – Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7286-145-3**
- KUKLÍK, Jan**
Nadnárodní integrace v Evropě : příspěvek k aplikaci "Principů" E. F. Smidaka / Jan Kuklík, René Petráš. – [Praha] : Havlíček Brain Team, 2007. – 238 s. : il., mp. – (Avenira edice). – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-87109-02-1**
- MAR'JINA, Valentina Vladimirovna**
Sovetskij Sojuz i čecho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939–1945 gg. Kniga 1, 1939–1941 gg. / V. V. Mar'jina. – Moskva : Indrik, 2009. – 431 s. – Přil.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-5-91674-037-0**
- NEKVAPIL, Jiří**
Mnohojazyčnost v České republice : základní informace = Multilingualism in the Czech Republic basic information / Jiří Nekvapil, Marián Sloboda, Peter Wagner. – Praha : Lidové noviny, 2009. – 117 s. : mp., tab. – Bibl. **ISBN 978-80-7106-581-400**
- ONDŘEJ, Jan**
Odzbrojení : prostředek k zajištění mezinárodní bezpečnosti / Jan Ondřej. – 2. rozšířené vyd. – Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. – 343 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7380-129-8**
- PECKA, Emanuel**
Sociologie politiky / Emanuel Pecka. – Praha : Grada, 2010. – 240 s. : tab. – Bibl. **ISBN 978-80-247-2793-6**
- PROROK, Vladimír**
Politologie / Vladimír Prorok, Aleš Lisa. – 2. rozš. vyd. – Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. – 223 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-7380-141-0**
- PUŤ**
Puť v Jevropu / ed. I.M. Kijamkin, L.F. Ševcova. – Moskva : Liberal'naja missija, 2008. – 397 s. **ISBN 978-5-98379-115-2**
- RUSKO**
Rusko, EU a Česká republika : (diskuse o vzájemných ekonomických a politických vztazích) : 1. seminář, 11. března 2008 ; Církevní restituční v České republice : (je Dábel skrytý v detailech? Co bude s katedrálou? Jsou církevní nároky konečné? Jaký je vztah ke konkordátu? Je to odluka státu od církve?) : 2. seminář, 29. dubna 2008. – Dráčov : Fontes Rerum, 2008. – 125 s. : gr., mp. – (Sborník textů ; č. 24/2008). – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-86958-11-8**
- SREDNJAJA**
Srednjaja Jevropa : problemy meždunarodnyh i mežnacional'nyh otnošenij XII–XX vv. / ed. A.S. Stykalin. – Sankt-Peterburg : Aleteija, 2009. – 537 s. : il. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-5-91419-159-4**
- TRENDY**
Trendy regionálnych disparit Slovenska : teoretické modely a empirické analýzy / Soňa Čapková ... [et al.] ; ed. Menbere Workie Tiruneh, Marek Radvanský. – Bratislava : Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2009. – 179 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-7144-176-2**
- VAUBEL, Roland**
Evropské instituce jako zájmová skupina : dynamika stá-
le těsnější unie / Roland Vaubel. – Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2009. – 74 s. : tab. – Bibl.-Pozn. **ISBN 978-80-86547-83-1**
- ZEMANOVÁ, Štěpánka**
Evropeizace zahraniční politiky v oblasti lidských práv / Štěpánka Zemanová. – Praha : Oeconomica, 2008. – 240 s. : gr., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. **ISBN 978-80-245-1402-4**

Světozor • 1

Martin Novák | Bushova arabská demokracie • 2

Írán – tyrkysový most | -zz- • 3

ÍRÁN

Břetislav Tureček | „Íránce vůbec nepálí, že Západ Ahmadínežáda odmítá – v jejich očích tím jenom získává“ • 4

Zuzana Kříhová | Írán: třicet let od islámské revoluce • 8

Jana Hybášková | Ženy v Íránu • 11

Tomáš Urban | Írán online • 14

Petr Binhack, Michal Thim | Írán a Turecko: minulost a perspektivy energetické spolupráce • 16

Martin Onderčo | Brúsenie nožov medzi priateľmi • 19

Jiří Schneider | Mohou být Izrael a Írán (opět) spojenci? • 22

Naďa Aliová, Jan Kužvart | Ženy z Persepole – ženská otázka v moderním Íránu • 24

KDO JE MAHMÚD AHMADÍNEŽÁD

Jan Fingerland | Prezident s Božím posláním • 26

DVA POHLEDY

Tomáš Raděj, František Šulc | Demokratický vývoj v Íránu • 28

ZEMĚMI SVĚTA

Pavel Máša | Záhady nového ukrajinského prezidenta • 29

VZTAHY A PROBLÉMY

Patrik Kutílek, Kateřina J. Rohlová | Japonsko a jeho politika vůči Blízkému východu • 31

Slavomír Bucher | Nová geopolitická strategie světa na začátku 21. století • 34

Jiří Štěpanovský | Evropská bezpečnost – ruská iniciativa a počátky diskuse o ní • 37

VELKÁ BRITÁNIE OČIMA MICHALA MRAVINAČE

Nikoli, pane premiére • 39

FILM A POLITIKA

Michal Procházka | Kinematografie v azylu nepřátelského režimu • 40

POSLEDNÍ STRANA**Tiráž**

Ročník XXXIV • Vydává: Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • Šéfredaktor: Robert Schuster • Úvodníky, komentáře: Zdeněk Zbořil • Odpovědná redaktorka: Milena Strejčková • Sekretářka redakce: Irena Krejčová • Grafický návrh: Jakub Tayari • Distribuce: Dagmar Cervinková • Redakční rada: Veronika Bilková (předsedkyně), Vojtěch Beling, Miloš Calda, Martin Ehl, Jiří Fárek, Kai-Olaf Lang, Kristina Larischová, Pavel Máša, Jaroslav Olša jr., Miloš Pojar, Pavel Pšeja, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Filip Tesař, Tomáš Veselý, Zdeněk Zbořil • Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • telefon 251 108 107 • fax 251 108 222 • e-mailová adresa umvedo@iir.cz • Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 59 Kč. Předplatné na rok činí 590 Kč, ve Slovenské republice 29,28 €. Registrováno MK ČR E 5210.

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobruška. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • telefon +421 244 453 711 • fax +421 244 373 311 • e-mailová adresa Herslova@lkpermanent.sk • www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz • Podávání tiskoviny povolené SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996. ISSN 0543-7962 • INDEX 46911

16. únor až 15. březen 2010

Světozor

16. Podle agentury Reuters vyzval izraelský premiér Benjamin Netanjahu Rusko a západní země k uvalení nových „paralyzujících sankcí“ na íránský energetický sektor.
16. Evropská unie prodloužila o dalších 12 měsíců sankce vůči Zimbabwe kvůli nedostačitému pokroku v dodržování dohody o sdílení moci.
17. Rusko a Abcházie podepsaly dohodu o stavbě ruské vojenské základny.
17. Argentina oznámila, že všechny lodi vyplouvající z jejich přístavů k Falklandům budou muset mít zvláštní povolení. Jde o vyostřování sporu kolem britského ropného průzkumu u ostrovů.
17. USA jmenovaly po pěti letech velvyslance v Sýrii. Stal se jím diplomat Robert Ford.
18. Americký prezident Barack Obama přijal k soukromé návštěvě dalajlamu. Čína protestovala u amerického velvyslance v Pekingu.
20. Africká unie v reakci na puč v Nigeru vyloučila tuto zemi ze svých řad a uvalila na ni sankce.
20. Nizozemská koaliční vláda křesťanských demokratů a Strany práce v čele s Janem Peterem Balkenendem padla kvůli neshodám o prodloužení mise v Afghánistánu.
23. Vůdce Hamásu vyzval k novému protiizraelskému povstání.
23. Súdánský prezident Umar Bašir podepsal příměří s dárfúským Hnutím pro spravedlnost a rovnost.
24. Moskva oznámila, že nepodpoří „paralyzující sankce“ proti Íránu.
24. Evropská komise doporučila zahájení vstupních rozhovorů o přijetí Islandu do EU.
24. Latinskoamerické země na summitu v Cancúnu založily Společenství latinskoamerických a karibských států, do něhož nepozvaly USA a Kanadu. Organizace je nezávislá na OAS.
24. Americký prezident Barack Obama a ruský prezident Dmitrij Medveděv se telefonicky dohodli na urychlení rozhovorů o omezení strategických zbraní.

Foto na titulní straně

Účastnice opozičního shromáždění v Teheránu drží fotografie vůdce islámské revoluce ajatolláha Chomejního.

STR New, Globe Media/Reuters

25. Vítěz ukrajinských prezidentských voleb Viktor Janukovyč byl uveden do úřadu.
25. Indie a Pákistán po dvou letech obnovily mírový dialog.
25. Spolkový sněm schválil zvýšení počtu německých vojáků v Afghánistánu na 5350 mužů.
26. Kongres USA prodloužil platnost protiteroristického zákona z roku 2001.
26. Rumunsko zahájilo s USA jednání o rozmístění asi 20 protiraketových střel na svém území.
1. 3. Nový ukrajinský prezident Viktor Janukovyč hovořil v Bruselu s předsedou Evropské komise Josém Barrosem o nutnosti hospodářských reforem jako nezbytné podmínky pro rozšíření spolupráce Ukrajiny s EU.
1. V Haagu pokračoval proces s Radovanem Karadžičem. Ten ve svém zahajovacím rozpravě tvrdil, že Srbové se pouze bránili islámskému fundamentalismu. Srebrenický masakr označil za vykonstruovaný nesmysl.
2. Polská vláda oficiálně schválila nabídku Spojených států, aby USA v budoucnu rozmístily v Polsku antiraketky SM-3.
3. Ukrajinský parlament vyjádřil nedůvěru vládě Julie Tymošenkové.
3. Evropská komise představila strategii rozvoje EU do roku 2020. Počítá se v ní se zvýšením zaměstnanosti o šest procent a navýšením investic do výzkumu a vývoje o 1,1 procenta.
5. Řecký parlament schválil návrh úsporných opatření ve výši 4,8 mld. eur. Opatření vejde v platnost jako zákon na ochranu ekonomiky. Řecko nechce žádat o finanční pomoc zvenčí.
5. Ukrajinský prezident Viktor Janukovyč při návštěvě Moskvy slíbil brzké řešení sporu o dalším setrvání ruské flotily v Sevastopolu.
7. Palestinské vedení přistoupilo na nepřímá mírová jednání s Izraelem.
7. V Iráku se konaly parlamentní volby. Al-Káida na tento týden vyhlásila zákaz vycházení a pohrozila smrtí každému, kdo se voleb zúčastní. Účast voličů byla poměrně slušná, výsledky do uzávěrky nebyly známy.
8. Americký viceprezident Joe Biden zahájil v Tel Avivu několikadenní návštěvu Blízkého východu. Přijel jednat o nepřímých mírových rozhovorech mezi Izraelem a Palestinou.
9. Čína podepsala globální dohodu o podnebí uzavřenou v prosinci v Kodani.
10. Izraelský ministr sociálních věcí Jicchak Herzog se omluvil za zkomplikování diplomatické mise amerického viceprezidenta Joea Bidena tím, že v den, kdy Biden jednal s prezidentem i premiérem, oznámil novou výstavbu bytů pro Židy ve východním Jeruzalémě. Má zde být postaveno 1600 nových bytů.
10. Íránský prezident Ahmadínejád jednal v Kábulu se svým protějškem Hamidem Karzáím. Řekl, že přítomnost mezinárodních sil není řešením, jež by přineslo mír. Peníze vynaložené na válku by se měly spíše dávat na zavlažovací systémy a rozvojové projekty.
11. Byl inaugurován nový chilský prezident Sebastian Pinera.
12. Turecký premiér Erdogan zrušil návštěvu Švédska. Důvodem je rezoluce švédského parlamentu, která označuje vraždění Arménů za Osmanské říše a první světové války za genocidu.

13. Čínský premiér Wen Ťia-pao obvinil USA, že prodejem zbraní Tchaj-wanu a setkáním prezidenta Baracka Obamy s dalajlamou „porušily čínskou suverenitu“.
14. Izraelské bezpečnostní složky zadržely Mahira Udu, vůdce operaci na Západním břehu Jordánu.
14. Krajské volby ve Francii vyhrála Socialistická strana s 29,38 procenta hlasů. Svaz pro lidové hnutí prezidenta Sarkozyho získal 26,18 procenta hlasů.
15. Íránská justice zakázala největší reformní stranu v zemi Frontu účasti na islámském Íránu.

Česko a svět

26. 2. V Praze skončila konference o zločinech komunistických režimů. Účastníci se shodli na tom, že by měl v Evropě vzniknout nový mezinárodní tribunál, který by soudil nepromlčitelné komunistické zločiny proti lidskosti.
1. 3. Česká republika otevřela velvyslanectví v Ázerbájdžánu. Velvyslancem se stal diplomat Radek Matula.
4. Rakouský prezident Heinz Fischer napadl tzv. Benešovy dekrety za těžké bezpráví. Čeští politici se proti jeho výroku ostře ohradili.
5. Generální tajemník NATO Anders Fogh Rasmussen při návštěvě v Praze požádal o navýšení české účasti v Afghánistánu o 51 lidí. Jednalo by se o nasazení dvou lékařských klinik a školitele v letectví.
14. Kambodžský král Norodom Sihamoni přiletěl na devítidenní soukromou návštěvu Česka.

Glosa

Bushova arabská demokracie

Šíření demokracie na Blízkém východě mělo být podle někdejšího amerického prezidenta George W. Bushe součástí boje proti terorismu a extremismu v islámském světě. Deklarovaným cílem bylo zlepšení života lidí v naději, že více svobody uvolní nahromaděnou frustraci a sebere prostor pro fanatismus. Irák se měl stát výkladní skříní, která by i ostatní přesvědčila, že demokracie je nejlepší formou vládnutí. Irácké volby ze 7. března se konaly shodou okolností jen dva týdny před výročí invaze. Podle pozorovatelů byly demokratické, svobodné a dobře zorganizované. Ani úřadující premiér neměl po sečtení 95 procent hlasů vítězství jisté. Takové volby, kdy strana či politik, kteří jsou

u moci, nevyhrávají, jsou na Blízkém východě skutečně raritou. Po letech zoufalství a krveprolévání, bezpočtu sebevražedných atentátů, desetitisících zabitých Iráčanů a tisíců mrtvých amerických vojáků se přece jen rodí nový Irák.

A co demokracie v dalších islámských zemích? Někde jsou volby přes veškeré deformace více či méně soutěží konkurenčních stran či osobností (Libanon, Kuvajt, Pákistán). Některé státy sice nelze označit za demokratické, ale na druhé straně nejsou extrémně represivní a jistou svobodu názorů či volby svým občanům umožňují (Jordánsko, Maroko, Jemen). V zemích s komplikovanými nebo špatnými vztahy s USA se mnoho oproti minulosti ne-

změnilo (Libye, Sýrie), nebo zhoršilo (Írán). Jinde se na demokracii ani za Bushe netlačilo v obavách, aby svoboda a volby nevynesly k moci síly, které by terorismus a extremismus spíše podporovaly, než proti němu bojovaly (Egypt, Saúdská Arábie).

Zdá se, že demokracie v Iráku i jinde v blízkovýchodním regionu životaschopná je, bez ohledu na to, zda Bushovi přiznáme či nepřiznáme právo pasovat se na jejího zakladatele a věrozvěsta.

Martin Novák je redaktorem on-line deníku Aktuálně.cz.

Martin Novák

Írán – tyrkysový most

Tyrkys je kámen přinášející štěstí, lásku, přátelství, a snad proto světoznámý fotograf Rollof Beny nazval svou monumentální publikaci *Persia – Bridge of Turquoise*. Podobně se vyznal ze své lásky k Íránu i francouzský filmový režisér Albert Lamorisse s cílem představit světu jen s jistými výhradami přijatelnou kontinuitu perských dějin. Oba titi autoři si navíc splnili svůj sen tím, že první z nich prezentoval zemi jako mozaiku složenou z obrazů s vnitřním napětím, druhý prolétl Írán v helikoptě s filmovou kamerou a jeho *koktavé umění* postoupilo daleko za hranice obvyklých *technických obrazů*. Lamorisse pojmenoval svůj osudový dokument (zemřel při jeho natáčení) *Les Vent des amoureux* (1970) a ukázal zemi v neustálém pohybu.

Posláním obou těchto děl bylo sdělení, že perská historie nebyla jen bezčasím, teokratickou strnulostí a zaostáváním ekonomickým, jak se nám dnes jeví, ale že perští básníci, stavitelé, náboženští myslitelé nebo lidé dobývající živobytí na úkor nehostinné půdy jim dávali smysl a *dějinnost* stejně, ne-li více než kdekoli jinde na světě.

Když v lednu 1979, dnes už před více než třiceti léty, Mohammad Rezá Šáh Pahlaví Írán opouštěl, ponižovaný nejen *světovou veřejností*, ale i svými blízkými, nikdo ještě nevěděl, kdo bude první obětí náboženského teroru doma i za hranicemi, kdo zemře na bojištích iránsko-irácké války a komu se podaří spasit často jen holý život útekem do nejrůznějších koutů světa. Chomejního slavný návrat do Íránu se během několika dnů změnil v černou múru. Paris Match sice ještě zveřejnil fotografii zavražděného Amíra Abbáse Hovejdy, bývalého ministerského předsedy, v kontextu téměř oslavném, ale už alespoň jedna evropská vláda, navíc vláda neutrální země (švýcarská), se nebála protestovat.

Šáhbanú Farah Diba ve svých pamětech (*An Enduring Love: My Life with the Shah, 2003*) s hořkostí vzpomíná na osla-

vu Nového roku 1977 v Niavaránu s Jimmy Carterem a jeho chotí, kdy prezident Spojených států chvalořečil císaře slovy: *Šáh řídí svou zemi tak pozoruhodně, že Írán se proměnil v ostrov stability v jedné z nejneklidnějších oblastí světa*. O rok později již byl pozoruhodný šáhinšáh na útěku a o další necelý rok, začátkem listopadu 1979, pasderáni (Strážci islámské revoluce) vzali jako rukojmí 66 občanů USA. Jména Henry Kissinger, Nelson a David Rockefellerovi, Walter Mondale, Cyrus Vance, Zbigniew Brzezinski, Harold Braun a Hamilton Jordan by pak neměla být zapomenuta v dobrém i zlém se začátkem toho, co lze ještě dnes nazývat iránskou krizí.

Není to nic nového, už od krize kadžárské dynastie 19. století Francie, Velká Británie a Rusko vytvářely na Blízkém a Předním východě státy podle svých představ a zakladatel poslední iránské dynastie byl velitelem *kozáků*. Také SSSR a USA hájily zde své bezpečnostní zájmy podle aktuální potřeby. A v reakci na tato dění se Írán po neúspěšném americkém výsadbku změnil v příkladný náboženský, islámský stát, jehož prvním mezinárodně-politickým činem byla válka s Irákem a 6,5 milionu mrtvých v uniformách i v civilu. Následovala podpora mezinárodnímu terorismu, patologický antiamerikanismus a neméně hysterická nenávisť vůči Státu Izrael, šířená z Íránu do všech koutů islámského světa.

Více než třicet let se o Íránu nemluví jinak než jako o příkladu islámské politicko-náboženské ortodoxie, o jeho programu nukleární energetiky zároveň s podezřením na úsilí získat nukleární zbraně hromadného ničení a k nim potřebné nosiče k zničení Izraele. Ale také o jeho strategické poloze v Kaspickém moři a o možnostech podstatně ovlivnit produkci a distribuci ropy díky jeho vlivu na *Kaspiku* a v *Zálivu*.

Také šáhinšáhův pád byl zapříčiněn jeho podílem na vyvolání světové ropné kri-

ze v roce 1974 a od té doby je oblast mezi Kaspickým mořem a Perským zálivem vnímána také jako potenciální ohnisko velkého světového konfliktu. Farah Diba ve svých citovaných vzpomínkách napsala, že *...Íránská revoluce podvedla všechny, kdo v ní věřili, a ztratila všeobecnou podporu a od 11. 9. 2001 se na ni svět dívá s hrůzou a nedůvěrou*. Jestliže v letech 1980–1988 mohla být irácko-iránská válka ještě vnímána jako lokální konflikt se skrytou účastí dvou velmocí, mýtické 11. září zvýraznilo *západní* agitaci ve prospěch militantního antiislamismu. *Revoluční* vládcové Íránu pak nevynechali jedinou příležitost, aby této propagandě neustále dodávali nové argumenty, mezi kterými je popírání šoa organizováno dokonce státní mocí.

Budeme-li se snažit vyskočit z krunyře uzavřenosti dobových politických komentářů, můžeme se o to pokusit třeba pohledem na významné architekty, filmaře a spisovatele perského původu, působící doma i v zahraničí. Ale chceme-li se oprostit od zjednodušeného pohledu na pouhou hrozbu světové bezpečnosti, kterou americká zahraniční politika této zemi voluntaristicky přisoudila, musíme se vydat za hranice monotónně opakováných témat účasti Íránu na mezinárodní politice. Ta se s železnou pravidelností objevují zejména vždy na počátku kalendářního roku, v době, kdy se připravuje draft amerického vojenského rozpočtu.

Toto číslo Mezinárodní politiky se pokouší sestavit mozaiku podobnou té, o které se kdysi pokusili Rollof Beny a Albert Lamorisse. Ve srovnání s nimi je to obraz neúplný, ale přece jen má obrysy a strukturu, které by mohly zaujmout pozornost českých čtenářů. Také proto, že žijeme v zemi, kde Jan Rypka, Felix Tauer, Otakar Klíma, Věra Kubíčková, Jiří Bečka, Jan Marek a Jan Cejpek nejen představovali Persii a Írán celému světu, ale v jistém smyslu i vytvořili kontinuitu jeho dějin.

-ZZ-

„Íránce vůbec nepálí, že Západ Ahmadínežáda odmítá

– v jejich
očích tím
jenom
získává,“

říká blízkovýchodní zpravodaj Českého rozhlasu **Břetislav Tureček**. V rozhovoru s Mezinárodní politikou hovořil o tom, jak Západ přeceňuje roli iránských duchovních, o přerodu někdejších zapálených revolucionářů v uznávané reformátory, stejně tak i o stále živých vzpomínkách na krvavý průběh islámské revoluce před více než třiceti lety. Zamýšlí se ale také nad rostoucím vlivem Íránu na Blízkém východě. S Břetislavem Turečkem rozmlouval Robert Schuster.

Jak byste popsal současnou situaci v Íránu? Panuje tam klid před bouří, případně stabilizovala se situace v zemi do stavu před událostmi z loňského léta?

Současný stav nelze tak jednoduše pospat, protože je ve hře řada neznámých. Určitě se iránská společnost už nikdy nevrátí do stavu před loňskými volbami – na to se příliš posunula odvaha části veřejnosti vyjadřovat vzdor vůči vládě i připravenost mocenského aparátu těmto snahám tvrdě čelit. Ve stejné chvíli ale nelze automaticky mluvit ani o tom, že se režim drolí. Stojí proti sobě totiž i jednotlivé názorové (a také mocenské a ekonomické) frakce režimu – dnešní opoziční vůdce Mír Hosejn Músaví není jeho součástí o moc méně než lidé, proti kterým brojí. Navíc podobnou situaci prošel Írán za 31 let od revoluce už vícekrát. Před pěti lety se také mluvilo o bezprecedentních pro-

testech a o režimu na hliněných nohou, když vypukly protesty kvůli uzavření levicového náboženského deníku Salám. Dnes už si ale na tuto epizodu na Západě nikdo ani nevzpomene, přitom mrtví byli i tehdy a někteří studentští aktivisté té doby jsou snad dodnes za mřížemi. Tím ale neříkám, že vývoj posledních měsíců opravdu není velmi dramatický.

Hodně se také připomínalo, že konflikt neprobíhá pouze mezi vládou prezidenta Ahmadínežáda a studenty nebo mladými lidmi, ale i napříč iránským duchovenstvem. Jak se vyvinula situace v tomto ohledu?

To je rozhodně pravda. Když v prosinci zemřel velký ájattolláh Hosejn-Alí Montazerí, stal se jeho pohřeb v Kommu kromě rozloučení s jedním z nejrespektovanějších kleriků šiitského světa i další protivládní demonstrací. Montazerí byl v 80.

letech vybrán za nástupce revolučního vůdce Rúholláha Chomejního. Pak ale kvůli kritice vedení státu upadl v nemilost. Takže muž, který je považován za strůjce známé myšlenky „vývozu islámské revoluce“, najednou skončil v domácím vězení, s vypleněnou kanceláří a od 90. let kritizoval mj. porušování lidských práv současným vedením státu. Loni krátce před volbami jsem v Kommu mluvil s dalším velkým ájattolláhem Sáne’ím a ten mi řekl, že současného prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda by za jeho politiku měly sežrat červi... Podobně smýšlejících duchovních je celá řada.

Potíž je ale v tom, že jde často o lidi, kteří se odmítají vyjadřovat k politice a jejich projevy se obvykle drží čistě náboženské roviny. Proto slyšíme hodně ájattolláhů pějících ódy na dnešní vedení státu a dštících síru na Západ. Ovšem kleri-

Břetislav Tureček

Archiv redakce

kové zcela znechucení situací v zemi si o tom daleko častěji povídají v náboženských seminářích, než že by pořádali tiskové konference a dávali rozhovory západnímu tisku.

Specifické postavení kleriků je dáno i tím, že Írán není „klasickým“ státem, nýbrž teokratickým, a duchovní jsou zároveň politickými vůdci. Změnila se za 30 let od revoluce role duchovních, jejich schopnost mobilizovat vlastní příznivce? Vždyť se i sama íránská společnost musela za tu dobu posunout někam jinam a dá se předpokládat, že totéž postihlo i vztah občanů vůči duchovním...

Kromě duchovních, kteří se politiky straní, jsou i takoví, kteří do ní aktivně vstoupili – naučili se náboženský režim aplikovat v podmínkách demokracie, jak ji uplatňuje Írán. Nemyslím jen třeba v rámci tzv. Shromáždění znalců, které volí nejvyššího vůdce země. Existují i různé platformy, které vysílají své lidi do parlamentu, a to na obou stranách toho zjednodušeně popisovaného politického

spektra – tedy reformisté a konzervativci. Přesto si ale myslím, že postavení duchovních je na Západě trochu přeceňováno. Ano, mají velké slovo, ale nikoli monopol na moc. Ahmadínežád není klerik a jak známo, přivedl s sebou do vysoké politiky i řadu dalších laiků, konkrétně bývalých důstojníků revolučních gard a jiných silových složek. Část duchovních to podpořila, jiní ale naopak tyto Ahmadínežádovy „konzervativce“ (míněno západním slovníkem) kritizují už od roku 2005, kdy se Ahmadínežád stal prezidentem poprvé. Kritizují je nejen ti liberálnější duchovní, ale i konzervativní náboženská pravice – každý se svými ideologickými a ekonomickými argumenty.

Mnozí z nich jsou součástí, nebo dokonce i hlavami různých ekonomických skupin, které mezi sebou soupeří, a dokázali nahromadit značné jmění. Není to v očích běžných Íránců problém?

O „mafiiích“ spojených s různými dobročinnými spolky, islámskými charitami,

nadacemi na podporu válečných veteránů se v Íránu vykládají celé ságy. A je pravda, že mnoha lidem to vadí. Jde ale o to, že příjemci pomoci z těchto zdrojů se počítají na miliony – jsou to třeba dávky vdovám a sirotkům po obětech z doby krvavé revoluce nebo války s Irákem. Jsou to výbavy nakupované pro nevěsty z chudých rodin, bez kterých by se ta děvčata nemohla vdát. Takže na jedné straně vidíme, s jakým despektem se o tom v některých společenských kruzích mluví, na straně druhé jsou tyto organizace každodenní nutností pro potřebné, je to součást sociálního systému.

Například Charitativní fond imáma Chomejního (*Komité-je emdád-e emám chomejní*) je obrovský konglomerát, kterým protékají miliardy dolarů. Modrozluté kasičky fondu jsou na každé větší ulici v Íránu, viděl jsem ji i na íránské ambasádě v Praze a také třeba v šíitských čtvrtích libanonského Bejrútu. Íránci mají ve zvyku hodit do kasičky nějaké peníze před delší cestou, aby měli jakousi pomyslnou

ochranu... Ovšem ve výsledku se ve fondu točí gigantické peníze, je to vlastně regu-lární firma, která podniká a kde se její ve-dení v očích veřejnosti nestoudně oboha-tilo a peníze ukrylo v zahraničí.... Podob-ných fondů, kde management vykládá o ideálech revoluce a památce padlých a současně žije jako vedení nějakého zá-padního koncernu, je celá řada.

Ani tady ale nelze jednoznačně rozli-šit, kde je pravda, kdo jsou ti předpoklá-daní zločinci a kdo oběti. V 80. letech na-příklad Chomejního fond vedl Mehdi Karrúbí, neboli jeden z vůdců dnešní opo-zice, který loni v červnu neúspěšně kandi-doval z pozic levicového duchovenstva proti Ahmadínežádovi.

V souvislosti s íránskou ekonomikou se hovoří, že je hodně postavena na vlivu různých ekonomických skupin, přičemž ně- které zaštiťují i duchovní. Dá se říci, kdo kon-troluje jaký segment íránského hospodář-ství? Na co se zaměřují lidé okolo Ahmadí-nežáda?

Nepamatuji si, že bych narazil na něja-ké konkrétní odvětví Ahmadínežádových lidí. Nesmíme také zapomínat, proč především byl politik zvolen – právě pro-to, že byl považován za „čistého“. S vel-kou pravděpodobností je to jen iluze. Ale i Ahmadínežádovi kritici velmi dobře vě-dí, odkud se berou peníze prezidentových odpůrců. Loni kolem voleb se hodně spe-kulovalo, že ekonomicky slabého Mir Ho-sejna Músaviho, tedy hlavního Ahmadí-nežádova konkurenta, skrytě podporoval Hášemí Rafsandžání. Bývalý prezident z 90. let, který je považován přímo za ztě-lesnění symbiózy duchovenstva a ekono-mické a politické moci. Rafsandžáního rodina ovládá většinu licenční výroby zá-padních automobilů v Íránu, a to je odvě-tví, které má v dnešní Íránské islámské re-publice mnohem větší význam, než mají (i tak mimořádně důležité) automobilky pro hospodářství západních zemí. Rod Rafsandžání ovládá pěstování pistácií, což je také v Íránu obrovský byznys. Raf-sandžání patrně nikdy nepřekousl, že ho Ahmadínežád porazil ve volbách v roce 2005, navíc je mu bytostně cizí ideologic-ký zápal, který prezident často exaltovaně předvádí. Proto prý pragmatik moci, kte-

rý třeba v 80. letech v klidu nakupoval zbraně od USA a Izraele, dal své peníze k dispozici opozičnímu táboru...

Kdo dnes představuje hlavní oporu Ah-madínežáda? Je to chudý venkov? Byly nepokoje z loňského roku pouze záležitostí velkých center, zatímco venkov byl buď apa-tický, nebo stál na straně prezidenta?

Bezpochyby bych nepodceňoval Ah-madínežádovy vazby v ozbrojených sí-lách, i když v západním tisku se občas spojení „Revoluční gardy“ trochu démoni-zuje. Je to prostě jen paralelní armáda s ideovým nádechem, kterou Ahmadí-nežád prošel, a bylo by spíš zvláštní, kdyby svým tehdejším souputníkům nepomáhal, a oni jemu. To ale samozřejmě pořád ne-vysvětluje skoro dvě třetiny hlasů, které získal ve volbách v roce 2005 a podle ofi-ciálních výsledků znovu i loni. Miliony hlasů přicházejí od chudších, frustrova-ných vrstev obyvatel. Lidí, které až tolik nepálí, co si o Ahmadínežádovi myslí Zá-pad, a kteří jsou často dokonce rádi, že ho Západ odmítá – tím prezident v jejich očích snad dokonce ještě získává. Nejsou to jen venkované, ale i třeba jižní část Te-heránu, čtvrti s vysokou nezaměstnaností a vysokou zbožností.

Ekonomové a elita Ahmadínežádovi v prvních čtyřech letech vlády vyčítali po-pulismus a rozhazování obrovských pří-jmů z ropy – nezapomínejme, že tehdy by-la ropa dvakrát dražší než dnes. Lidé z opačného spektra to ale vidí úplně jinak – prezident dodržel své sliby a dělil se s nimi o bohatství jejich vlastní země. Před třemi lety jsem v městečku Haštpar u Kaspického moře byl úplně v šoku, s ja-kým nadšením lidé o Ahmadínežádovi mluvili. A důvod? Dodržel slib a osobně k nim přijel. Jeho asistent si zapisoval všechny nářky a prosby a většinu násled-ně vládní úředníci splnili. Podobně loni před volbami mi jeden svářeč ve vesničce u Kommu vykládal, že za Ahmadínežádo-vy vlády dostal půjčku na otevření dílny, bez které by dál zůstal bez práce...

Mám-li to zevšeobecnit, pak za vzdo-rem proti vládě stojí hlavně obecná revol-ta mladých, rozhled vzdělanějších, ne-chuť sekulárních a lepší životní úroveň za-opatřených.

Až mu vyprší současný mandát, nebude se prezident moci znovu ucházet o nej-vyšší úřad v zemi. Má už Ahmadínežád něja-kého „korunního prince“, jenž by pokračoval v jeho politice?

Prezident si opravdu po dvou obdo-bích musí dát čtyřletou pauzu, teprve pak může kandidovat znovu. Tak se o to – pravda, po osmi letech – pokusil v roce 2005 Rafsandžání. Loni se spekulovalo, že se po čtyřleté odmlce vrátí Chátamí. Nakonec ale v rámci vnitřního boje a údajně i velkých emocí dal tábor refor-mátorů přednost Músavímu.

Myslím ale, že na hledání Ahmadí-nežádova nástupce je trochu brzy – každo-pádně žádné jméno jsem nezachytil. Stej-ně by šlo ale o spekulace – tak jako se z pozice outsidera před pěti lety poprvé náhle vynořil on, tak může zase přijít ja-kékoli další překvapení. Nevíme, co se za tři roky stane, ale je velmi pravděpodob-né, že zase půjde o souboj dvou silných křídel, a je otázkou, koho oba tábory na-sadí do boje. Předtím ale ještě budou par-lamentní volby, kdy už se také budou po-měřovat síly obou táborů.

Ještě otázka k elitám: existuje v rámci sou-časného establishmentu skupina, která by byla nositelem určitého „pokroku“ a pří-padným příslibem budoucích změn v zemi? Mám na mysli podobnou skupinu, jakou byly v rámci komunistických stran jejich mládež-nické organizace.

Tak lze s určitou nadsázkou vnímat dnešní opozici. Trochu se zdá, že se jí si-tuace vymyká z rukou. V ulicích demon-strují už i lidé, kteří by zítřka úplně stejně vytáhli proti jejich dnešnímu „guru“ Músavímu. Rozhodně ale právě jeho tábor asi nejlépe splňuje tuto definici: nesnaží se o rozbití systému, ale o jeho přerod. Ti-to lidé patří k zakladatelům režimu a to jim poskytuje jistou ochranu před nařče-ním, že jsou agenti Západu. Už jsem v té-to souvislosti mluvil o minulosti Karrúbí-ho. Músaví byl zase premiérem v 80. le-tech, ještě za Chomejního života. To zna-mená, že kdyby byl považován za nedos-tatečně loajálního systému, byl by odstra-něn stejně jako zmíněný ajátolláh Monta-zerí. Přerod někdejších zapálených revo-lucionářů v reformátory byl ale patrný už

za tzv. liberálního prezidenta Chátamího. Hodně se spekovalo, že se Ahmadínežád podílel na přepadení americké ambasády v listopadu 1979, což se nepotvrdilo. Zato je jisté, že mluvčí studentů, kteří tehdy zajali americké rukojmí, byla Masúme Ebtekárová, kterou si jako svou viceprezidentku vybral Chátamí. Už tehdy, koncem 90. let se prostě bývalí extremisté konce 70. let začínali etablovat jako protiváha vůči konzervativcům a Západ je tak bral – Chátamí dostal nálepku „iránský Gorbačov“ a Ebtekárová byla i na Západě ženskou tvář „nového“ směřování země...

Zijete dlouhodobě v Izraeli. Když hovoříte s tamními experty na Írán, tak jaký scénář ohledně změny režimu považují za nejpravděpodobnější?

Loni v době voleb jsem v izraelských novinách četl velmi zajímavý názor, ke kterému se mi pak v osobních rozhovorech přihlásilo i několik dalších lidí, a sice to, že pro Izrael bylo Ahmadínežádovo vítězství lepší, než kdyby vyhrál Západu sympatičtější Músavi. Na první pohled to vypadá nesmyslně, ale logiku to má úžasnou. Ahmadínežád se stal mediálním ztělesněním snad všeho zla, a tak pro Izrael není těžké přesvědčovat i třeba vlažné Evropany, jak nebezpečný dnešní Írán je. Kdyby však náhle vyhrál usměvavý stříbrovlasy Músavi, který mluví o dialogu, o právech žen, o svobodě tisku, mnoho lidí na Západě by se mohlo ptát: Co ti Izraelci proti němu mají? Músavi se přitom hlásí k jadernému programu stejně jako Ahmadínežád, jen lépe volí slova. Koneckonců největší skok v nukleární sféře udělal Íránci na přelomu tisíciletí, tedy za vlády reformisty Chátamího. Íránci tehdy se Západem jednali, Evropané se plácali po ramenou, jak vedou dialog, a v Natanzu ve stejné chvíli finišovala výstavba továrny na obohacování uranu. Jsem dalek tvrzení, že Írán vyvíjí jadernou bombu, to prostě nikdo neví. Odstrašující potenciál ale Teherán získal už jen tím samotným podezřením. Z hlediska Izraele je pak tato věc daleko důležitější než stav lidských práv v Íránu, nebo i v nějaké okolní zemi. Když se *off record* zeptáte nějakého izraelského vládního analytika třeba na katastrofální stav lidských práv v Egyptě, ironicky se ušklíbne a řekne něco ve smyslu

„raději diktátor Mubarak než demokraticky zvolené Muslimské bratrstvo“.

As případnou občanskou válkou jako vyústěním napětí ve společnosti se nepočítá?

Íránci mají občas velmi zvláštní, na první pohled rozporuplné uvažování. Začnu spíš úsměvnou věcí. Už několikrát jsem v uplynulých letech narazil na sekulární lidi upřímně nenávidějící režim. Přesto volili vždy ty největší radikály. V zásadě říkali, že každý další Chátamí jen prodlouží přežití režimu, že se zase vlk nažere a koza zůstane celá. Západ uvidí nějakého reformátora, ale islámská diktatura ve skutečnosti pojede dál. Proto prý volí co největší zlo, aby se Íránci co nejrychleji dostali tou vládnoucí zvlí do varu a režim konečně odstranili.

Zároveň ale lidé mají strach z jakýchkoli násilných zvratů. Revoluce před 31 lety nebyla totéž, co my si z Československa pamatujeme jako sametovou revoluci. V Íránu byly tisíce mrtvých, vedly se regulérní pouliční boje. Když skončily, vítěz zase rozjel krvavé popravování poražených. V Íránu pořád žijí dvě až tři generace, které to pamatují. A tito lidé často říkají: Ano, žije se nám bídě, máme nezaměstnanost, drahotu, nízké platy, chceme se vystěhovat za bratrance do Kalifornie... ale hlavě už proboha žádnou revoluci, to za to nestojí, krve už bylo dost. Občanskou válku určitě vyloučit nelze, ale k té je potřeba mít hodně předpokladů, které zatím nejsou naplněny.

Mluvili jsme teď celou dobu o Íráncích, ale jaká je pozice etnických a náboženských menšin v Íránu? Jsou stranou toho veškerého dění – z obavy, že by se mohli stát obětním beránkem apod.?

V Íránu je složité definovat už menšiny. Největší procento populace jsou Peršané, ale třeba turkičtí obyvatelé – tedy íránští Áze-

ři, Ázerbájdžánci – Teheránu tvrdí, že v metropoli převažují oni. Národnostní menšiny se nestanou v pravém slova smyslu obětním beránkem, ale roli hrají obrovskou. Už za monarchie byly největším destabilizujícím prvkem vzpoury kočovných Kaškáíů, Bachtijárů a podobně. Trvá to do dneška. Občas se bouří arabská menšina v ji-

hozápadní provincii Chúzestán, tvrdí, že perský ašiitský náboženský režim pošlapává práva sunnitských Arabů. Napětí je i mezi Ázery na severozápadě, i když z jejich řad mimo chodem pochází dnešní nejvyšší vůdce země ájatolláh Chámenei. Před pár lety vyvolalo v Tabrízu pouliční bouře a drancování vládních úřadoven otřesení kresleného příběhu pro děti v perskojazyčných novinách... problém byl, že obrovský šváb, kte-

rý tam k dětem promlouval, mluvil turkickým jazykem.

Hodně napětí je i na jihovýchodě, kde žijí Balúčové – i oni si stěžují, že nemají dost menšinových práv a že žijí v druhoradém postavení. To všechno samozřejmě velmi dobře vědí i západní tajné služby a nepochybují, že toho využívají. Bylo to tak i v minulosti – za první světové války podporovali Němci Kaškáie proti britským zájmům, v 50. letech je chtěla americká CIA použít proti vládě premiéra Mosaddeka – než se ho podařilo svrhnout jinými prostředky. Teheránská média a politici prakticky všechny nepokoje na periférii státu připisují tu americkým, tu britským či izraelským agentům, penězům a zbráním. Je to prostě voda na mlýn propagandě. Občas se o tom ale objevují i velmi fundované články v západním tisku – v poslední době například o tom, že USA skrytě, přes Pákistán, podporují balúčskou organizaci Džundolláh, která řadou svých činů spadá spíš mezi teroristické než ryze povstalecké skupiny.

Jestli dnes někdo v Íránu odsuzuje režim za to, že mučí a vraždí politické odpůrce, neznamená to, že se mu automaticky stýská po potomkovi šáha, který dělal úplně totéž – jen ho kvůli tomu Američané neoznačovali za součást osy zla.

Jaké postavení má židovská menšina v Íránu?

Židé mají tak jako další náboženské menšiny ústavou zaručené zastoupení v parlamentu. Mají jednoho poslance, počet Židů v zemi je odhadován na 25 tisíc. Stojí ale naprosto mimo dění, nebo se o to aspoň snaží. Ve chvíli, kdy by náhle začali vystupovat proti vládě, byl by to jejich konec, takže to po nich nechce třeba ani Izrael. Jsou velmi zranitelní, kdykoli na ně může dopadnout podezření nebo obvinění, že jsou izraelskými agenty. Nelze samozřejmě vyloučit, že mezi nimi tací jsou, protože i izraelská tajná služba dělá co může – podobně jako se Íránci snaží získat agenty mezi Židy, kteří už se vystěhovali do Izraele, nelze vyloučit, že i Izrael se snaží využívat komunitu, která v Íránu zůstala.

Změníla se nějak pozice Íránu v blízkovýchodním regionu vlivem událostí posledního roku?

Ponechme stranou propagandistická prohlášení některých západních politiků, že íránské vedení je v koncích, že ani jaderný program nejede podle jeho představ, že blufuje atp. Seriózní analytici totiž připouštějí, že vliv Teheránu roste. Západ zatím neví, jaký nástroj zvolit a řadou svých zmatených kroků teheránskému vedení jen nahrává. To pak vede k až euforickým prohlášením, jaké učinil íránský prezident Ahmadínežád začátkem února – právě Írán prý určuje, co se na Blízkém východě děje. A kdo podle něj ovládá Blízký východ, ovládá celý svět. To je samozřejmě zase propaganda z druhé strany. Rozhodně se ale nezdá, že by vliv Íránu klesal, spíš naopak. I jeho spojenci a chráničci dál posilují pozice – hnutí Hizballáh je už zase členem libanonské vlády a Západ s rozpaky přemýšlí, jak tedy s touto vládou začít rádně jednat a zároveň neporušit své proklamace, že se nejedná s teroristy.

Jaký vztah mají Íránci k íránskému exilu? Mohli by jeho představitelé v případě změny režimu být znovu zapojeni do veřejného života anebo nemají šanci, protože by nebyli většinou společností přijati?

Asi před třemi lety jsem se na to ptal Rezá Pahlaviho, syna posledního, svrženého šáha. On se pořád považuje za následníka trůnu. Jak mi ale řekl, kdyby byl svržen současný režim, byla by zavedena demokracie a v rámci referenda by se prý monarchisté Íránců zeptali, jestli chtějí obnovu starého řádu. Podobné krásně znějící recepty má i mnoho dalších exilových proudů. Problém je, že za velkou částí z nich je i hodně krvavá minulost. Jestli dnes někdo v Íránu odsuzuje režim za to, že mučí a vraždí politické odpůrce, neznamená to, že se mu automaticky stýská po potomkovi šáha, který dělal úplně totéž – jen ho kvůli tomu Američané neoznačovali za součást osy zla. Organizace Lidová modžáhíde (*modžáhedín-e chalk*) Západu hodně pomohla a má podíl na odhalení íránského jaderného programu. Íránci si ale marxisticko-islámské radikály pamatují i jako kolaboranty se Sadámem Husajnem v době, kdy byl Írán napaden iráckou armádou a chemickými nálety. Mnohem lepší renomé mají třeba komunisté, ale ti zase patří do kategorie naprosto zanedbatelných. Takže shrnuto a potvrzeno – sám nějakou větší roli pro exil nevidím. A co je důležitější, zásadní stesk po exulantech jsem nezaznamenal ani mezi samotnými Íránci.

Břetislav Tureček se jako novinář zabývá Blízkým východem. Deset let působil v deníku Právo. Od ledna 2008 je zpravodajem Českého rozhlasu se sídlem v Jeruzalémě. Autor knihy Světla a stíny islámu. "

bretislav.turecek@rozhlas.cz

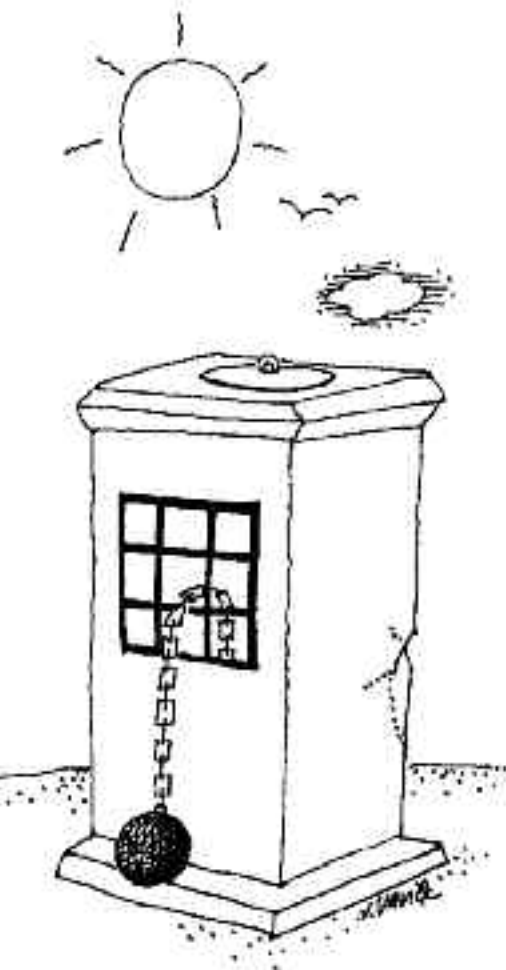
Írán: třicet let od islámské revoluce

**Zuzana
Křihová**

Nedávno se v Íránu konala oslava 31. výročí Íránské islámské republiky. Na tento únorový státní svátek se pečlivě připravovali jak vládnoucí konzervativci, tak stoupenci reformního hnutí v zemi. Oba tábory si uvědomovaly, že veškeré veřejné akce, státní svátky i tradiční oslavy se po červnových volbách stávají lakmuskovým papírkem vzájemného poměřování sil. Kvůli přísným bezpečnostním nařízením a davu provládních příznivců svážených ze všech krajů Íránu nedostali stoupenci reformu šanci protestovat ani proti projevu prezidenta Ahmadínežáda, ani proti narůstajícím represím.

Vláda prohlásila 11. únor 2010 za den svého vítězství a takto bylo toto výročí více či méně ochotně prezentováno i v zahraničních médiích. Jenže ještě v prosinci loňského roku vypadala situace zcela jinak a íránský režim

měl co dělat, aby tyto zatím největší nepokoje od povolebních protestů potlačil. Úporná snaha předejít eskalaci dalších demonstrací svědčí o narůstajících obavách z možného ohrožení samotné podstaty vládnoucí moci. Íránský režim se navzdory sebevědomým prohlášením jeho vedoucích představitelů potýká s narůstající inflací, nezaměstnaností, růstem cen a hlavně s tzv. Zeleným hnutím odporu.

Admadínežád vs. reformní trio

Současnou neklidnou situaci v Íránu odstartovaly prezidentské volby v červnu loňského roku, ve kterých se utkali Mahmúd Ahmadínežád, reprezentant stávajícího konzervativního vedení se silnými vazbami na Revoluční gardy, a Mír Hosejn Músaví, představitel umírněného opozičního bloku a bývalý čelný představitel vlády. Dalšími kandidáty byli duchovní Mehdí Karrúbí, nabízející méně rigidnější alternativu k současnému systé-

mu vlády duchovních a Mohsen Rezájí, bývalý velitel Revolučních gard, kterého volili především stoupenci gard nebo přímo gardisté. S výjimkou Rezájího se voliči nerozhodovali ani tolik pro konkrétní osobnost jako spíše pro zásadní vymezení: Zachová kandidát politický statut quo, nebo se pokusí prosadit nějaké dílčí změny? Je nutno si uvědomit, že ani Músaví, ani Karrúbí, o dalších dvou kandidátech nemluvě, nenabídlí radikální proměnu společnosti.

Důsledky tohoto rozhodování lze ostatně sledovat dodnes, a to jak v táboře opozice, tak i v řadách stoupců současného režimu. Músaví je sice Íránci vnímán jako vůdce Zeleného hnutí, pro mnoho stoupců reforem ale představuje spíše jen jakousi prozatímní alternativu, zosobnění požadavku po jakémkoli stmelujícím hlasu bez ohledu na jeho sílu a schopnosti. Taktéž Ahmadínežád, trvale nahrazující nedostatek manažerských schopností populistickou rétorikou, nedokáže uspokojit stále naléhavější požadavky po ekonomické stabilitě země a stává se zajatcem vlastního neuvážlivého směřování posledních let.

Vznik Zeleného hnutí

Jestliže volby roku 2005 charakterizoval bojkot liberálnější smýšlejících voličů, roku 2009 tomu bylo právě naopak. Při loňských volbách byla volební účast 85 procent, roku 2005 60 procent voličů. Stoupenci reforem sice varovali před možnými machinacemi s volebními hlasy, málokdo ale čekal tak výrazný rozdíl v součtu hlasů mezi oběma kandidáty (Ahmadínežád 62,63 procenta, Músaví 34,75 procenta), a propast mezi očekávanými a oficiálně ohlášenými výsledky rozpoutala vlnu občanské nespokojenosti. Symbolem celého hnutí se stala zelená barva a stoupenci reforem si začali říkat *Džombeš-e sabz*, čili Zelené hnutí. Nejvyšší vůdce Chámenei se podle očekávání postavil za Ahmadínežáda a definitivně tak stvrdil pozici staronového prezidenta i svou neochotu k ústupkům. Ovšem i samotné Zelené hnutí charakterizovala od samého počátku krize identity a zůstává otázkou, nakolik mu ve výsledku nejasná koncepce prospěje, či naopak uškodí.

Reformní trio Músaví, Karrúbí a Chátamí sice prosazuje změny v rámci současné ústavy a netají se ochotou k mnoha reformám stávajícího systému, v zásadě ale zůstává stále věrné odkazu Ruholláha Chomejního a jeho koncepce *velá-jat-e faqih* (vlády duchovních). Radikálnější a prozápadněji orientovaní stoupenci hnutí se ale pod tlakem narůstajících persekucí přiklánějí k úplné odluce státu od moci duchovních, a Músavího postoj jim tedy nevyhovuje ani umírněností požadavků, ani způsobem jejich dosahování. Músaví, Karrúbí a Chátamí apelují na své příznivce, aby pokračovali v nenásilných formách protestu, jelikož reformy jsou podle nich spojeny s nenásilím a demokracií, kdežto revoluce provázají represe a despotismus. Jejich představa poklidného gándhiovského protestu a pozvolné sametové revoluce coby jediné alternativy vůči radikální konfrontaci s despotickým režimem vycházejí z vlastních zkušeností z islámské revoluce roku 1979 (kterou provázely všechny represivní „neduhy“ revolucí). Argumentují rovněž, že násilné protesty odrazují řadu potenciálních stoupců především střední a starší generace, pro které je jakákoli vláda přijatelnější nežli porevoluční chaos. Jádrem Zeleného hnutí ale představují hlavně mladí lidé tvořící díky příznivému demografickému vývoji velkou většinu současné íránské populace. Mnozí z nich jsou frustrováni současným vývojem a trpělivě čekání na postupný kolaps systému se jim zdá snesitelnější mimo samotný Írán. Po červnových volbách a následných persekucích se tak rapidně navýšil počet Íránců odcházejících do zahraničí.

Úskalí, která s sebou přinášejí nejasné či jednostranně zaměřené požadavky „vůdců“ Zeleného hnutí, si uvědomuje řada íránských intelektuálů doma i v zahraničí. Právě na mladé stoupence hnutí apeluje ve svých pravidelných vzkazech na internetu Mohsen Sázegárá, novinář a bývalý vysoký představitel íránského režimu, který před několika lety emigroval do USA. Svou díkci i výběrem témat se jednoznačně profiluje na mladé, radikální stoupence hnutí, které se snaží otcovským tónem usměrňovat, ale zároveň jim předkládá často velmi kon-

krétní způsoby realizace odporu. Sázegará, který je mimochodem navázán na americké neokonzervativce, usiluje o vytvoření alternativy k vágnějším a méně úderným poselstvím, jež na svých webových stránkách umísťují „domácí vůdci“ hnutí, ale třeba i přední iráňští intelektuálové, kteří byli nuceni emigrovat (např. filosof Abdolkarím Sorúš, progresivní klerik Mohsen Kadívar, či významný novinář Akbar Gandží, který strávil šest let v iránském vězení). Dalším výrazným hlasem ze zahraničí je režisér Mohsen Machmalbáf, jehož některá západní média prezentují jako „Músaviho mluvčího“ nebo „mluvčího Zeleného hnutí“. Machmalbáf se snaží propagovat Zelené hnutí v zahraničí, mnohdy ale přizpůsobuje iránskou realitu západním představám o budoucím ideálním vývoji země a vzbuzuje tak u řady Íránců doma i v zahraničí rozporuplné reakce. Prezentuje jménem Zeleného hnutí své osobní názory, a to i u tak citlivých záležitostí, jako jsou například otázka případného vojenského útoku na Írán či posílení sankcí vůči Íránu.

Souboj „skutečně pravých realit“

Ideologická rozmělněnost, nejednotná koncepce i větší počet vůdců ale nemusí nutně znamenat oslabování hnutí. Svědčí spíše o ochotě stoupenců hnutí vybírat si z početné názorové nabídky a také o zdravé skepsi bránící nekritickému přijímání naordinovaných myšlenek a vizí. Pluralita názorů navíc trvale nahlodává oficiální obraz jediné přijatelné skutečnosti, kterou prezentuje vládnoucí režim. Dochází tak k souboji „skutečně pravých realit“, v němž se jedna strana snaží zdiskreditovat tu druhou demonizací či parodováním jednostranně prezentovaných

faktů. Názorně ilustrují tuto situaci dva příklady z nedávné minulosti: Pokus o diskreditaci jednoho z vůdců studentského hnutí Madžída Tavakolího a prosazování drakonického rozsudku „mohárebe“.

Student Madžíd Tavakolí byl zatčen v prosinci loňského roku při odchodu

Jádro Zeleného hnutí ale představují hlavně mladí lidé tvořící díky příznivému demografickému vývoji velkou většinu současné iránské populace. Mnozí z nich jsou frustrovaní současným vývojem a trpělivé čekání na postupný kolaps systému se jim zdá snesitelnější mimo samotný Írán.

z teheránské Univerzity Amíra Kabíra, kde se měl pokusit uniknout bezpečnostním kontrolám v převlečení do ženského hedžábu. Toto byla oficiální verze, která byla společně s Tavakolího zesměšňujícími fotografiemi zveřejněna na webu agentury Fárs. Fotografie zarostlého Tavakolího v cudném hedžábu vyvolaly okamžité vlnu solidarity na internetu, kde se pak několik týdnů šířily fotografie iránských mužů, ale i cizinců, navlečených do ženského islámského oděvu. Konfrontace dvou odlišně vnímaných skutečností byla potlačena v samém zárodku, a to neochotou dohledání „skutečné verze události“, která ve světle brutálního nátlaku pozbyla na důležitosti. Namísto toho byly zpochybněny a zesměšněny metody vedoucí k odhalení deliktu, jenž byl ve své podstatě zcela absurdní.

Další iniciativou byla snaha napadnout jednu z kategorií islámského trestního práva, tzv. mohárebe, kterou využívá režim prostřednictvím Revolučních soudů k vykonávání nátlaku na své odpůrce a k zastrašení společnosti. Mohárebe je někdy nesprávně interpretováno jako „vést válku proti Bohu“. Doslova ale znamená „vést ozbrojenou revoltu proti (islámské) vládě.“ „Mohárebe“, tedy vykonavatel mohárebe, může být ozbrojený lupič, ale také stoupenec nebo člen organizované skupiny ohrožující bezpečnost ze-

mě. Na základě obvinění z mohárebe byli odsouzeni k smrti a v lednu tohoto roku popraveni dva mladí Íránci, zatčení a veznění ještě před volbami loňského roku. Zmiňovaná iniciativa, ve které se lidé hromadně zařazují do kategorie „mohárebe“ pod heslem „my všichni jsme mohárebe“, se snaží upozornit na zneužívání zákona coby nástroje k potlačování jakékoliv kritiky režimu a účinnému šíření strachu mezi lidmi. Obvinění z mohárebe se ostatně nevyhnulo (zatím pouze v rétorické rovině) ani čelným představitelům hnutí Músavimu, Karrúbimu i Chátamimu.

Média, internet, mobilní sítě a satelitní vysílání jsou mimochodem klíčovými bitevním polem, z jehož výhod těží obě znesvářené strany. Nevýhodou technologické převahy je samotná skutečnost, že přístup k necenzurovaným informacím je limitován pouze na určitou část společnosti, která disponuje zmíněnými technologickými prostředky. I když nelze procentuálně vyčíslit, kolik Íránců podporuje reformní hnutí a kolik dalších se mu staví na odpor, je zatím zřejmé, že se nejedná o natolik masové hnutí, které v konečném výsledku přispělo ke svržení šáha Rezy Pahlavího roku 1979. Dá se očekávat, že pomyslným jazýčkem na vahách se stanou dosud nerozhodnutí Íránci ze středních a chudších vrstev, nespokojení dělníci, kterým je bráněno v utváření vlastních odborů, a v neposlední řadě také ženy, kterým režim nedávno navrhl „zlepšení situace“ segregací univerzit na mužskou a ženskou část a pracování z domova namísto docházení do úřadů. Bliží se svátek *čáršambe súrí* vycházející z předislámských zoroastriánských kořenů. Je velmi pravděpodobné, že dočasně utlumené nepokoje a protesty propuknou s plnou silou nanovo, i když se tomu bude snažit režim všemi prostředky zamezit. Do jaké míry pak bude iránský konzervativní režim úspěšný, zůstává otázkou nejen pro samotný Írán.

Zuzana Křihová vyučuje na FF UK perštinu a zabývá se iránskými reáliemi a literaturou. beraber@seznam.cz

Ženy v Íránu

Jana Hybášková

Súra z Koránu s názvem *Ženy* (4:34) zmiňuje, že „muži zauímají přednost nad ženami, protože Bůh dal přednost jednomu z Vás před druhým“, ale také (4:37): „jestliže k nim cítíte odpor, je možné, že cítíte odpor k něčemu, do čeho Bůh vložil velké dobro“. Vraťme se k výrazu „zauímají přednost před“, v arabštině *qawwama*, což znamená zařídit dobře, spravit, opravit, reformovat, dělat správně. Muži lépe zařizují, spravují, reformují, více dělají správně. Jinými slovy, není pochyb, že z hlediska *společenského výkonu* si vedou muži lépe než ženy. *Qawwama* ale neznamená absolutní morální či etickou přednost před druhým. Korán neříká, že muži absolutně stojí nad ženami, jsou pouze společensky schopnější dělat věci lépe.

Role ženy v islámském světě

Z pohledu postmoderní společnosti je to právě výkon, profesní, ekonomický, společenský a politický, který hodnotíme nejvýznamněji, jako klíčový. Jak ale lze potom vysvětlit druhý koranický verš, „je možné, že cítíte odpor k něčemu, do čeho Bůh vložil veliké dobro“. Pokud by jediným kritériem milosti boží byla schopnost dělat věci dobře, opravovat a reformovat, jistě by se dalo říci, že v islámu má muž přednost před

ženou. Protože ale hlavním kritériem je milost Boží, neb on je milosrdný a slitovný, má žena z tohoto pohledu možná ještě vyšší postavení než muž.

Rozdíl tkví v tom, že hodnotící měřítko výkonu je měřítkem našim, měřítkem západní civilizace, nikoliv islámského světa. V islámském světě má podle pravidel západní civilizace přednost muž. Nikoliv ale podle pravidel islámu samotného. Tento rozdíl lze interpretovat tím, že islámská

arabská společnost dodnes nedospěla do stadia, kde kritérium výkonu je to hlavní. Naopak, ochrana klasického údělu ženy – neposkvrněnost, ženská čistota, jsou významnými hodnotami „a ctnostné ženy jsou pokorně oddány a střeží skryté kvůli tomu, co Bůh nařídil střežit“. Stejně tak jako nebeský význam patří mateřství „ráj leží pod nohama matek“. Společenskou rolí srovnatelnou s výkonem je specifická role udržení rodiny, starost o potomky, o čistotu rodu. Roli ženy v islámském světě posuzujeme jiným prizmatem než samotná preindustriální arabská islámská společnost. Současný islámský svět, který neprošel vlastní vnitřní industrializací, udržuje řádově větší rozdíly mezi modernizovanými rurálními venkovskými oblastmi a modernizovanými metropolemi než svět postmoderní. Právě napětí mezi tradicionalistickou islámskou společností předmoderního venkova a postmoderní globální vrstvou obyvatel velkých měst představuje konflikt řádově hlubší, než je konflikt mezi monoteistickým křesťanstvím a islámem. Hovořili o konfliktu civilizací, jde až o konflikt mezi beduínskou kočovnou kulturou a globálními urbánními elitami. Do tohoto vzorce se promítá debata o ženské obřízce, mnohoženství, dočasných sňatcích.

Neopominutelnou skutečností ale je nerovné právní postavení muslimky z hlediska majetkových poměrů: podle Koránu (4:11) náleží „synovi podíl rovný podílu dvou dcer“. Jestliže máte mužského potomka, pak patří manželkám jedna osmina...

Situace v Íránu

Šiitský islám by měl prvořadě ctít Korán, ctít výše uvedená pravidla. I v šiitském islámu se postavení ženy řídí šariou, souborem islámského práva. Jako zdroje práva vstupují ještě tradice o životě Proroka a jejich výklady. Šírin Ibádí, proslulá bojovnice za práva žen, nositelka Nobelovy ceny z roku 2003, vzpomíná ve své knize *Probuzený Írán* na to, jak samozřejmě jí, středostavovskou dcerku učila nejen maminka, ale i tatínek modlitbám a soukromému životu v islámu. Samozřejmě, že islámští mullové byli blíží než importovaný proamerický císařský dvůr. Ale již týdný

Kandidátka na íránskou ministryni zdravotnictví Marzieh ahid-Dastjerdiová promlouvá k zákonodárcům v parlamentu.

Morteza Nikoubazl, Globe Media/Reuters

po revoluci začínala chápat, že způsob, jakým je zneužito postavení ženy, se neztožňuje s ničím, co věděla o islámu. Fakt, že rodina ženy, která řídila nabouraný automobil, dostane polovinu náhrady než rodina muže a že svědectví ženy váží polovinu svědectví muže, jí přišel jako konzultace se 7. stoletím.

Předrevoluční Írán byl do roku 1979 zemí, která prošla průmyslovou revolucí. Zemí, která měla vlastní těžební, zpracovatelský, automobilový, strojírenský průmysl. Koneckonců jedním z největších íránských podniků byla e-ŠKODA, kterou v Íránu založily Škodovy závody ještě před druhou světovou válkou. Předrevoluční íránskou ženskou hvězdou byla Farah Diba Pahlavi, manželka Rezy Pahlaviho. Během studií na francouzském lyceu byla kapitánkou basket-

balového týmu. Jako manželka šáha Pahlaviho obohatila sbírku Íránského muzea moderního umění o více než 150 obrazů, mezi nimi obrazy Picassa, Clauda Monneta, George Grosze, Andyho Warhola, Jacksona Pollocka a Roye Lichtensteina. Předrevoluční Írán podporoval moderní ženu, s plným začleněním do moderní společnosti, se soukromým životem v islámu.

Íránská islámská revoluce je ve své hluboké podstatě fundamentalistická. Vrací se ke kořenům islámu, zdrojem práva v ní je šaría. Ve společenském uspořádání se vrací k tradicionalistické rodině, postavení ženy posouvá do předmoderní situace. Tento krok ale nebyl důsledkem válečné destrukce země v íránsko-irácké válce, nebo ekonomickou nutností poválečného života, či života po katastrofě. Nebyl vynu-

cen objektivní situací země. Dnešní ekonomika Íránu je málo funkční, v zemi trvá hluboká hospodářská stagnace. Během revoluce se změnila forma vlastnictví, většina velkých podniků byla zestátněna nebo je v rukou Revolučních gard. V zemi neexistuje pevná ekonomická doktrína, směřování ke kolektivistickému hospodářství se míchá s nepromyšlenými etatistickými kroky. Ta ale není důsledkem objektivní poválečné situace, je to následek ideologických a politických rozhodnutí.

Totéž lze konstatovat o roli ženy. Íránská populace žije z velké části ve velkých městech. Íránská žena není zpravidla venkovskou ženou, bez vzdělání. Je ženou se základní školní docházkou, často i vysok školským vzděláním (60 procent íránských žen). Íránská rodina není předindustriální rodinou. Proto postavení íránské

ženy není důsledkem ani tradice, ani existujících tradičních poměrů, ani ekonomické nutnosti. Je důsledkem ideologického rozhodnutí, ideologického útlaču. Plné zpětné zavedení šarie je součástí základů politické doktríny: antiimperialistického, protizápadního, antimodernistického směřování.

Proto společenské, politické a právní postavení ženy v Íránu nevnímají Peršan-ky na rozdíl od mnoha tradičních a nerozvinutých částí islámského a arabského světa jako postavení přirozené, ale jako ideologický a politický útlak. A právě proto se souboj o postavení ženy stal klíčovým soubojem o udržení a vítězství íránské islámské revoluce, je to souboj se Západem, se světovým imperialismem, se Spojenými státy. Ne nadsázkou lze říct, že boj o čádnor je srovnatelný s bojem o jadernou bombu.

Proto také se boj o íránskou ženu odehrává již dávno na poli islámských duchovních rozhodnutí, fatwy, výkladu šarie, ale v íránském parlamentu a v represivních orgánech.

„Jeden milion podpisů“

Výrazem politického boje o západní demokratické směřování země se dávno před „zelenými nepokoji“ stala kampaň „Jeden milion podpisů“ proti represivním zákonům íránského parlamentu z června roku 2006. Petiční kampaň směřují podepsat jen Peršan-ky žijící v Íránu. Aktivistkami se staly ženy všeho věku a všech postavení. Sbírají podpisy v domovních kampaních, v bytech, na ulicích, v parcích. Přesto mají do jednoho milionu daleko. Petiční kampaň Jeden milion podpisů podporuje celý svět. Přesto jsou její íránské aktivistky pravidelně zavírány do věznic zpravodajských služeb Evin, jsou mučeny a týrány.

Děsivým důkazem totalitního útlaču jsou popravy žen, včetně nezletilých. Žena, která není poslušná muži, či je pouze označena za neposlušnou, je ohrožena odsouzením k trestu smrti ukamenováním. Často se tato strašlivá smrt týká jednoduše těch, které odmítly být členy gard, soudci či mullovi po vůli. Vždyť svědectví ženy váží polovinu toho, co svědectví muže.

O tom, že podřizování žen nově přijímaným zákonům, které se vrací o tisíc let společenského vývoje zpět, je součástí promyšlených totalitních útoků, svědčí fakt, že po silných projevech nepokojů proti režimu jsou to právě íránské ženy, které jsou vystaveny persekuci osobní i právní. I v roce 2006 bylo zpřísnění rodinných zákonů, upravujících zejména majetkové poměry žen, jako nerovné právo v proporci k mužům přijímáno jako akt reagující na demokratické demonstrace.

Z kampaně Jeden milion podpisů proti těmto zákonům se stala světově sledovaná demokratizační prozápadní kampaň, stejně jako se z Širín Ibádí stala hrdinka. Hrdinkou demonstrací Zeleného hnutí proti nespravedlivým prezidentským volbám se stala studentka Nada, zabitá neznámým ostřelovačem. Jejím jediným proviněním byla fyzická účast na červnové demonstraci.

Dnešní Peršan-ky jsou si velmi dobře vědomy toho, že režim dokázal vzdorovat Západu, v izolaci technologické i ekonomické od roku 1979. Jsou si dobře vědomy toho, že Írán 30 let existuje bez styku se Spojenými státy. Jsou si i vědomy toho, že Spojené státy potřebují dialog s Íránem více, než je tomu naopak. Zároveň vědí, že Írán přežil ekonomickou izolaci, a i přesto dosahuje úspěchů v nukleárním a balistickém programu. Vědí, že i Músaví a ostatní vůdci Zelené revoluce jsou ve skutečnosti lidmi, kteří ještě nedávno hlasovali v íránském madžlisu pro zákony omezující svobodu žen. Proto jsou ve svých projevech velmi realistické. Ve svém odboji nepopírají islám, nevystupují jako bojovnice za laická práva. Stejně tak nevystupují proti íránskému nacionalismu, protiíránsky. Argumentačně nenapadají ani Írán, ani islám, ani revoluci.

Dokonce naopak, demokratizační hnutí íránských žen velmi přesně odhalují zápletné, nerovné a lidská práva poškozující úpravy v současných zákonech, například: zákon o sňatku stanoví, že žena svým sňatkem musí uspokojit svého otce. Nedá-li otec souhlas k sňatku, žena se smí vdát jen se souhlasem soudu. Se souhlasem soudu může otec provdat i dceru, které je méně než 13 let, za sedmdesátiletého starce. Íránské právo rozvodu jde za hranice koranického práva, podle něhož žena může získat jednoduše souhlas s rozvodem, vzdá-li se věna. Íránské právo dodává: „a souhlasu soudu“. Matka se nikdy nemůže stát právním zástupcem svého dítěte. Po rozvodu dítě zřídne připadá otci, v případech nepřítomnosti otce a děda se zástupcem dítěte stává prokurátor. Současné íránské právo na rozdíl od řady arabských zemí obnovilo právo muže na trvalý sňatek se čtyřmi ženami, stejně jako na sňatek dočasný. Gendrová nerovnost je také obsažena v hranici dospělosti. Dívka je právně dospělá ještě před devátým kalendářním rokem. Chlapec až v patnácti letech. I v těchto případech jde íránské právo za hranici výkladu koranického práva. Koranické ustanovení týkající se dědictví po smrti je aplikováno i na bolestném a na životním pojištění. Mužská náhrada za zranění a smrt je dvakrát vyšší než ženská. Stejně tak dědictví pro muže je dvojnásobek dědictví pro ženy. Svědectví dvou žen je rovné svědectví jednoho muže, v některých případech žena nemůže svědčit vůbec.

Úsilují-li íránské ženy o vládu práva a demokracii, není jejich situace jednoduchá: nemohou zpochybnit právní koncept islámského práva jako takového, ani íránský nacionalismus. Stávají se z nich proto – jako z řady šiitských právníků v zemích Zálivu – vynikající znalkyně islámského práva. Využívají moderních snah idžtihádu (otevřeného výkladu koranického práva) k na-

Postavení íránské ženy není důsledkem ani tradice, ani existujících tradičních poměrů, ani ekonomické nutnosti. Je důsledkem ideologického rozhodnutí, ideologického útlaču.

plnění ducha, nikoli pouze litery zákona. Jsou přesvědčeny, že islám zakládá možnost dynamického výkladu práva. Například se odvolávají k ajatolláhovi Músavimu Badžnurdímu: „Islám se v žádném případě neodchyluje od lidských práv. Nelze říci, že jedno pohlaví má dominanci nad druhým. Lidská práva mají v islámu význam. Jsou právy celého lidstva, bez ohledu na pohlaví. Bůh tato práva nadělil člověku.“

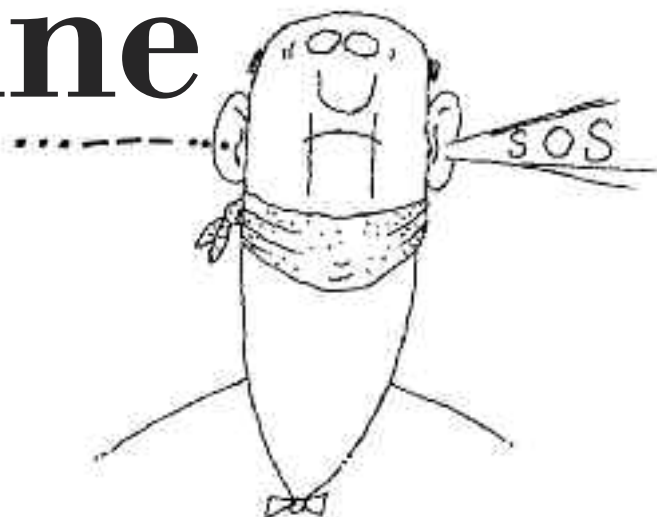
V době, kdy rozvoj iránského jaderného programu jasně signalizuje, že nejde o bohulibý vědecký pokus, ale o jasné sdělení Západu a demokracii: my stojíme a bojujeme proti vám, jsou iránské ženy, demonstrující v Zele-ném hnutí, podepisující petici Jeden milion podpisů, organizované v nejrůznějších prodemokratických, a nikoli protiiránských či protiislámských hnutích, našimi spojenci. Západní demokratická civilizace má tak spojení v polovině iránské populace.

Jana Hybášková

je vystudovanou arabistkou a předsedkyní Evropské demokratické strany.

jana@hybaskova.eu

Írán online

Tomáš Urban

„Twitter revoluce“, jak si média zvykla označovat protestní hnutí, která vznikla po loňských volbách v Moldavsku a v Íránu, jsou novinářskou zkratkou odvádějící od podstaty věci. Internet, mikroblogy a sociální sítě fungují trochu jako magická zaklínadla, která čtenáři sugerují pocit, že tyto kouzelné technologie pomáhají proměňovat společnost k lepšímu nebo aspoň její změny urychlí. Současná Čína budiž příkladem, že tomu tak není. Internet a další komunikační technologie totiž z druhé strany umožňují autoritativním režimům lepší kontrolu obyvatelstva, a stávají se tak součástí boje s nejistým výsledkem.

Nárůst internetové penetrace a komunikačních technologií přesto představuje pro nedemokratické režimy čím dál tvrdší oříšek. Netýká se to jen sociálních sítí, ale také raketového nárůstu počtu mobilních telefonů, které vytvářejí těžko kontrolovatelnou komunikační masu. Mobilní bezdrátové sítě přitom dnes pokrývají většinu planety, včetně osmdesáti procent obyvatel rozvojových zemí. Technologie pro komunikaci navíc více využívá mladší generace, mezi níž se snáze zažehuje vzpoura, a zesilují tak pomyslný „revoluční demografický faktor“. Těžko dnes vedle Číny najdeme lepší laboratoř pro prozkoumání tohoto fenoménu než současný Írán.

Internet prožívá v Íránu boom úměrně s narůstající cenzurou, která se začala silněji prosa-

zovat už v druhém roce Chátamiho reformní vlády. Po protestech proti zákazu reformního deníku Salam v roce 1999 vypukly v Teheránu a později v celém Íránu nepokoje, jaké země naposledy zažila za islámské revoluce. Mezi lety 2000 až 2003 bylo ukončeno vydávání 80 deníků a tištěná a audiovizuální média se dostávala pod čím dál větší kontrolu vlády, resp. Revolučních gard.

Opoziční reformní média, která vycházela tiskem, zakládala po zákazu své webové verze a veřejná a politická debata se přesouvala na internet, který se mocenské složky učily filtrovat jen pomalu. Přesto už v roce 2003 blokovaly přístup k 15 tisícům webů, které byly označeny za nemorální a v rozporu s islámskými principy Íránské islámské republiky, zaštiťovanými konzervativními teologi.

Alláh žehnej blogerům

Se svými 32 miliony internetových uživatelů překračuje dnešní Írán asi dvakrát součet všech uživatelů zemí Blízkého východu, včetně Izraele a Saúdské Arábie. Strmý růst internetových připojení a snad i literární a básnivá povaha iránského národa daly vzniknout čtvrté největší blogosféře na planetě. Odhady počtu blogů jen v samotném Íránu se pohybují kolem 60 tisíc, další desetitisíce jich píše Íránci v exilu. Blogů využívají k publikování článků, které by neprošly cenzurním sí-

tem, i profesionální novináři, občanští a lidskoprávní aktivisté nebo političtí komentátoři.

Blogosféra, založená na bezplatném sdílení informací a linků odkazujících na další obsah, se stala místem solidarity a sociální interakce. Na íránském internetu se zdarma distribuuje „zakázané umění“ a hudba, kterou můžete běžně slyšet v teheránských taxicích. Pro ty, kdo by se chtěli kriticky vyjadřovat na adresu režimu nebo kritizovat náboženské poměry, se ovšem blogování stalo extrémně nebezpečným koníčkem, za který hrozí perzekuce i vězení. V roce 2005 nařídil teheránský vrchní státní zástupce Saíd Mortazaví internetovým poskytovatelům filtrování serveru PersianBlog a dalších blogovacích systémů.

Stále rafinovanějšími metodám kontroly čelí Íránci využíváním proxy serverů, které umožňují skrytí jejich IP adresy a znemožňují tak jejich lokalizaci, a přesunem na zahraniční služby a sociální sítě typu Facebook, Twitter, Youtube, Orkut nebo Gmail. Ty jsou ovšem čím dál častěji blokovány. Stát se snaží spontánní iniciativě konkurovat umělými akcemi, jako když v roce 2008 vláda oznámila spuštění desetitisíce blogů psaných členy náboženských milic basidžů.

Psaní blogů a aktivní využívání internetu přispělo k rozvoji občanské žurnalistiky a nadstandardní internetové gramotnosti. Íránci toho zdatně využili při povolebních protestech, kdy suplovali funkci profesionálních domácích i zahraničních novinářů, kteří byli omezováni v práci nebo vyhoštěni ze země.

S vypuknutím povolebních protestů klesla rychlost internetového připojení zhruba na jednu pětinu běžného standardu a bylo zablokováno několik zahraničních serverů. Hlavním informačním kanálem se stala videa z Youtube a zprávy z mikrobloginové služby Twitter, jež začaly zaplavovat světová média.

Nedostupnost dalších informací, síla protestů a snad i jejich emotivnost vedly k masivnímu přebírání zpráv a videí bez

standardního ověřování a mírně pokřivily obraz íránské sociální reality. Fakt je, že drtivá většina zpráv pocházela od stoupenců opozičního proreformního hnutí a studentů, kteří internet využívali jako hlavní komunikační nástroj už před volbami. V konkurenci ke státem kontrolovaným médiím, ve kterých nedostali opoziční kandidáti téměř žádný prostor, neměli jinou možnost.

Cenzura přitvrzuje

Cenzurní tlak, vystupňovaný už v prvním volebním období prezidenta Ahmadínežáda, přitvrdil po zpochybněných výsledcích posledních voleb a začal využívat sofistikovanější nástroje kontroly. V současnosti jsou s mírnými přestávkami nebo zcela blokovány servery Amazon, YouTube, Wikipedia, New York Times, BBC, Flickr a tisíce dalších zahraničních i perských proreformních serverů.

Cenzoři začali filtrovat i nevhodná klíčová slova ve vyhledávačích. Ty nezobrazují výsledky po zadání slov *sex*, *žena*, ale

Cenzurní tlak, vystupňovaný už v prvním volebním období prezidenta Ahmadínežáda, přitvrdil po zpochybněných výsledcích posledních voleb a začal využívat sofistikovanější nástroje kontroly.

také *fotografie* a klíčová slova, která by vedla na stránky politické opozice.

V listopadu minulého roku byla založena speciální policejní složka, zaměřená na internetové zločiny. Jejím úkolem je vyhledávání *urážek a lží*, jejichž autoři se podle šéfa jednotky, plukovníka Mehrdada Omidiho, dopouštějí podobného zločinu jako při páchání ozbrojené loupeže.

Zastrašování kritiků se přelilo i přes hranice Íránu, kde žije přibližně čtyřmi-

lionová íránská exulantská komunita. Deník Wall Street Journal zaznamenal v rozhovoru s devadesáti Íránci, kteří jsou aktivními kritiky a uživateli internetu, řadu případů, ve kterých se je režim snažil umlčet vyhrožováním napadení jejich osoby nebo jejich příbuzných v Íránu. Podobnému vydírání byl vystaven i devěťadvacetiletý student Koosha, žijící v USA. Loni na podzim dostal email s varováním, že pokud nepřestane režim kritizovat na Facebooku, ponesou následky jeho příbuzní v Teheránu. Dva dny na to zatklí íránští agenti jeho otce a informovali ho, že se jeho syn bez nebezpečí nemůže vrátit do Íránu.

Nerozhodnutý boj

Pokud cenzura nechala někde skuliny, pracuje pilně na jejich utěsnění. Během posledních devíti měsíců se zvýšila aktivita rušiček zabraňujících příjmu Rádía Svobodné Evropy, perské BBC a dalších západních stanic vysílajících přes satelit Hot Bird. V době nepokojů jsou čím dál

důsledněji blokovány mobilní sítě, které jsou také monitorovány technologií dodanou Íránu v roce 2008 společností Nokia Siemens Systems. Pokud by měl někdo o možnostech *fizlování* pochybnosti, ujistil všechny hlavní šéf íránské policie Ahmadí Moghaddam, „že posílání SMS, e-mailů a dalších prostředků je pod kontrolou a identifikaci internetových uživatelů nezabrání ani využití serverů proxy“.

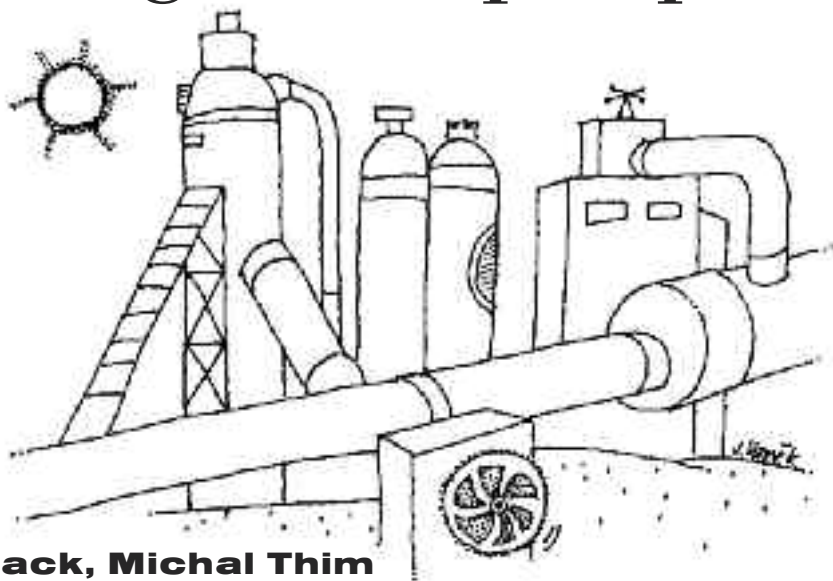
Íránští internetoví cenzori mají přitom ve srovnání s Čínou snadnější práci. Veškerá komunikace probíhá přes sítě vlastněné Íránskou telekomunikační společností, ve které získala při loňské privatizaci nadpoloviční podíl společnost Etemad-e Mobin, jež má úzké vazby na íránské revoluční gardy. Železná pěst islámské revoluce tak sevřela další klíčový ekonomicko-mocenský segment, který ji umožňuje lepší kontrolu společnosti a boj s jejími skutečnými i domnělými nepřáteli.

Statistice uživatelů internetu se ale s podobnými omezeními nechtějí smířit. Denně před vstupem na internet použijí některý z proxy serverů, které se mění hned, jak je Írán odhalí a zablokuje. Pomoc přichází Íráncům i ze zahraničí. Twitter začal vyvíjet vylepšenou technologii znemožňující íránské (i čínské) vláde cenzuru a monitoring. Google dal po volbách k dispozici překladač z perštiny do světových jazyků a americký Senát schválil finanční pomoc 50 milionů dolarů na zvýšení dostupnosti vysílání Svobodné Evropy a překonání „pokusů o blokování, cenzuru a monitorování íránského internetu. Boj s nejistým výsledkem pokračuje dál.

Tomáš Urban

je vedoucím
informačních projektů
Člověk v tísni.
tomas.urban@clovekvtsni.cz

Írán a Turecko: minulost a perspektivy energetické spolupráce

Petr Binhack, Michal Thim

Napětí mezi Tureckem a Íránem, kterého jsme byli svědky v 80. a 90. letech, pomínulo. Lze to například ilustrovat jejich společným stanoviskem k řešení konfliktu v Náhorním Karabachu, což je pouze jeden z bodů pozitivního vývoje vzájemných vztahů od nástupu umírněné islamistické *Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP)* k moci v roce 2002. Důležitým aspektem zlepšujících se vzájemných vztahů a nové zahraniční politiky Turecka pod taktovkou současného ministra zahraničí Ahmeta Davutoğlu je také rozvoj energetické spolupráce.

Ostatně spory mezi oběma zeměmi byly pouze krátkodobě ovlivněny islámskou revolucí v Íránu, když nový režim představoval přímý ideologický protiklad sekulárnímu Turecku, obávajícímu se možného „exportu“ revoluce mimo hranice Íránu. V moderní době jsou vzájemné vztahy na velmi dobré úrovni a společná hranice nezaznamenala žádnou změnu dlouho předtím, než vůbec vznikla v roce 1923 Turecká republika. Zájem Turecka stát se klíčovým hráčem v otázce přepravy ropy a zemního plynu do Evropy a íránský zájem na rozvoji těžby a exportu významných zásob zemního plynu představují kombinaci, která by měla obě země vést ke strategickému partnerství v oblasti energetiky. Jaký byl dosa-

vaní vývoj a jaké jsou perspektivy této spolupráce?

Kontext energetických vztahů mezi Ankarou a Teheránem

Uvážíme-li, že Turecko je z devadesátí procent závislé na importu energetických surovin k pokrytí své spotřeby, je zřejmé, že ignorovat energetický potenciál Íránu je luxus, který si Ankara nemůže dovolit. Především spotřeba zemního plynu v Turecku rapidně rostla, a to z 0,5 mld. m³/rok v roce 1987 na 35 mld. m³/rok v roce 2007. Růst spotřeby odpovídal nejen růstu populace, ale také ekonomickému rozvoji a urbanizaci země. V důsledku ekonomické recese v roce

2009 však došlo k poklesu spotřeby a v současné době se tak Turecko nachází v situaci, kdy je přezásobeno zemním plynem a pravděpodobně se po celý zbytek roku 2010 obejde bez navyšování dodávek plynu.

Počátek vzájemné spolupráce Turecka a Íránu na poli energetiky můžeme datovat do poloviny 90. let, kdy byla podepsána dohoda o vybudování iránsko-tureckého plynovodu, který byl dokončen už v roce 1999. V důsledku vzájemného obviňování ze zpoždění při výstavbě byl 2 577 kilometrů dlouhý plynovod uveden do provozu v roce 2001. Dohoda o dodávkách plynu podepsaná v roce 1996 na dobu 23 let zaručovala Turecku dodávky 4 mld. m³/rok plynu v roce 2002 s očekávaným nárůstem na 10 mld. m³/rok od roku 2007. Z různých důvodů tyto cíle nebyly naplněny, když maximálního objemu dodávek – 6 mld. m³/rok – bylo dosaženo v roce 2007. Obě země nicméně vyjadřují podporu prohloubení vzájemných energetických vazeb.

Dohoda o realizaci plynovodu mezi Tureckem a Íránem byla od počátku považována za kontroverzní, a to především Spojenými státy, které se snažily přesvědčit Ankaru, aby od smlouvy odstoupila. Turecko se však rozhodlo upřednostnit naplňování vlastních zájmů, a protože každá země byla zodpovědná za budování části plynovodu pouze na svém území, nebyla stavba posuzována jako turecká investice v Íránu, na kterou by se vztahoval US Iran Sanction Act z roku 1995, podle kterého jsou sankcionovány společnosti investující v Íránu více než 20 mil. USD za rok. Americké sankce se nevztahovaly ani na dohodu podepsanou v říjnu 1998 mezi Turkmenistánem a Tureckem na dodávky plynu, kdy Írán hrál roli tranzitní země. Tato dohoda však nebyla dosud implementována. Diskuse nad možnostmi importu turkmenského plynu

do Íránu a Turecka, případně dále do Evropy, stále probíhá.

Turecké ambice v oblasti energetické bezpečnosti

Ankara sleduje v energetické politice několik cílů, ve kterých může hrát Írán důležitou roli. Turecká politika energetických tras má tři základní cíle: 1. diverzifikace vlastní závislosti na importu energetických surovin; 2. nikoli nedůležitým faktorem je snaha omezit provoz tankerů v Bosporské úžině a 3. ambice stát se hlavní světovou křižovatkou/centrem přepravy ropy a (zejména) zemního plynu. Pokud jde o diverzifikaci, pak v oblasti dodávek ropy může být Turecko spokojeno, když odebírá ropy z Iráku, Ázerbájdžánu, Íránu, Saúdské Arábie či Libye.

Současné vztahy Turecka a Íránu jsou na dobré úrovni, i když spolupráci obou zemí v případě zemního plynu nelze označit za zcela úspěšnou.

Dlouhodobé kontrakty nedodrží

žádná ze stran

a vzájemnou

důvěru

podkopávají

neustálé

spory o objem

dodávek a jejich

cenu, kdy si obě

strany hrozí mezinárodní arbitráží.

V oblasti dodávek zemního plynu je již zřejmá dominance úlohy Ruska, které Turecku pokrývá cca 75 procent jeho potřeby, zbylých 25 procent má svůj původ v Alžírsku (zkapalněný plyn – LNG), Ázerbájdžánu (plynovod Baku–Tbilisi–Erzerum – BTE) a právě Íránu.

Ambice Ankary stát se centrem přepravy obou energetických surovin je významnou složkou zahraničněpolitických aktivit nejen ve vztahu k Íránu. Počátek tohoto úsilí spadá do první poloviny 90. let, kdy se Ankara snažila redefinovat úlohu Turecka po skončení studené vál-

ky. Hledání netrvalo příliš dlouho a nabídlo se téměř samo – konec studené války a rozpad SSSR sice ponechal Turecko v krátkodobé strategické nejistotě, ale zároveň otevřelo novou etapu soupeření světových a regionálních velmocí o surovinové zdroje v oblasti Kaspického moře. V poslední dekádě navíc začal hrát Ankaře do karet i stabilní hospodářský růst, se kterým přišla rostoucí úloha v regionální politice, která staví Turecko v roce 2010 do role klíčového aktéra regionu. S rostoucím sebevědomím přichází i neochota orientovat se pouze na Evropskou unii, zejména když celá řada jejích členů okázale (ovšem z pohledu energetické bezpečnosti poněkud hloupě) přivírá Turecku dveře do společenství. V neposlední řadě se Turecko snaží

zhodnotit svou cenu i pro EU, usilující o nalezení cesty k diverzifikaci rostoucí závislosti na Rusku. Řešením částečně snižujícím tuto závislost má být plynovod Nabucco vedoucí přes turecké území, který zatím postrádá významné zdroje. A zde se za určitých podmínek naskytá možnost pro Írán.

(Ne)důvěryhodnost především

V 90. letech slibně započatá spolupráce, již vyjádřila podporu po svém nástupu k moci v roce 2002 i AKP, však naráží na

překážky v podobě nedůvěryhodnosti Íránu jako partnera, Turecka jako odběratele a bezpečnostních rizik spojených se situací v turecké východní Anatolii. Pomíne-li občasné přerušení dodávek v důsledku technických problémů nebo neshod ohledně cen dodaného plynu, které souvisejí i s kolísáním spotřeby plynu v Turecku, není energetická spolupráce obou zemí prosta ani politických neshod, kdy dodávky plynu slouží jako nástroj zahraniční politiky Teheránu a forma nátlaku na Ankaru.

Použití plynu jako nástroje zahraniční politiky představuje například krátkodobé snížení dodávek v roce 2006 po setkání tureckého prezidenta Gülü s americkým prezidentem Bushem k příležitosti zlepšení vztahů, často označovaných za strategické partnerství. K dalšímu přerušení dodávek, tentokrát z důvodu teroristických aktivit, došlo na podzim 2007 po bombovém útoku na plynovod ze strany PKK. K opakovanému přerušení dodávek přistoupil Írán na počátku roku 2008 z důvodu špatných povětrnostních podmínek, a to v období, kdy spotřeba plynu v Turecku dosahuje celoročního maxima. K občasnému přerušení dodávek kvůli neshodám o výši cen dodávaného plynu docházelo kontinuálně v průběhu celého období let 2004 až 2008. V případě přerušení dodávek z Íránu se musí Turecko spoléhat na zvýšení dodávek z Ruska, ale po rusko-gruzinském konfliktu ze srpna 2008 byla opět otevřena debata nad přílišnou energetickou závislostí na Ruské federaci. Nicméně rok 2009 byl v rámci turecko-iránských energetických vztahů úspěšným rokem, v němž nedošlo k přerušení dodávek, i když Turecko bude pravděpodobně nuceno zaplatit penále ve výši 2 mld. USD za nasmlouvaný, ale neodebraný plyn.

Světlejší zítřky?

Novou kapitolu v energetických vztazích obou zemí otevírá Memorandum o porozumění, které bylo podepsáno 17. listopadu 2008, o produkci a vývozu zemního plynu. Plán spolupráce poprvé představený v létě 2007 předpokládá podíl Turecka na rozvoji pole Jižní Pars v Perském zálivu a realizaci plynovodu,

který by přes Turecko transportoval iránský plyn do Evropy a rovněž zásoboval turecký trh. Stejně jako nepanuje shoda nad předpokládaným objemem vyváženého plynu, kdy turecká strana nejčastěji hovoří o 16 mld. m³/rok včetně dodávek na turecký trh iránský ministr pro energetiku mluvil krátce po podepsání memoranda až o 35 mld. m³/rok určených pouze pro Evropu. Ve sféře spekulací zůstává rovněž otázka, na který plynovod směřující do Evropy by měl nový turecko-iránský projekt navazovat. Plynovod Nabucco představuje v tomto případě pouze jednu z možností.

Podle memoranda by turecký státní koncern TPAO měl získat práva na rozvoj sekci 22, 23 a 24 pole Jižní Pars a podíl na realizaci 1800 kilometrů dlouhého plynovodu IGAT 9 v ceně 8 mld. USD spojujícího Assaluyeh ležící na břehu Perského zálivu s městem Bazargan na iránsko-tureckém pomezí. Otázkou však zůstává politická stabilita země a investiční klima ruku v ruce s tlakem Spojených států na případné investory do iránského energetického sektoru. Zástupci TPAO se nechali slyšet, že rozvoj Jižního Parsu bude financován výhradně z interních zdrojů, přičemž celková investice do rozvoje všech tří sekcí by měla mít hodnotu 15 mld. USD. Tím by měl být vyřešen nejpálčivější problém, kterému čelí všechny projekty plánované v Íránu.

Mnoho energetických projektů je v současné době odloženo nebo pozastaveno a ty, které se realizují, jsou financovány z interních zdrojů nebo prostřednictvím čínských a indických bank. Nepřítomnost západních těžebních společností v Íránu se negativně podepsala na poklesu současné produkce, ale také na malém objemu investic do rozvoje nových těžebních kapacit. Ze západních společností jsou v Íránu stále aktivní Shell, Repsol a Total, které však čelí problematickému vyjednávání s iránskou státní společností NIOC. Italská ENI ohlásila svůj odchod z Íránu potom, co vyprší její kontrakty uzavřené v roce 2001.

S plány na navýšení vývozu iránského zemního plynu do Turecka, případně dá-

le do Evropy, se otevírá otázka reálnosti těchto plánů v kontextu současného stavu iránské produkce a přepravních kapacit. Írán se dlouhodobě neúspěšně potýká s modernizací plynárenské infrastruktury v důsledku nedostatku zahraničních investorů a vlastního kapitálu. Komplikací je rovněž skutečnost, že Írán, přestože disponuje druhými největšími zásobami na světě, sám dováží více zemního plynu, než produkuje, čímž kompenzuje nedostatečnou infrastrukturu k pokrytí domácí spotřeby. Íránský trh s plynem se vyznačuje nízkými cenami a neefektivním využitím, což vede k vysoké spotřebě. Většina kapacit Jižního Parsu má navíc sloužit k pokrytí domácí produkce, případně k oživení produkce ropných polí. V kontextu těchto plánů není budování LNG terminálů pro export plynu na světové trhy považováno za prioritu a jedinou přístupovou cestou k iránským zásobám plynu tak bude pravděpodobně Turecko.

Perspektivy další spolupráce

Přestože vývoj vzájemných vztahů mezi Tureckem a Íránem čelí mnoha překážkám, obě země se zdají být odhodlány pokračovat ve spolupráci a v rámci možnosti ji dále prohlubovat. Z pohledu Turecka se může jednat o důsledek multilaterální zahraniční politiky usilující o rovnocenné vztahy se všemi sousedy, nicméně nelze opomenout ani roli tureckých ekonomických zájmů. Snahu o rozvoj energetické spolupráce je nutno posuzovat v kontextu růstu vzájemné obchodní výměny, která se od roku 2000 zdesetinásobila. Zpětný pohled na vývoj turecko-iránských vztahů od poloviny 90. let a snaha finalizovat a pevněji ukotvit vztahy na poli energetiky naznačují, že turecké národní zájmy v podobě energetické bezpečnosti v současné době převažují nad dlouhodobým strategickým partnerstvím se Spojenými státy, i když z průtahů v jednáních s Íránem je možné stále rozeznat silný vliv Washingtonu.

Současné vztahy Turecka a Íránu jsou na dobré úrovni, i když spolupráci obou zemí v případě zemního plynu nelze označit za zcela úspěšnou. Dlouhodobé kontrakty ne-

dodržuje žádná ze stran a vzájemnou důvěru podkopávají neustálé spory o objem dodávek a jejich cenu, kdy si obě strany hrozí mezinárodní arbitráží. Otázkou tedy zůstává, proč oba státy tolik usilují o prohloubení energetické spolupráce i s vědomím dlouhodobě sporných otázek a vzájemné nedůvěry.

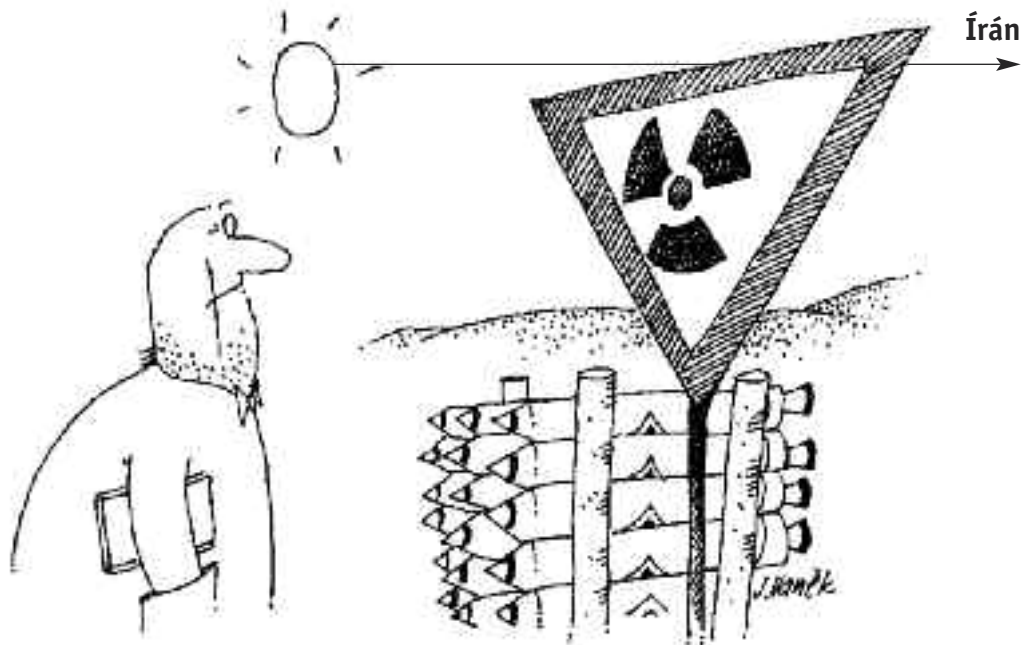
Z pohledu Íránu se jedná o nejschůdnější cestu z politické, ale také ekonomické izolace a přivedení tolik potřebných investic do plynárenského sektoru. Realizace a úspěšná spolupráce s Tureckem by znamenala i posílení role Íránu na mezinárodní scéně. Turecko se na druhou stranu snaží naplňovat svou ambiciózní multilaterální politiku v regionu a stát se prostředníkem v případných jednáních mezi Íránem a Evropou, případně Spojenými státy. Spolupráce v energetice je z tohoto pohledu logická volba.

Petr Binhack

je analytik a vedoucí Energetické pracovní skupiny Asociace pro mezinárodní otázky.
pbinhak@seznam.cz

Michal Thim

je hlavní analytik Výzkumného centra Asociace pro mezinárodní otázky.
michal.thim@amo.cz

Brúsenie nožov medzi priateľmi

Martin Onderčo

Obe strany Perzského zálivu pri každej príležitosti opakujú vyznania vzájomného priateľstva. Napriek tomu sa maličkí (ale omnoho bohatší) susedia Íránu na druhom brehu pripravujú na najhoršie. Čo je problematické, keď neviete, čo môže byť to najhoršie...

Začiatkom februára 2010 Spojené štáty rozhodli o rozmiestnení prvkov balistickej protiraketovej obrany v krajinách Perzského zálivu, čím vyvolali zúrivú reakciu Teheránu. Pre panarabský denník *Aš-Šarq Al-Awsat* to Nabíl Bin Jaqúb Al-Hamar, predseda Bahrajnského inštitútu pre politický rozvoj a kráľov poradca, skomentoval slovami, že „krajiny Zálivu majú právo ochraňovať svoje územia [...] proti všetkým potenciálnym útokom“. Zároveň sa vyjadril, že nerozumie „prehnanej“ reakcii Íránu.

Maličké štátiky Perzského zálivu (alebo Arabského, ako ho nazývajú na tomto brehu) sa nikdy netajili svojimi dobrými vzťahmi s Íránom. Niet sa im preto čo čudovať. Írán má trikrát väčší počet obyvateľov ako najväčší z nich, Saudská Arábia, ktorá je samotná ďaleko väčšia než ostatné krajiny regiónu. Niektoré z nich majú bohaté obchodné väzby na Írán (Dubaj),

iné majú nespokojné šiitske komunity (Bahrajn), ďalšie majú s Íránom spoločný biznis (plynové pole Južný Pars zdieľané Íránom a Katarom), poniektoré zas majú zlé historické skúsenosti s politikou regionálnych mocností (Kuvajt), v jednom prípade ide o historickú rivalitu spojenú s marginalizovanou šiitskou komunitou v tej najnevhodnejšej časti krajiny (Saudská Arábia). A všetci sa tajne boja, že Írán zamúňuje Hormuzskú úžinu a zabráni tak exportu ich ropy.

Bratská láska vo výbušnom regióne

Ak by sa jedného dňa niekto rozhodol spísať slovník priateľstva v medzinárodných vzťahoch, zápisky stretnutí predstaviteľov Rady spolupráce v Zálive (*Gulf Cooperation Council - GCC*) a predstaviteľov Íránu by patrili medzi najzáčnejšie zdroje. Katarský emir nazval Írán priateľom Arabov

a Palestíncov, za čo sa mu Ari Laridžání odmenil označením Kataru ako „strategického partnera“ Iránu. V roku 2005 sa zas iránsky minister zahraničných vecí Manúčehr Mottakí vybral do Kuvajtu, kde niesol iránske posolstvo „mieru, priateľstva a snahy rozšíriť priateľské vzťahy“. Ománsky minister zahraničia zas v januári 2009 nazval Irán „významným a mocným susedom“, čo ománsky korunný princ podčiarkol o päť mesiacov snahou ománskej vlády a národa o rozvoj vzťahov s Iránom vo „všetkých oblastiach“.

Krátky pohľad teda ukazuje, že medzi dvomi brehmi Perzského zálivu panuje priateľstvo a bratská láska. To by však potom nešlo o jednu z najvýbušnejších oblastí sveta.

Jadrový program Iránu je výzvou pre všetky krajiny regiónu. Najprozaickejšie sú asi obavy v Kuvajte. V prípade nehody na jadrovom reaktore v Búšehri by sa totiž pri troške smoly mohlo stať, že morské prúdy privedú zamorenie do Kuwait City skôr než do mesta Búšehr samotného. Oveľa väčšie sú obavy z politických následkov iránskeho jadrového programu. Napriek deklaráciám priateľstva s Iránom sú si všetci politickí lídri v krajinách Zálivu vedomí, že asertivita Iránu by exponenciálne narástla, pokiaľ by sa Irán dostal k jadrovej zbraňi. Poučení z príkladov „odporu“ v Palestíne a Libanone, všetci sú si vedomí, že nespokojné šiitske komunity a iné marginalizované skupiny sú príliš veľkým rizikom.

Príklad Bahrajnu je ilustratívny. Bahrajn je spolu s Irakom a Iránom jedinou krajinou, kde je väčšina obyvateľstva šiitska. Napriek tomu vládnuca elita patrí k sunnitom. Sunniti majú v krajine lepší prístup k bývaniu či vzdelaniu, zatiaľ čo niektoré pozície v štáte sú pre šiitov úplne neprístupné (napríklad vysoké pozície v armáde či polícii), ktorí obviňujú šiitov, že sú agentami Iránu. To slúži vládnucej elite ako zámienka na pokračovanie ich represie. Ak bude Irán naďalej posilňovať svoju regionálnu pozíciu a pokiaľ bude marginalizácia šiitov trendom v Bahrajne, ako dlho bude trvať, kým sa z obvinenia,

že šiiti sú agentami Iránu, stane sebanaplnujúce proroctvo?

Aby všetko nebolo príliš jednoduché, medzi krajinami GCC tiež nepanujú najpriateľskejšie vzťahy. Známa je najmä rivalita medzi Katarom a Saudskou Arábiou o pozíciu regionálnej „diplomatickej ťažkej váhy“. Tradične bola regionálnou diplomatickou mocnosťou Saudská Arábia, čiastočne vďaka svojmu ropnému bohatstvu a čiastočne vďaka aktívnej politike šírenia vplyvu. Od nástupu Al Džazíry ako panarabského kanálu par excellence však vzrástol diplomatický kredit Kataru, ktorý bol ďalej potvrdený úspešným zapo-

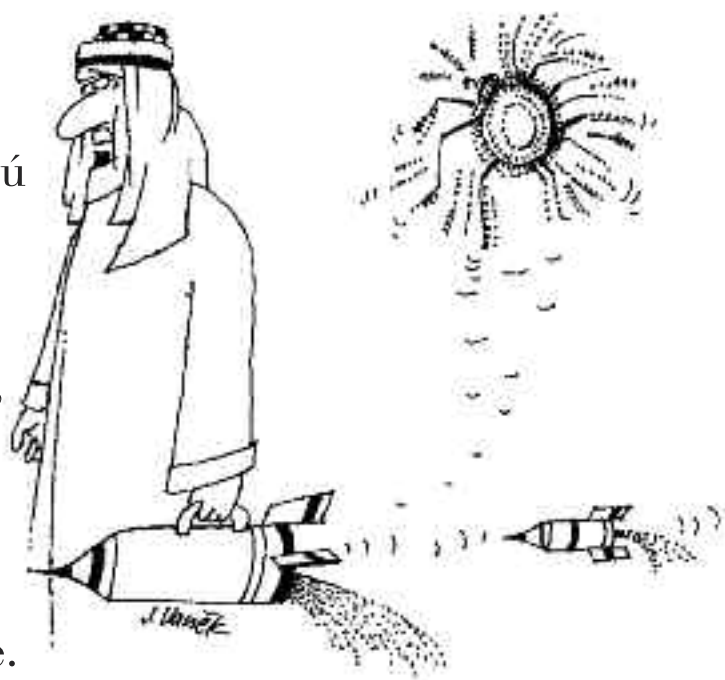
Napriek deklaráciám o záujme využívať jadrovú energiu len a len na mierové účely ostáva otázkou, či je nuklearizácia regiónu želateľnou. Odpoveď je nie.

jením Dohy napríklad do rokovania medzi znepriatelenými libanonskými frakciami v roku 2008. Najsilnejšia zbraň Kataru – Al Džazíra – však krajine prináša aj ťažkosti s inými arabskými kolegami, ktorí nie sú zvyknutí na rešpekt kritických hlasov.

Ďalším dôvodom obáv na strane týchto maličkých štátov sú ich dobré vzťahy s „veľkým Satanom“, Spojenými štátmi. Bahrajn hostí 5. flotilu amerického námorníctva, v Katari je jedna z najväčších základní USA na svete, prístavy Spojených arabských emirátov navštevujú americké vojenské lode častejšie než v ktorejkoľvek inej krajine, Kuvajt je základňou amerických síl pre Irak. Spojenectvo medzi USA a Saudskou Arábiou je už iba če-

rešničkou na torte. Ak to ešte stále nevyzerá ako smrteľný mix, skúste si predstaviť každú z týchto základní ako terč namalovaný na chrbte figuranta.

Vlády krajín Rady spolupráce v Zálive sú tými figurantmi. Sú si veľmi dobre vedomé strategického bremena vo forme silných vzťahov s USA, ktoré je pre nich z ohľadu ich zahraničnej politiky kľúčovým. Irán sa už neraz vyjadril, že v prípade vojenského útoku na svoje územie (napríklad vo forme „chirurgických útokov“ na svoju jadrovú infraštruktúru) bude jeho odpoveď smerovať na americké základne v Zálive. Čudujete sa teda, že vy-

strašený figurant sa snaží presvedčiť strelca, že on je vlastne jeho najlepši kamarát? V prípade krajín GCC však figurant nestráca čas, ale vyzbrojuje sa a zháňa si kevlarovú vestu – pre prípad, že by stratégia najlepšieho kamaráta nevyšla.

Vyzbrojme sa jadrom po zuby!

Jednou z reakcií krajín GCC na iránsky jadrový program bola snaha vytvoriť ich vlastné jadrové programy. V súčasnosti totiž ani jedna z krajín nedisponuje dostatočným počtom personálu, vybavenia, know-how a v týchto krajinách nie je ani jeden reaktor.

Krajiny GCC zdôrazňujú, že ich záujem o jadrovú energiu pramení len a len

z ich legitímnych záujmov o dostatok elektrickej energie. Tie sú do istej miery pochopiteľné. Existujúca elektrická sieť v mnohých z týchto krajín je nielen nevyhovujúca, ale aj zastaraná, a teda nedostatočná pre súčasné potreby. V Spojených arabských emirátoch napríklad dnes už niektoré emiráty čelia výpadkom elektriny denne. Mnohé krajiny sa zamýšľajú nad jadrom ako možnosťou zásobovania desalinačných jednotiek energiou.

Je však jasné, že nuklearizácia krajín Zálivu by nebola na programe dňa nebyť jadrovej hrozby z Iránu.

Samotná Rada spolupráce v Zálive si na svojom zasadnutí v decembri 2006 v Rijáde objednala prípravnú štúdiu, ktorá sa zaoberala otázkou možností jadrovej energetiky. Štúdia, ukončená o rok neskôr, zhodnotila jadrovú cestu ako schodnú a rentabilnú – za podmienok, že cena za barel ropy bude viac ako 50 amerických dolárov (v čase písania tohoto článku je cena za barel ropy Brent tesne pod hranicou 75 dolárov). Proti tejto možnosti však hovorí málo svetového know-how v oblasti zdieľaných jadrových elektrární, takmer nulové prepojenie jednotlivých energetických sietí a taktiež politiky citlivá otázka, kto bude hostiť spoločnú elektrárňu. Tak ako sa krajiny Zálivu boja Iránu, rovnako im spôsobuje triašku aj predstava patronizujúcej Saudskej Arábie.

Saudská Arábia podpísala s Bushovou administratívou v máji 2008 memorandum o porozumení a spolupráci v oblasti mierového využitia jadrovej energie. Saudská Arábia je zároveň najpravdepodobnejším kandidátom na zbraňovú nuklearizáciu v prípade, že Irán získa jadrové zbraň. Nemať „rozhodujúcu zbraň“ by bolo pre Saudskú Arábiu neprípustné z pohľadu zachovania prestíže ako aj politickej váhy v regióne. Vzhľadom na blízke vzťahy medzi Saudmi a Pakistanom (a údajnú saudskú finančnú výpomoc pakistanskému jadrovému programu) by cesta k jadrovej zbraňi mohla pre Rijád viesť cez Islamabad.

V marci 2008 Spojené štáty podpísali dohodu s Bahrajnom, v ktorom sa táto krajina so statusom významného spojenca mimo NATO (*a major non-NATO ally*)

zaviazala v prípade záujmu nezískavať jadrové palivo doma, ale kupovať ho na medzinárodných trhoch. Do rokovaní s Francúzskom vstúpil v roku 2009 Kuvajt, zatiaľ však bez významnejších výsledkov. Katar sa zas prezentoval ako ideálne miesto pre umiestnenie spoločného reaktora. Pre prípad, že by však táto možnosť nevyšla, ostáva mu v rukáve stále spolupráca s jeho obchodnými partnermi v oblasti plynu – Južnou Kóreou a Japonskom.

Najaktívnejšie v hľadaní partnerov na jadrovú spoluprácu sú Spojené arabské emiráty. Tie nielen podpísali s USA dohodu o jadrovej spolupráci, ale vstúpili do podobnej spolupráce s Francúzskom a rokovali extenzívne s gigantami Suez, Areva a TOTAL o možnej spolupráci a výmene ropy za jadrové technológie.

Napriek deklaráciám o záujme využívať jadrovú energiu len a len na mierové účely ostáva otázkou, či je nuklearizácia regiónu žiadateľnou. Odpoveď je nie. Nielen že krajiny regiónu nie sú zmluvnými stranami k dôležitým dohovorom v otázkach jadrovej bezpečnosti (napr. *IAEA Comprehensive Safeguards Agreement*). Tie najaktívnejšie z nich (SAE) majú nie najlepšie vysvedčenie v oblasti boja proti

šíreniu jadrových zbraní (jedným zo stredísk siete AQ Khana bol Dubaj). A v poslednom rade – súčasné záruky nie sú istotou do budúcnosti.

Ostré predmety mimo dosahu?

Okrem nejstej cesty jadrovej energie sa samozrejme krajiny Zálivu v poslednej dobe aktivizujú aj na poli konvenčnej obrany. Začiatkom februára Spojené štáty oznámili rozšírenie balistickej protiraketovej obrany v krajinách Zálivu. Podľa informácií bejrútskeho Daily Star Spojené štáty umiestnili lode špecializované na zameriavanie a zneškodňovanie rakiet pri pobreží najmenej Kataru, Kuvajtu, Bahrajnu a SAE. Podľa samotných Američanov má tento krok minimálne tri ciele – odstrániť Irán, uistiť arabských spojencov a upokojiť Izrael. K zverejneniu tohoto kroku sa USA odhodlali potom, čo Irán odmietol ponuku na diplomatické riešenie svojho jadrového programu.

Spojené štáty však nie sú jedinou mocnosťou, ktorá sa snaží usadiť sa v regióne Zálivu. Francúzsko v rámci svojej stratégie „globálnej projekcie“ otvorilo v minulom roku vojenskú základňu v Emirátoch. Popri sieti pobočiek múzeí a univerzít tak

Francúzsko ukázalo aj svoju „hard power“ v tejto oblasti sveta.

Krajiny Zálivu tiež patria medzi najaktívnejších nakupujúcich na najrôznejších svetových zbrojných výstavách a predstava, že SAE investujú miliardy dolárov do najnovších stíhačiek len z dôvodu prestíže, je síce čiastočne prípustná, ale nie kompletná. Irán spomedzi krajín regiónu investuje najmenšiu časť svojho HDP do zbrojenia. Ak by sme sa pozreli na absolútne čísla, Irán by bol stále pozadu v porovnaní s Gréckom či Dánskom. Krajiny Zálivu sú teda terčami, avšak s kvalitnými kevlarovými vestami a veľmi slušným vybavením.

A čo ak nepríde kúzelník?

Otázkou ostáva, ako ochrániť štátičky v Zálive (v záujme bezpečnosti a dodávok ropy) bez toho, aby vznikli v regióne nové nebezpečenstvá v podobe ďalších jadrových pretekov.

Rozhodnutie rozmiestniť v regióne balistické protiraketové strely dáva zmysel. Ide totiž nielen o defenzívne riešenie (ktoré nevystraší Irán napriek jeho verbálnej reakcii), plne pod externou kontrolou (minimalizácia šance na zneužitie) a bez nutného zapojenia Saudskej Arábie ako regionálneho patróna.

Ostáva však veľkou neznámou, čo v prípade útoku na jadrové zariadenia v Iráne. V prípade, že sa Irán rozhodne reagovať vojensky, je veľmi pravdepodobné, že obeťami odvetného útoku Iránu budú štáty GCC. Šanca, že schopnosť Iránu vykonať tento druhý útok bude prvým útokom eliminovaná, je mizivá. A možno práve tento aspekt by vojenský plánovači od Washingtonu po Tel Aviv mali brať do úvahy.

Michal Onderčo je spolupracovníkom Asociácie pro mezinárodní otázky a zabýva sa opozičným hnutím v arabských štátoch. michal.underco@amo.cz

Mohou byť Izrael a Írán (opět) spojenci?

Jiří Schneider

„Nemáme věčné přátele ani trvalé nepřátele, jen naše zájmy jsou věčné a trvalé...“

Lord Palmerstone, 1848

Dnes by asi nikoho nenapadlo, že by Izrael a Irán nemusely byť nepriateľmi, ba dokonca, že by mohli byť spojenci. Irán bol jednou z prvých zemí, ktoré štát Izrael uznal. Kvôli konfliktu s arabskými štátmi mal Izrael záujem na udržiavaní vzťahov se zemiami v širšom regionálnom okruhu Blízkeho východu a udržoval pomerne dobré vzťahy s Pahlavího Iránom. Ostatne izraelský export do Iránu dodnes prebieha přes tretí zem a odhaduje sa na 300 mil. USD ročne. Islámská revolúcia a obsadenie americké ambasády v Teheráne v roku 1979 znamenali bezprostredný roztržku se Spojenými štátmi, vzťahy s Izraelom však nebyli prerušené ihneď. Izrael sa pokúšal hrať zprostredkujúcu rolu pri pozdžších jednaniach o prodeji zbraní do Iránu, ktorý mal byť cenou za osvobozenie amerických rukojmí a nakoniec vedl k známej afére Iran-Contras.

Íránsky revolučný režim sa ovšem postupně vymezil vůči Izraeli jako hlavnímu americkému spojenci v regionu (Velký a Malý Satan). Ajatolláh Chamenei v roce 2000 prohlásil, že existuje „jediné řešení blízkovýchodního problému, konkrétně anihilace a zničení židovského státu“. Tím se vysvětluje strategické spojení Iránu se Sýrií, Hizballáhem a Hamásem. Irán dlouhodobě podporuje Hamás v Gaze dodávkami zbraní. Sunnitské arabské štáty a samotní Palestinci ovšem sledují s rostoucí nelibostí patronát šiitského Iránu

nad protiizraelským odbojem. Posledním projevem snahy o upevnění protiizraelské koalice byl nedávný trojstranný summit iránského a syrského prezidenta s šéfem Hizballáhu v Damašku.

Pro Izrael představují Hizballáh a Hamás bezprostřední ohrožení, jejich operace se neomezují na území Izraele, ale zahrnují také teroristické útoky na izraelské a židovské cíle po celém světě. Izrael jim čelí vojenskými akcemi, jak ukázala poslední libanonská válka v létě 2006 či operace v Gaze v lednu 2009, a odvetnými akcemi speciálních služeb.

Představitel Hizballáhu Imad Moughnieh byl zodpovědný za bombový útok na izraelskou ambasádu v Argentíně v roce 1994. V listopadu 2006 na něho argentinské úřady vydaly mezinárodní zatykač; v únoru 2008 byl na něj v Damašku spáchán atentát. Představitel Hamásu Mahmúd al Mabhouh byl odpovědný za zprostředkování nákupu raket z Íránu pro Hamás v Gaze; v lednu 2010 byl zavražděn v Dubaji.

Skupina expertů (projekt Daniel) před několika lety označila za existenční hrozbu pro Izrael konvenční útok s koalici arabských států nebo s Íránem, a nebo překvapivý útok zbraněmi hromadného ničení nebo jejich užití v důsledku eskalace konvenčního konfliktu. Izraelská zahraničněpolitická strategie se proto snaží zamezit vytvoření protiizraelské koalice a zabránit, aby kterýkoli z jejich potenciálních členů získal zbraně hromadného ničení. Izraelská vojenská strategie kombinuje odstrašení, obranu, strategii předjímající sebeobranu včetně preemptivních útoků, jako například útok na jaderný reaktor v iráckém Osiraku v červnu 1981 či útok na utajované zařízení v Sýrii v září 2007.

Izraelský jaderný program

Základem izraelské doktríny odstrašení je víceznačnost a neprůhlednost. Pokud by došlo k nuklearizaci dalších zemí v oblasti, musel by Izrael v zájmu fungujícího odstrašení svou doktrínu vyjasnit. Jaderný potenciál by měl odstrašit, aniž by musel být použit. Íránský prezident Rafsandžání v roce 2001 prohlásil, že jediný jaderný úder Izrael zničí, kdežto případná izraelská odvěta může islámský svět pouze poškodit. Proto součástí izraelské strategie je schopnost druhého, masivního odvetného útoku na více cílů. Podle výše zmíněné zprávy by měl Izrael mít schopnost odvetného útoku na více než 15 různých cílů.

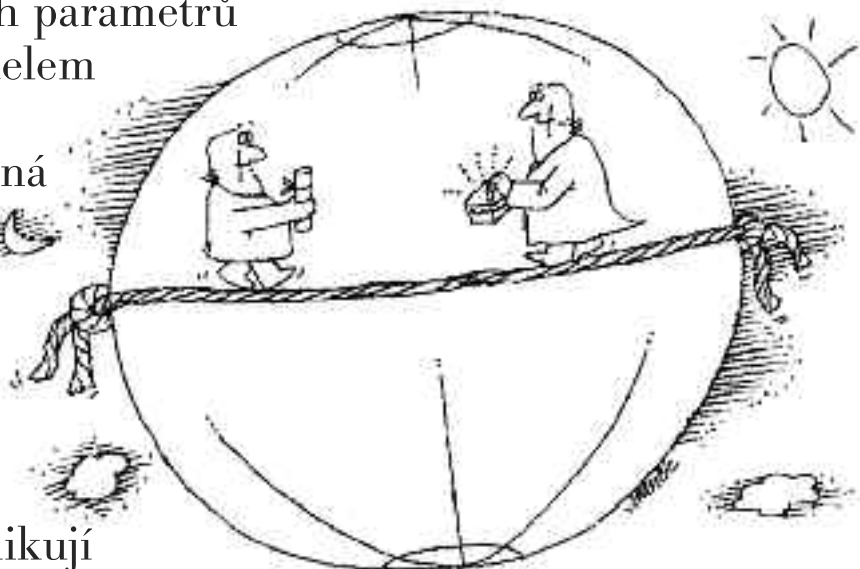
Íránský jaderný program

Íránci se při budování jaderného programu „poučili“ z postupu Iráku a Severní Koreje: jediné vlastnictví jaderných zbraní může odstrašit případný americký (nebo izraelský) útok a s mezinárodními inspekcemi se není třeba zdržovat, vždyť ani Saddámův souhlas s nimi nezabránil útoku. Írán na cestě k jaderné bombě usiluje o dvoji odstrašení: v první fázi během úsilí o získání jaderného potenciálu, v druhé fázi s jeho použitím, hrozbou disproportionální nekonvenční odvety. V první fázi jde Íránu o to, jak zamezit útoku na jaderná zařízení. Íránská odvěta by byla za-

Je vůbec možné zabránit Íránu na cestě k získání jaderné zbraně? Bude možné odstrašit jaderný Írán? Podle Zbigniewa Brzezinského má mít politika Spojených států dvoji cíl: zabránit Íránu získat jaderné zbraně a neutralizovat jejich strategický význam, pokud by je získal. Brzezinski odmítá preemptivní útok na jaderná zařízení, který by krátkodobě sjednotil podporu veřejnosti režimu, nechce příliš spoléhat na účinnost ekonomických sankcí, doporučuje deklarovat podporu íránské opozici a pokračovat v komunikaci s Teheránem. Čas hraje proti současnému režimu. Pokud by Írán „překročil jaderný

Pokud by Írán získal jadernou zbraň, vznikla by za stávajících parametrů mezi Izraelem a Íránem nebezpečná situace.

Jaderné státy, které spolu přímo nekomunikují a nemají přesné informace o záměrech a chování toho druhého, otevírají cestu k fatálnímu nedorozumění.

měřena na americké a izraelské cíle. Pokud jde o Izrael, má tři možnosti – použití balistické rakety středního doletu, ozbrojené útoky Hizballáhu a Hamásu, teroristické útoky na izraelské a židovské cíle po celém světě. Írán má také několik možností, jak zasáhnout americké cíle, jednotky v Iráku a Afghánistánu, jak pomocí blokády či zaminování Hormuzského průlivu ohrozit trh s ropou. Íránské vedení kalkuluje s tím, že by USA neunesly zvýšení cen ropy a několik tisíc ztrát na životech, přičemž Írán by byl schopen přinést velké lidské a materiální oběti.

práh“, navrhuje poskytnout jaderný deštník spojencům v regionu.

Pokud by Írán získal jadernou zbraň, vznikla by za stávajících parametrů mezi Izraelem a Íránem nebezpečná situace. Jaderné státy, které spolu přímo nekomunikují a nemají přesné informace o záměrech a chování toho druhého, otevírají cestu k fatálnímu nedorozumění. Obě strany by měly motivaci zaútočit první. Je Írán racionálním hráčem, na něhož platí odstrašení, nebo může jeho vláda podlehnout apokalyptické ideologii sebezničení? Lze si představit, že hrozba vzájemného odstrašení

bude podobně stabilní jako za studené války mezi USA a SSSR?

Izrael by musel deklarovat jadernou doktrinu a Spojené státy by musely posílit své garance Izraeli formou vojenské přítomnosti coby „zápalné šňůry“ a otevřené deklarace odvetného úderu v případě napadení Izraele. Ministryně zahraničí Hillary Clintonová v červenci 2009 zmínila možnost v takovém případě poskytnout spojencům na Blízkém východě jaderný deštník, který by znemožnil regionální dominanci jaderného Íránu, zamezil destabilizaci okolních zemí, a tlumil jejich tendenci získat také jaderné zbraně (fungovalo v případě Japonska). Americké garance těmto zemím by zvýšily jejich závislost na USA, na druhé straně by američtí zákonodárci byli proti jakýmkoli formálním závazkům Spojených států na příklad vůči zemím Zálivu.

Jiří Schneider

je programový ředitel PSSI, člen redakční rady MP.

schneider@pssi.cz

Ženy z Persepole

– ženská otázka v moderním Íránu

Postavení iránských žen prošlo v posledním půlstoletí dramatickým vývojem, který se v závislosti na politické situaci mnohdy opakovaně otočil o 180°. Násilná sekularizace za šáha byla vystřídána islamistickou zaslepeností teokratického establishmentu. Íránské ženy nabývaly svá práva tak, jak jim to společenský a politický vývoj umožnil. V současné době je však již ženské hnutí v iránské společnosti pevně zakořeněno a hlas iránských žen dožadujících se svých práv je slyšet možná víc než kdy dříve.

Změna postavení iránských žen po „islámské“ revoluci

Situace iránských žen do značné míry reflektuje vývoj islámské republiky po revoluci v roce 1979. Tento vývoj byl poznamenán střetem protichůdných trendů – na jedné straně budováním kulturní (tj. islámské) identity státu, a na druhé pragmatismem a potřebou ekonomického rozvoje. Změny, k nimž došlo ve statusu žen za posledních 30 let, však nejsou pouze důsledkem vnějších okolností, ale i schopností samotných iránských žen bojovat za svá práva v otázkách, které se jich bezprostředně dotýkají.

Všakeré politické kroky, které byly učiněny v období těsně po revoluci, směřovaly k vytvoření nové národní identity založené na islámských tradicích

a hodnotách. Vymezení role ženy ve společnosti se stalo nedílnou součástí tohoto projektu.

Nově ustavený režim zaujal k ženám dvojznačný přístup, jenž se odráží v ústavě islámské republiky. Ta sice garantuje práva lidu (tedy i žen), ale činí tak ve všech oblastech „v souladu s islámskými měřítky“. Zatímco stát se snažil ženy mobilizovat k podpoře revoluce, stavěl se současně do role toho, kdo určuje, jak se má chovat a vypadat „řádná“ muslimka. Islámská republika zavedla povinné zahalování a přísnou segregaci společnosti na základě pohlaví v mnoha oblastech veřejného života. Zákon na ochranu rodiny z dob vlády šáha Mohammada Rezy Pahlaviho byl zrušen a nahrazen verzí islámského práva, které opět umožnilo mužům jednostranný rozvod a neregulované mnohoženství včetně uzavírání tzv. dočasného manželství. Naopak ženy de facto právo na rozvod ztratily, stejně jako právo na výchovu dítěte v případě zrušení manželství.

Ženám byl odepřen přístup k některým studijním oborům a povoláním. Nemohly například vykonávat profesi soudkyň, což Chomejní zdůvodňoval tím, že mají „slabý hlas, a tudíž málo respektu“. Toto nařízení se dotklo i nositelky Nobelovy ceny

miru Širín Ibádiové, která před islámskou revolucí působila coby soudkyně – jako vůbec první v historii iránského soudnictví.

V rámci propopulační politiky byly zakázány potraty a distribuce antikoncepce, minimální věk dívek pro vstup do manželství byl snížen z osmnácti na devět let.

Opětovný růst společenské role žen od iránsko-irácké války

Reakce žen na porevoluční změny se lišily podle třídy a jejich politicko-ideologické orientace – tedy od entuziastického přijetí přes podvolení se po přímý odpor. Ukázkou nejednotného pohledu na „genderovou politiku“ islámské republiky byly protesty tisíců Íránek během *Mezinárodního dne žen* roku 1979 proti zavedení povinného nošení šátku a prvků islámského práva včetně kamenování, a ještě větší protidemonstrace, během níž ženy v čádoru častovaly protestující nadávkami o „prostitutkách“.

Během osmi let trvající války s Irákem se iránské ženy zapojily do veřejného života jako nikdy dříve – především jako pomocné nebojové síly na frontě. Íránský režim potřeboval v boji proti nepříteli jejich podporu a ženy v tomto období dokázaly této nové síly využít k prosazení některých změn ve svém postavení.

Válka odhalila některé problémy plynoucí z aplikace islámského práva v rodinných záležitostech. Absolutní právo otce, potažmo jeho rodiny, na výchovu dítěte, vedlo mnohdy k jeho zneužití. Rodiny mužů padlých v boji totiž často matkám braly jejich děti

jen proto, aby získaly příspěvky *Nadace pro mučedníky* a dalších vládních agentur, které byly těmto dětem určeny. Po mnoha stížnostech manželek padlých bojovníků a diskusích v iránském parlamentu, prošel v roce 1985 zákon, který umožňoval svěření dítěte do péče jeho matce. Toto opatření matce rovněž dovoľovalo pobírat vládní příspěvky na dítě, i když se znovu vdala.

Určitou flexibilitu prokázaly iránské soudy a legislativa v otázce práva ženy na rozvod a majetkové vyrovnání po rozvodu. Tyto pragmatické kroky byly přijaty v reakci na aktuální nespokojenost žen, současně však poukázaly na neochotu režimu odstranit hlubší nerovnosti v postavení mezi mužem a ženou v rodinném právu, týkající se především rozvodu a manželských práv, stejně jako v otázce dědictví, svědictví u soudu a kompenzace obětem zločinu.

Význam žen nadále rostl v souvislosti s poklesem příjmů z ropy, rostoucí chudoby a zadluženosti po válce s Irákem. Vlivem sociálních a ekonomických tlaků musel stát chtít nechtě upustit od propo-

pulační politiky a ekonomické marginalizace žen.

Finanční odměny za čtvrté narozené dítě byly zrušeny, antikoncepce byla opět k do-
stání a stát nabízel zdarma kurzy rodičov-

ského plánování. Tato opatření vedla spolu s dalšími faktory, jako byla rychlá urbanizace či rozšíření vzdělání u dívek, ke zvýšení průměrného věku vstupu do manželství a k výraznému poklesu tehdejšího populačního růstu, který je považován za jeden z nejrychlejších na světě. Ženám se postupně otevřely dříve nemyslitelné studijní obory a profese v oblasti práva či hospodářství. Nedílnou součástí tohoto vývoje byl nárůst ženského aktivismu a počtu organizací zabývajících se ženskými otázkami.

Ženy se začaly čím dál tím více uplatňovat v kulturní sféře (za zmínku jistě stojí několik mezinárodně oceněných režisérek a spisovatelek) i v samotné politice. Ženský tisk věnující se takřka všem tématům ze života Íránek sehrál vzhledem k absenci skutečných politických stran důležitou roli při prosazování reformu.

Byly to především hlasy iránských voliček, které Chátamímu dvakrát po sobě dopomohly k zisku velké většiny v prezidentských volbách. Za jeho vlády došlo k určitému uvolnění cenzury a kulturních omezení, k významnějším legislativním změnám ve statusu žen ale nedošlo, neboť byly pokaždé odmítnuty *Radou dohlížitelů* (s výjimkou zvýšení minimálního věku pro vstup do manželství u dívek na třináct let).

Byly to především hlasy iránských voliček, které Chátamímu dvakrát po sobě dopomohly k zisku velké většiny v prezidentských volbách. Za jeho vlády došlo k určitému uvolnění cenzury a kulturních omezení, k významnějším legislativním změnám ve statusu žen ale nedošlo.

Zdroje

- Autor neznámý: Iran Protest Woman Knocked Out 04 nov 2009. <http://www.youtube.com/watch?v=GhmY9KdhQd0>
- Farhi, Farideh: The contending discourses on women in Iran. <http://www.twinside.org.sg/title/iran-cn.htm>
- Frouzová, Magdaléna (ed.): Závoj a džíny – ženy v islámském světě. Praha: Vyšehrad, 2005
- Keddíe, Nikki R.: Iranian Women's Status and Struggles since 1979. In: journal of International Affairs, Spring/Summer 2007
- Kolektiv autorů: Women in Iran: An Online Discussion. In: Middle East Policy
- Mir-Hosseini, Ziba: Broken Taboos in Post-Election Iran. In: Middle East Report Online, December 17, 2009. www.merip.org/mero/mero121709.html
- Štolbová, Eva: Íránské císarství. Edice Zeměmi světa. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1971

Svět paradoxů a protestů

Jakkoli to může znít paradoxně, islámská revoluce přispěla k nárůstu vzdělanosti u žen. Přestože součástí modernizačního programu dynastie Pahlaví byl rozvoj

vzdělání, zákaz nošení šátků pro ženy na veřejnosti způsobil pravý opak. Konzervativní rodiny totiž odmítaly své dcery bez šátku do škol pouštět.

Boj mezi vládnoucím režimem a ženami ohledně přijatelné míry zahalení přetrval i pád šáhova režimu. Avšak stejně jako bylo za šáhovy vlády nošení čádu nebo šátku symbolem protestu proti jeho autokratické vládě, nošení nebdale uvázaného hidžábu je v současné době považováno za projev odporu proti konzervativnímu režimu islámské republiky.

Návštěvníci ze Západu mohou být překvapeni mírou svobody žen v Íránu v porovnání s jinými zeměmi na Blízkém východě. Navzdory diskriminačním zákonům zaujímají ženy stále viditelnější místo ve veřejném životě. Zde je však třeba uvést dvě – laikovi ne vždy zjevná fakta: Írán není většinově arabskou zemí a tamější převládající forma islámu je jiná než ve většině arabských zemí. Je to právě tento odlišný národnostně-náboženský kontext, co poskytuje íránským ženám dlouhodobě větší míru svobody a participace ve veřejném životě, než je tomu obecně v sousedním arabském světě zvykem.

Nejednotný postoj vůči ženské otázce v Íránu jde napříč domácím politickým spektrem. Příkladem je reformistický ajatolláh Júsaf Sání, který podporuje práva žen. Úzké spojení existuje i mezi íránským ženským a Zeleným hnutím. Důkazem byla světově medializovaná smrt Nedy Ágá Soltán 20. června 2009 při protirežimní demonstraci v Teheránu, která se spolu s dalšími neohroženě protes-

tujícími Íránkami stala symbolem povolebních protirežimních nepokojů.

Vztah Íránců k sexualitě a genderu se v posledních letech hluboce proměnil. Když byl 8. prosince 2009 zatčen protirežimní studentský vůdce Madžid Tavakolí, média kontrolovaná režimem jej prezentovala jako zbabělce, který se snažil uniknout zatčení v přestrojení za ženu. Fakt, že tento způsob úniku využili i někteří klerici v době šáhova režimu, byl tiše ignorován. Výsledkem vládní mediální kampaně však bylo, že se řada Íránců nechala nafotit v přestrojení za ženy na Facebook. Jejich heslo bylo prosté: „*My všichni jsme Madžid.*“ Příklad Madžida Tavakolího dokazuje, že íránský režim ztrácí, pokud jde o vývoj íránského vnímání genderu a sexuality, kontakt s realitou. Podle profesora Ziba Mir-Hosseiniho je režim posedlý tématem sexuality a kontroly žen, což následně vysvětluje sílu spojení problematiky demokracie, sexuality a lidských práv, která dodává hnací sílu Zelenému hnutí.

Nad'a Aliová je studentkou bezpečnostních studií na FSV UK a členkou Blízkovýchodního programu Asociace pro mezinárodní otázky (AMO).
nada.aliova@amo.cz

Jan Kužvart studuje arabistiku a historii na FF UK a bezpečnostní studia na FSV UK. Je členem Blízkovýchodního programu AMO a Společnosti česko-arabské. jan.kuzvart@amo.cz

Prezident s Božím posláním

Jan Fingerland

Skromný, zbožný a vlastenec. Tak by sám sebe asi charakterizoval íránský prezident, kdybychom měli příležitost položit mu tuto otázku. Co to o něm říká jako o politikovi?

Mahmúd Ahmadínežád rád zdůrazňuje, že vzešel z velmi skromných poměrů. Dosud svou prostotu rád zdůrazňuje, a odtud také pochází velká část jeho podpory. Chudí Íránci v něm vidí jednoho ze svých, kteří uspěli ve velkém světě, a nikterak jim nevadí zvěsti o Ahmadínežádově údajně obrovském majetku, který měl nashromáždit v posledních letech. Sám prezident o sobě nechává šířit zvěst, že se do prezidentského paláce přestěhoval jen proto, že na tom trvali bezpečnostní experti, a vzácné koberce, které tam našel na podlahách po svém předchůdci Chátamím, okamžitě odeslal do muzea.

Právě někdejší chudoba jeho rodiny je pravděpodobně v pozadí nedorozumění. Jeho otec se zřejmě jmenoval Saburdžian, a po příchodu do Teheránu si změnil jméno, aby zakryl svůj nízký a venkovský původ. V té souvislosti se periodicky objevují „skandální“ úvahy o prezidentově židovském původu, jež ovšem nejsou podloženy.

Doktor Ahmadínežád

Ahmadínežád se v každém případě vypracoval zdola, a nyní se rád nechává označovat jako „doktor Ahmadínežád“. Studoval v Íránu technické vědy a v roce 1997 získal doktorát v oblasti dopravního inženýrství. Jeho politické počátky však nejsou zcela zmapované. Objevily se spekulace, podle kterých je na fotografii studentů, kteří po islámské revoluci obsadili americké velvyslanectví. Během války s Irákem snad sloužil u rozvědky v „Armádě strážců islámské revoluce“, a zastával také různé funkce v provincii Západní Ázerbájdžán. V 90. letech se stal generálním guvernérem provincie Adarbíl – než ho po pár letech odvolal prezident Chátamí.

Do širšího povědomí se dostal teprve v roce 2003, kdy se stal starostou Teheránu. Zvolila ho městská rada, v níž díky velmi nízké volební účasti získali převahu konzervativci. Dosud panují debaty o tom, jak město řídil – podle kritiků velmi amatérsky a rozhazovačně, tak jako později celý íránský stát. Už tehdy otevřeně prosazoval politiku, která zvláštním způsobem kombinuje vypjaté vlaste-

Mahmúd Ahmadínežád

Pilar Olivare, Globe Media/Reuters

nectví (například navrhoval pohřbít válečné hrdiny na teheránských náměstích) a islamistickou agendu (oddělené výtahy pro ženy a muže ve veřejných budovách). Sám nikomu nevymlouvá, že se nepovažuje „jen“ za prezidenta, ale spíše za muže s Božím posláním.

Vlastenec v čele

Prezidentem se stal v roce 2005, a to k překvapení mnoha Íránců. Už léta se mluvilo o únavě mladé generace z ideologicky vypjaté politiky a izolace země. Ahmadínežád se svým ekonomickým populismem však – zřejmě díky frustrovaným venkovským masám – vystřídal „íránského Gorbačova“ Chátamího, a otočil kormidlo směrem zpět.

A nebo možná nikoliv. Ahmadínežádovou základnou totiž nejsou vysloveně kon-

servativní duchovní, ale spíše radikálně naložení příslušníci Revolučních gard a s nimi spojených hnutí a organizací. Ahmadínežád se tedy dosud opírá o poněkud jiné lidi, než jsou elitní náboženští učenci, jako je Hašemi Rafsandžání, kterého v roce 2005 porazil ve volbách. Jde spíše o samostatný populistický proud, který se prodral do popředí íránské politiky, a laik Ahmadínežád je jeho viditelnou paží, spíše než vůdcem.

Právě ona směs nacionalismu a šíitského milenarismu, který věří v brzký návrat – nebo snad i možnost přivolání – Skryté-

ho imáma, jsou jejich nejdůležitější rysy. To, jak moc něčemu takovému věří sám Ahmadínežád, a tedy řada lidí stojících za

Ahmadínežád se svým ekonomickým populismem však – zřejmě díky frustrovaným venkovským masám – vystřídal „íránského Gorbačova“ Chátamího, a otočil kormidlo směrem zpět.

ním, je jedna z primárních otázek při studiu této osobnosti.

Jan Fingerland je komentátorem Českého rozhlasu 6.
jan.fingerland@email.cz

Demokratický vývoj v Iráku

1 Nedávno proběhly v Iráku druhé parlamentní volby od svržení Saddámového režimu. Jak hodnotíte perspektivy vzniku stabilní a voliči uznávané vlády v zemi?

TR: Především elity iráckých komunit dnes mají stěžejní roli v budování stabilního míru, potažmo i stabilní vlády – nejsou ale připravené. Loajalita rozmanitých pospolitosti Iráku bude i nadále patřit hlavně klanovým, kmenovým a náboženským elitám, nikoli „jakési“ vládě v Bagdádu. Silná vláda ovšem může mít i jednu nevýhodu – čím silnější totiž bude centrální autorita Bagdádu, tím větší pokušení bude centrum mít, aby potvrdilo svou dominanci nad dnes (téměř nezávislým) kurdským etnikem v rámci Iráku. Možnost vypuknutí občanské války mezi „Bagdádem“ a „kurdským severem“ není zdaleka tak malá, jak by se nyní mohlo zdát.

FŠ: Sestavování vlády bude zřejmě trvat ještě několik měsíců, jednání nebudou jednoduchá a proces se neobejde bez násilností. Vláda bude pravděpodobně spíše sekulární a bude založena na kompromisu. Z toho vyplývá, že bude mít poměrně slušnou podporu voličů (i díky tomu, že volby proběhly bez větších podvodů). Zároveň ale nejcitlivější témata – třeba řešení otázky na ropu bohatého, ale nestabilního Kirkúku, či otázka přerozdělování ropy – budou nejspíš „exportována do budoucnosti“. Co se stability vlády týče, nezaručuje ji ani stabilní demokracie. Stačí se podívat na poslední desetiletí v Česku.

2 Z demokratického Iráku se měl stát kdy-si model pro celý region. Jak moc se současný Irák této představě blíží/vzdaluje?

TR: Irák má dnes od modelového příkladu velmi daleko. Troufám si tvrdit, že

obyvatelům takřka všech okolních zemí se žije výrazně lépe než většině Iráčanů. Mnoho obrovských problémů navíc ještě není vyřešeno. Duševní jizvy Iráčanů jsou příliš hluboké, vzpomínky příliš jitrivé a tkanivo celé irácké společnosti je roztřepené léty zabíjení a etnicko-náboženských čistek.

FŠ: Tato představa byla obdobou „domino efektu“ tak, jak se používal napří-

Tomáš
Raděj

Duševní jizvy Iráčanů jsou příliš hluboké, vzpomínky příliš jitrivé a tkanivo celé irácké společnosti je roztřepené léty zabíjení a etnicko-náboženských čistek.

klad v době vietnamské války. Historie ukazuje, že s „domino efektem“ je nutné zacházet opatrně. I když se v Iráku určitá modifikace liberální demokracie ustaví (nyní proběhly teprve druhé volby, takže je brzy na soudy), neznamena to, že ostatní státy v regionu budou okamžitě „virem“ demokracie „nakaženy“. Navíc, irácká demokracie, pokud vydrží, bude vždy spojena s předcházejícím krvavým procesem.

3 Neskončí demokratický experiment v Iráku s odchodem posledního amerického vojáka?

František
Šulc

I když se v Iráku určitá modifikace liberální demokracie ustaví, neznamena to, že ostatní státy v regionu budou okamžitě „virem“ demokracie „nakaženy“.

TR: Určitě se nestane, že by se najednou Irák zhroutil a irácké elity byly zcela bezradné! Já však vidím obrovský problém v bezpečnostních složkách země. Iráčtí Kurdové jistě nejsou ochotni vzdát se své „kurdské armády“ a šiitské formace svých ozbrojených „šiitských milicí“, takže iráčtí sunnité jsou de facto bez vlastní ozbrojené složky značně znevýhodněni. Sunnitská pospolitost proto bude do určité míry spo-
léhat na sunnitské souvěrce, začleněné do řad iráckých bezpečnostních složek, jako na

určitou „záruku“ svého postavení v Iráku. V jistém smyslu tedy bude úspěšné budování armády, policie a zpravodajských služeb i nemilosrdným zrcadlem irácké společnosti, která se spíše nedokáže v krátkodobém horizontu povznést nad svou etnicko-náboženskou různorodost i kmenovou a klanovou loajalitu, a konsolidovat tak Irák jako stabilní stát.

FŠ: Iráčtí politici mají velké ambice, které se snaží aktivně naplnit a postupně Američany z jednotlivých procesů „vylučovat“. Nejsou zcela neúspěšní a Američané na to rádi přistupují (samozřejmě s výjimkami, jako byl třeba vyjadřovaný nesouhlas se škrtáním kandidátů pro zavadnou minulost). Rád bych věřil, že Irák přežije bez větších otřesů odchod posledního amerického vojáka, že se v něm uchytí nějaká forma

demokracie a že nenastoupí cestu „do minulosti“, kdy by se k dostal opět nějaký autokrat.

Tomáš Raděj je bývalým českým konzulem v Iráku. Zabývá se problematikou islámského radikalismu, působí mimo jiné na FSS MU v Brně.

tomasrade@email.cz

František Šulc je vedoucím zahraniční rubriky časopisu Týden.

www.onwar.eu

Záhady nového ukrajinského prezidenta

Pavel Máša

Kdo vlastně nyní sídlí v paláci prezidenta Ukrajiny? „Proruský“ orientovaný politik, nebo přívrženec plné nezávislosti svého státu? Cílevědomý a energický státník, či člověk, kterého kdosi vodí jako loutku? Otazníků kolem lídra Strany regionů a nového ukrajinského prezidenta Viktora Janukovyče se hromadí celá řada, ale k jejich zodpovězení je podle všeho ještě daleko.

Na člověka, který je již deset let součástí vrcholného ukrajinského establishmentu, a tudíž i v centru zájmu veřejnosti i médií, je s Viktorem Janukovyčem spojeno až příliš mnoho záhad. Obecně se má za to, že za jeho kariérním vzestupem vždy stál jakýsi „kmoť“. V roce 1997 mu tak měl údajně pomoci dostat se do čela Doněcké oblasti nynější nejbohatší muž Ukrajiny, oligarcha Rinat Achmetov. Naopak jeho nominace na kandidáta vládnoucího establishmentu pro prezidentské volby v roce 2004 (kdy již byl premiérem) měla vyplývat z ryze osobního rozhodnutí tehdejšího „*capo di tutti capi*“ všech oligarchických klanů, prezidenta Leonida Kučmy. Letos velká část „zasvěcenců“ pokládá za rozhodujícího činitele, jenž řídí Janukovyčovy kroky, oligarchu Dmitrije Firtaše, šéfa plynárenské společnosti RusUkrEnergo, kterou loni odstavili surovinou ruský premiér (a stále ještě faktický vládce „vší Rusi“) Vladimir Putin a ukrajinská premiérka Julia Tymošenková rukou společnou a nerozdílnou od výhodného obchodu s klíčovou energetickou surovinou. Důkazem pro to má být především skutečnost, že „Cerberem“ střežícím přístup k novému ukrajinské-

mu prezidentovi se stal Firtašův člověk Sergej Ljovočkin.

Prodloužená ruka Moskvy?

Názory se rozcházejí i v tom, zda je Viktor Janukovyč, který se stal prezidentem v litém souboji s premiérkou Tymošenkovou především zásluhou hlasů „ruskojazyčných“ Ukrajinců, prodlouženou rukou Moskvy. K tomu to podezření přispěla především skutečnost, že v roce 2004, kdy se ucházel o prezidentský post poprvé (a neúspěšně), mu Rusko poskytlo všestrannou podporu. Ve skutečnosti ale první kroky vítěze letošního volebního klání vypovídají spíše ve prospěch bonmotu přední ukrajinské novinářky Oksany Ochrymčukové: „Rusové by měli vidět, že v každém Chochlově (ruské pejorativní označení Ukrajinců) sedí Mazepa (původně proruský ukrajinský hejtman, který v době vlády cara Petra I. přešel do protiruské koalice).“

Za pravdu dávají tomuto soudu hned první gesta i činy Viktora Janukovyče v jeho nové funkci. Již při své inauguraci uštědřil Moskvě mírný pohla-
věk, když do své slavnostní řeči začlenil větu, že „parlament je místo pro diskusi“, což věci znali pozorovatelé vnímali jako přímou polemiku s přesně opač-

nou tezí přítomného vůdce ruské oficiální delegace Borise Gryzlova, jednoho z lídrů Putinovy strany Jednotné Rusko a šéfa dolní komory ruského parlamentu. Ten se totiž již před pěti lety „proslavil“ tezí, že „parlament není místo pro politickou diskusi“. Za ještě větší důkaz „Mazepova genu“ v politickém organismu nového ukrajinského prezidenta se nicméně pokládá to, že na svou první zahraniční cestu vyjel do Bruselu, a nikoli do Moskvy, jako to učinil jeho údajně „protiruský“ předchůdce na prezidentském křesle a vítěz voleb v roce 2004/2005 Viktor Juščenko.

Nejde ani tak o to, že v Bruselu Janukovyč označil vztahy Ukrajiny a Evropské unie za „klíčovou prioritu“ své zahraniční politiky, jako spíše o to, že se de facto postavil proti možnosti, že Kyjev oficiálně uzná existenci samostatné Abcházie a Jižní Osetie, a tím i jejich faktickou separaci od Gruzie. Janukovyč tak navíc učinil z politické obrátky o plných sto osmdesát stupňů. Dříve se ke spokojenosti Moskvy, která tyto dvě gruzínské separatistické enklávy sponzoruje, opakovaně vyslovoval proti tak zvané politice „dvojích standardů“ s tím, že pokud Západ uznal nezávislost „separatistického“ Kosova, mohou tak ostatní státy postupovat i v případě obou nových samostatných republik. V Bruselu ale počátkem března mluvil o zcela jiné paralele. Jestliže Ukrajina neuznala separaci srbské enklávy od samostatného albánského Kosova, nemůže postupovat opačně v kavkazském regionu.

Předpoklad, že Moskva to bude mít s novým ukrajinským prezidentem poměrně těžké, potvrdila krátce po jeho cestě do Bruselu i nemastná neslaná návštěva v Kremlu. V Moskvě dal sice najevo, že je ochoten prodloužit pobyt ruské námořní flotily v ukrajinském Sevastopolu i po roce 2017, kdy měli Rusové podle záměru Viktora Juščenka základnu vyklidit, ale současně zaujal velmi rezervovaný postoj k ostatním ruským plánům. Odpovědi na klíčové otázky, jaký bude konečný postoj Kyjeva ke Gruzii, zda se připojí k východní zóně ekonomické spolupráce pod ruským vedením, či jak si představuje uspořádání obchodu se zemním plynem, Janukovyč přenechal až na plánovanou návštěvu svého ruského kolegy Dmitrije Med-

Nový ukrajinský prezident Viktor Janukovyč prochází okolo nastoupené čestné jednotky ruské armády po přeletu na svou první oficiální návštěvu Ruska.

veděva na Ukrajině. Podle všeho se tak naplňuje odhad Sergeje Soboleva, poslance za stranu BJUT Julie Tymošenkovej, že „opět tu budou ‚mezičlanky‘ typu Rus-UkrEnergo a dalších struktur, které budou ve švýcarských kantonech nebo na ostrovech Man ukládat úspěchy ze vzájemných plateb“. Jinými slovy – loni odstavený Dmitrij Firtaš si opět má přijít na své.

Vzhledem k tomu, že Viktor Janukovyč až na nezbytně nutná veřejná vystoupení, která vrcholila v předvolebním období, nežije zrovna společenským životem, vzniká představa o jeho skutečných politických i osobních vazbách na základě svědectví z druhé ruky. A tak se různí pozorovatelé pokoušejí najít klíč k jeho osobnosti i pomocí sestavování psychologických portrétů. Jeden z nejucelenějších představila ukrajinská televize TVi, která si do svého pořadu přizvala psychology a odborníky na vyhodnocení mimiky a gest. Vyšlo jim, že Janukovyč má problémy s obrazným myšlením, což je i příči-

nou toho, proč mluví se značnými pauzami a poměrně často jen obtížně hledá správná slova (nutno dodat, že i v písemném projevu se dopouští mnoha gramatických chyb). Potvrdil to ostatně i v Bruselu, kde se několikrát překládal a popletl například Jižní a Severní Osetii, i Srbsko, Kosovo a Černou Horu. Janukovyč podle tohoto portréту dává před konstrukci velkých politických vizí přednost opatrnému postupu, při němž si může dotýcnou materii obrazně řečeno „ohmatat“. Rozhodně není ten, kdo je zvyklý vést, ale spíše být veden (odborníci pochopitelně nemohli upřesnit, kým). A konečně je člověkem, který má rád své jisté a nerad něco měnit. Ukrajinu tak podle psychologů může čekat za jeho vlády období „stability“, která ovšem může být až příliš inertní.

Kdo skutečně kontroluje prezidenta?

Dojem, že nový ukrajinský prezident není přirozeným vůdcem, ale spíš tím, kdo ra-

Alexander Natruskin, Globe Media/Reuters

ději realizuje plány připravené někým jiným, sdílejí i zahraniční analytici včetně některých českých. S tímto portrétem poněkud váhavého a nejistého člověka je ovšem v rozporu jeho občasná agresivita, která ho v posledních letech vedla až k fyzickému napadení nejméně tří lidí, kteří ho něčím podráždili. Což spíše připomíná chování, jemuž odpovídají i jeho přezdívky z doby, kdy byl coby teenager nejméně dvakrát odsouzen za násilné činy. Jedna z přezdívek zněla Kvadrát, druhá „Cham“ (tedy hulvát). Svou pověst tvrdého člověka ostatně potvrdil i na postu do něckého gubernátora, kdy se mu podařilo nasadit uzdu tamním zločinecko-podnikatelským mafiím a nastolit pořádek. Sám ovšem jednou přiznal, že jen o vlasek unikl smrti, když se ho pokusili otrávit. Od té doby je krajně nedůvěřivý a chrání se hrází přísných bezpečnostních opatření.

V rozporu s představou Janukovyče coby člověka, který se příliš neprosazuje, je i jeho charakteristika sepsaná poslancem

Tarasem Čornovilem, nedávným odpadlíkem od Strany regionů, který byl jistou dobou Janukovyčovým externím poradcem. Podle Čornovila je vůdce Strany regionů politikem, který cílevědomě posiluje svou moc a dokáže lavírovat mezi různými zájmovými skupinami. Podařilo se mu přijímáním nových členů strany údajně dosáhnout toho, že vliv „peněz Rinata Achmetova byl demonopolizován“. „I pokud ještě Achmetov drží kontrolní balík akcií projektu „Janukovyč“, je nyní kolem něj bezpočet minoritních akcionářů,“ soudí Čornovil.

Právě tato nejistota, kdo má vlastně na Ukrajině v rukou politický „kontrolní balík“, vedla podle Stanislava Belkovského, ředitele ruského Ústavu národní strategie k tomu, že oba ruští spoluvládci – premiér Putin i prezident Dmitrij Medveděv – pokládají Janukovyče za „slabého a rozporuplného politika“.

Právě tato nejistota, kdo má vlastně na Ukrajině v rukou politický „kontrolní balík“, vedla k tomu, že oba ruští spoluvládci – premiér Putin i prezident Dmitrij Medveděv – pokládají Janukovyče za „slabého a rozporuplného politika“.

ruské, ukrajinské a západoevropské firmy.

Kontrolovat brzdy i při vysoké rychlosti

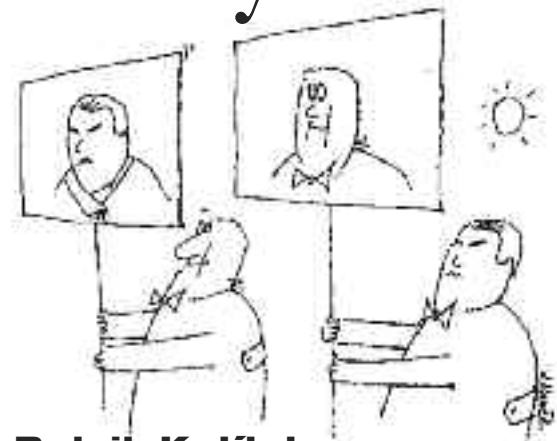
Předvídat, jak se Viktor Janukovyč zachová ve vztahu k Evropské unii a Rusku, je krajně obtížné. Nejen Achmetov, ale i další oligarchové sponzorující Stranu regionů prosazují především své vlastní zájmy, jejichž těžiště spočívá v metalurgickém průmyslu, těžbařství a v těžkém strojírenství. Spojuje je na jedné straně obava z ruské konkurence, ale současně si ani nepřejí rozsáhlejší modernizaci zavedených ukrajinských pořádků, na niž naléhá Brusel. Jejich strategie je proto celkem jasná – držet Rusko i Unii v nejistotě a pokoušet se díky tomu získávat výhody na obou stranách. Janukovyč, který je i ve svých šedesáti letech aktivní sportovec (dříve boxoval a zápasil, později se věnoval automobilovým závodům, tenisu, golfu a lovu), jenž umí dobře odhadnout možnosti protivníka, se jim k takto pojaté politice velmi dobře hodí. Kdysi coby někdejší závodník přiblížil svůj taktický princip: „Je

nutné, abyste i při vysoké rychlosti měli pod kontrolou brzdy.“ O tom, že bude pro zahraniční partnery jen těžko předvídatelným státníkem, který bude šlapat na akcelerační plyn současně, svědčí i jiný jeho výrok z doby, kdy byl Kučmovým premiérem: „Budu nacházet jakékoli metody. Včetně těch, jež nenajdete ani v jedné encyklopedii světa.“

Pavel Máša je členem redakční rady Mezinárodní politiky.

eshem@seznam.cz

Japonsko a jeho politika vůči Blízkému východu

**Patrik Kutílek,
Kateřina J. Rohlová**

Od konce druhé světové války až dodnes Japonsko prošlo obdobími ekonomického růstu i úpadku, přičemž se v jeho novodobé zahraniční politice nejvíce projevil právě vliv hospodářských krizí. Nejinak je tomu i dnes po srpnových volbách, v nichž v důsledku největší ekonomické krize od druhé světové války vyhrála *Demokratická strana Japonska*. Porazila tak *Liberálně demokratickou stranu*, která stála s výjimkou jedenácti měsíců na přelomu let 1993 a 1994 v čele Japonska nepřetržitě od roku 1953. V posledních dvaceti letech, od začátku devadesátých let, kdy se zhroutila japonská „ekonomická bublina“, si začalo Japonsko vytvářet svou zahraniční politiku nezávislou na Spojených státech.

Japonská zahraniční politika vůči Blízkému východu ukazuje na pomalé změny, přičemž nejvýznamnější posun nastal po operaci Pouštní bouře v roce 1991. V současnosti jsou tři hlavní prvky, které jsou odpovědné za nový ja-

penský politický přístup a postoj ve vztahu k regionu: ropa a obchodní zájmy v regionu, domácí změny v Japonsku a nová mezinárodní situace po skončení studené války.

Ropa a obchodní zájmy Japonska

Od konce 2. světové války je závislost Japonska na ropě obrovská. V roce 1973 vypukla jomkipurská válka, což vedlo k embargu ze strany arabského světa a následné první ropné krizi. V té době byla závislost Japonska na ropě a ropných produktech 77,4 procenta z celkové spotřeby energie, a to způsobilo, že se Japonsko poprvé začalo více zajímat o islámský svět, resp. oblast širšího Blízkého východu, a uvědomilo si, že je pro ně důležitá politická a hospodářská situace v regionu. Dnes téměř 70 procent japonského dovozu ropy pochází ze šesti zemí Rady pro spolupráci arabských zemí oblasti Zálivu, tj. Bahrajnu, Kuvajtu, Ománu, Kataru, Saúdské Arábie a Spojených arabských emirátů. Přestože japonská závislost na blízkovýchodní ropě klesá, zůstává zajištění levné a stabilní dodávky ropy jedním z nejdůležitějších cílů japonské politiky. Obdobně je pro Japonsko důležitý vývoz do oblasti Blízkého východu, i když není významnou částí z japonského vývozu, je stále důležitější s ohledem na snižování deficitu obchodní bilance Japonska v oblasti. Japonský bankovní a finanční sektor očekává v oblasti Středního východu rychlejší hospodářský růst v porovnání s jinými částmi světa, a proto sem přesouvá své aktivity. Navíc, vlády zemí tuto aktivitu Japonska vítají jako možnost odpoutání se od „západních“ institucí či možnost náhrady těchto institucí po jejich odchodu. Očekává se také, že tyto nové bankovní instituce usnadní tok kapitálu mezi zeměmi regionu navzájem a mezi Japonskem samotným. Kromě toho, z mnohých japonských společností se staly nadnárodní společnosti a přemístily své výrobní základny do celého regionu. Od samého počátku se proto Japonsko zapojilo do mírového procesu tím, že poskytuje politickou a ekonomickou podporu regionu. A jakékoliv aktivity se snaží prezentovat jako aktivity na ochranu míru,

neboť si uvědomuje, že po japonské podpoře Spojených států ve „válce proti terorismu“ je více ohroženo.

Změny v japonské domácí politice

Vláda jedné strany skončila v Japonsku roce 1993, kdy konzervativní *Liberálně demokratická strana (LDS)*, vládoucí v Japonsku od roku 1955, byla nahrazena aliancí osmi stran v čele s Morihiroem Hosokawou, který se stal premiérem. Oslabení silné ústřední moci vedlo sice k posílení národní byrokracie, ale na druhou stranu tato situace umožnila vznik mnoha nových diskusí o nezbytnosti obměn a potřebě uznání za japonské příspěvky na Středním východě, především v případě války v Perském zálivu, což bylo podnětem k nárůstu reálných politických kroků. V červnu roku 1994 se *Japonská socialistická strana*, tehdy druhá nejsilnější strana, později transformována na *Sociálně demokratickou stranu (SDS)*, dohodla s LDS na vytvoření nové vlády, v níž Tomiichi Murajama (předseda SDS) působil jako ministerský předseda. Sociálně demokratická strana oficiálně uznala americko-japonskou bezpečnostní smlouvu a postavení japonských sil sebeobran, což vedlo uvnitř Japonska k celkovému oslabení negativních hlasů proti vojenským aktivitám a většímu japonskému politickému angažování se v bezpečnostních mezinárodních otázkách. Odeslání japonské armády na Golanské výšiny a do dalších problémových míst se tak stalo skutečností.

Nová mezinárodní situace

Konec studené války pomohl zmírnit tradiční japonské dilema, neboť v průběhu studené války si Japonsko muselo vždy vybrat přízpůsobení se politickým požadavkům, a to buď ropu produkujícím zemím na Blízkém východě s cílem zajistit energetické dodávky, nebo sledovat politiku USA. Nový mírový proces na Blízkém východě Japonsku umožnil, aby se politicky v regionu participovalo, aniž by riskovalo své bilaterální vztahy se Spojenými státy, a současně si zajistilo dodávky ropy z oblasti. Japonsko přijalo nezávislé politické postavení v regionu, a to bez poten-

ciálního obviňování od zúčastněných stran. Jak v lednu 1995 Jóhei Kóno, místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí, poznamenal: „Japonsko musí pevně stanovit hodnoty a principy při určování svých vlastních národních zájmů. Tyto hodnoty a zásady si bude Japonsko vytvářet samo.“

Japonský vztah k otázce Palestiny byl vytvářen japonskou závislostí na arabské ropě, a tudíž stálo na straně arabských zemí, a to i pokud jde o bojkot Izraele. Jako symbol snahy o mírový proces de facto Japonsko uznalo Organizaci pro osvobození Palestiny (OOP), která otevřela svou kancelář v Tokiu již roku 1976 a v roce 1981 navštívil Jásir Arafát Tokio. Přesto se postupně vztah Japonska s Izraelem začal zlepšovat, a to především proto, že si Japonsko uvědomilo význam židovské loby v USA a odtud možnost ovlivnění vztahů Japonska a Spojených států. Po celé období se tak Japonsko stavělo do pozice hledání kompromisů mezi zájmy USA a svými vlastními. Politicky se k situaci nevyjadřovalo a své postavení hájilo investicemi a hospodářskou pomocí v arabských zemích. Japonská politika balancovala se zachováním rovnováhy tak, aby Amerika zůstala jeho hlavním exportním trhem a aliančním partnerem.

Po operaci Pouštní bouře se japonský postoj k problémům na Blízkém východě změnil. Irácká invaze do Kuvajtu umožnila Tokiu poznat rozpolcenost arabského světa. Arabské země šly do války mezi sebou v rámci strategického externího vedení, konkrétně USA. Japonsko si uvědomilo, že arabsko-izraelský konflikt není jediným faktorem, který ohrožuje stabilitu regionu. Kromě toho, chování Izraele v průběhu a po skončení krize, tj. jeho vyhýbání se vojenské reakci, bylo vysoce ceněno. Z pozice země „pouště a války“ se Izrael změnil na „oběť“ v konfliktu mezi arabskými zeměmi. Za druhé, mírový proces na Blízkém východě, který začal několik měsíců po operaci Pouštní bouře, byl uzavřen v roce 1993 v Oslu podpisem dohody mezi Izraelem a OOP. Dohoda umožnila Japonsku, aby se zapojilo do mírového procesu, a přispěla k posílení kontaktů mezi Izraelem a Japonskem. Následné bilaterální dohody mezi Izraelem a Jordán-

skem, Marokem, Ománem, Katarem, Spojenými arabskými emiráty a dalšími umožnily otevřenou spolupráci Japonska s Izraelem bez rizika negativních postojů arabských zemí. Tyto faktory otevřely bilaterální dialog s Izraelem, došlo k podepsání dohody o vědecké spolupráci, otevřel se izraelský akciový trh japonským investicím a mimo jiné obě země podepsaly dohodu o zamezení dvojího zdanění. Také bezpečnostní spolupráce se proměnila, a to v důsledku účasti Japonska v mírovém procesu a odeslání japonského personálu na Golanské výšiny v rámci Skupiny vojenských pozorovatelů OSN pro dodržování dohody o odpoutání vojsk (UNDOF). Přes pozitivní změny stále přetrvává neochota japonské komunity investovat a spolupracovat z důvodu obav případného arabského bojkotu. Japonsko si ale uvědomuje vědecko-technickou vyspělost Izraele, a proto japonská vláda tlačí na spolupráci tak, aby země využila potenciálu této spolupráce a zamezila rostoucímu vlivu Číny v Izraeli a celém regionu.

Přes japonský nový politický přístup je Japonsko vnímáno jako „opozdilec“. Samo se nazývá „nováčkem“. Avšak, vzhledem k tomu, že je „nováčkem“, má stále problém chápat kulturní a politické trendy v regionu, jako je schizma v arabském světě, arabská politická kultura, sociální a vnitřní problémy, různorodost etnických skupin v rámci jednoho politického rámce, propast mezi bohatými zeměmi v Perském zálivu a jejich politická nestabilita apod. Zároveň je příspěvek „nováčka“ v regionu slabě oceněn, ve srovnání s ostatními západními zeměmi. Izrael například podceňuje japonský příspěvek k mírovému procesu. Japonsko se tak stále domnívá, že je pokládáno za sekundárního hráče na Blízkém východě. To je také částečně způsobeno hlubokými psychologickými kořeny danými jeho závislostí na regionu a tím, že bylo politicky zranitelné po dlouhou dobu. Pro Japonsko je obtížné využít represivních opatření, protože ve své soutěži s Čínou o mezinárodní uznání má zájem na tom, aby bylo zeměmi Blízkého východu uznáno jako respektovaná země. Hledá konsenzus mezi potvrzením svého mocenského postavení ve svém zápase s Čínou a současně prosaze-

ním svých zájmů. Zatímco čínský vliv je založen především na strategickém zboží, jako jsou zbraně a transfer technologií, Japonsko se snaží ovlivňovat prostřednictvím obchodu a obchodních zájmů a své role jako možného mostu mezi regionem a Spojenými státy. Blízký východ má tak vliv na čínsko-japonskou mocenskou rovnováhu v otázce vojenské, politického vedení a hospodářské soutěže. Participace v mírovém procesu je tedy vhodný prostředek k prosazování japonského mezinárodního postavení a kooperativní vztahy s Izraelem posilují dvoustranné vztahy se Spojenými státy.

Japonská podpora mírovému procesu

Klíčovým projevem nového japonského postoje vůči Blízkému východu je jeho účast v mírovém procesu od roku 1991. Američanům se v roce 1991 podařilo přesvědčit Izrael, Palestince a další arabské státy, aby v Madridu roku 1991 začaly jednat o míru.

Stejně tak USA požádaly o japonskou účast, neboť potřebují v regionu spolehlivé spojení. Současná japonská politika směrem k mírovému procesu je postavena na pěti základních principech: politická podpora mírového procesu; japonská účast v mnohostranných jednáních a pracovních skupinách; hospodářská pomoc palestinské samosprávě; hospodářská pomoc arabské straně účastníci se mírového procesu; japonská účast v mírových operacích.

Pokud jde o konflikt mezi Izraelci a Palestinci, Japonsko podporuje řešení prostřednictvím *Road Map* a je přesvědčeno, že vyřešení problému má vzejít na základě jednání mezi Izraelci a Palestinci, a to dle příslušných rezolucí OSN, včetně rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 242 a 338, a na principu „území za mír“. Japonsko se také staví negativně k stavbě

„bariéry“ uvnitř „zelené linie“. Také však žádá, aby palestinská strana ukázala hmatatelné výsledky v kontrole extremistů a posílila reformní agendu.

Íránská podpora mezinárodního terorismu a pravděpodobný vývoj zbraní hromadného ničení jsou v Japonsku chápány, s ohledem na íránské kooperace se Severní Koreou, jako závažný problém. Japonci ve většině případů stojí při Spojených státech. Liší se však v postojích ohledně

toho, jak přistupovat k Íránu. Japonsko společně s EU odmítají příliš silné americké ekonomické embargo a kritizují nátlakové aktivity USA na prosazování svých zájmů z pozice velmoci. Přesto se stalo v roce 2006 Japonsko, největší ropný zákazník Íránu, první zemí, která kvůli jadernému sporu Teheránu se Západem omezila import íránské ropy. Nippon Oil, největší japonská rafinerie, omezila nákup íránské ropy o patnáct procent. Japonsko však neprovedlo nic jiného, než že se začalo ori-

Po operaci Pouštní bouře se japonský postoj k problémům na Blízkém východě změnil. Irácká invaze do Kuvajtu umožnila Tokiu poznat rozpolcenost arabského světa. Arabské země šly do války mezi sebou v rámci strategického externího vedení, konkrétně USA.

entovat na jiné dodavatele, což souvisí s jeho dlouhodobou energetickou bezpečnostní politikou, o níž usiluje vláda, neboť si uvědomuje, že rizika spojená s Íránem jsou stále větší. Rozhodnutí Japonska tak lze spíše chápat jako vnitřní politické rozhodnutí, ale íránský export to nijak nesnižuje, protože přebytky odebere Čína.

Další participace Japonska na Blízkém východě se bude odvíjet od nových postojů, které do zahraniční politiky vnesli představitelé vítězné Demokratické strany Japonska. Loňské srpnové vítězství Demokratické strany nad dlouhodobě vládnoucí Liberálně demokratickou stranou jen podpoří snahu o nezávislou zahraniční politiku Japonska na Spojených státech. Nový premiér Hatoyama je znám tím, že chce pevný svazek s Američany oslabit a více sblížit Japonsko s asijskými státy. Současně Demokratická

strana deklaruje, že se Japonsko do roku 2020 pokusí snížit emise skleníkových plynů o čtvrtinu oproti roku 1990, což je třikrát více než požadovala LDS. Z toho můžeme očekávat, že Japonsko se bude snažit o snížení surovinové závislosti na Blízkém východě, ale současně bude usilovat o větší ekonomickou spolupráci, aby překonalo ekonomickou stagnaci. Bude také dále usilovat o prohloubení spolupráce s cílem udržet stabilitu v regionu, přičemž tyto kroky bude podnikat nezávisle na postoji USA. Demokraté dlouhodobě usilují o rovnoprávnější postavení Japonska a od nové vlády se čeká, že nebude automaticky souhlasit se všemi výzvami Spojených států.

Úsilí o stálé místo v Radě bezpečnosti

Ačkoli Demokratická strana usiluje o rovnoprávné postavení Japonska, a to i důraznější participaci ve vojenských misích v zahraničí, jen stěží lze očekávat tvrdší kroky v zahraniční politice, neboť jejím cílem je také zlepšování politických a ekonomických vztahů s Čínou, Ruskem a dalšími zeměmi, a většina japonské populace, včetně členů vlády, podporuje pacifickou ústavu, neboť strana je výrazně kritičtější k japonské válečné minulosti. Japonské kroky tedy budou spíše usmírovací směrem k zemím, které Japonsko zanedbávalo z důvodu orientace na USA, a k svým voličům. Prvním takovým krokem může být oznámení o ukončení vojenské mise v Indickém oceánu, v jejímž rámci poskytovalo mezinárodním silám v Afghánistánu logistickou podporu. Tuto informaci sdělil nový japonský ministr obrany Toši-

mi Kitazawa, který podporuje pacifistickou ústavu a byl proti vyslání japonských vojáků do Iráku v letech 2004 až 2006, kde podpořili síly USA. Současně také ministr oznámil, že Japonsko Afghánistánu poskytne pomoc jinou formou, například prostřednictvím civilních rozvojových projektů.

Rivalita mezi Čínou a Japonskem o vedoucí postavení v Asii vede Japonsko k většímu úsilí o mezinárodní uznání a s tím spojeným požadavkem na stálé členství v Radě bezpečnosti OSN. Aby Japonsko dosáhlo stavu rovnocenného partnera, snaží se však také o urovnání problematických vztahů se zeměmi, jako je Čína či Rusko, což také vede k odpoutání surovinové závislosti na Blízkém východě, ačkoli se i tam snaží prosazovat svou vlastní politiku nezávislou na USA, ale v kooperaci například s Evropskou unií. V tomto smyslu lze také chápat návštěvy japonských politických elit v regionu jako turné k získání podpory pro japonskou pozici v Radě bezpečnosti OSN, rozšíření obchodní spolupráce a odtud omezení vlivu Číny, a zajištění stabilních dodávek ropy prostřednictvím podpory mírových procesů.

Patrik Kutilek

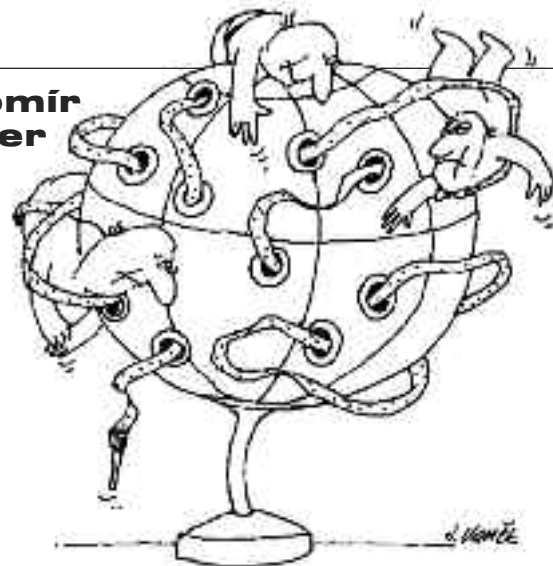
vystudoval mezinárodní vztahy na Metropolitní univerzitě v Praze a učí na ČVUT v Praze.

kutilek.patrik@gmail.com

Kateřina J.

Rohlová studuje japanologii na Ústavu Dálného východu FF UK a v současné době pobývá na University of Tsukuba v Japonsku.

Slavomír Bucher

Nová geopolitická stratégia sveta na začiatku 21. storočia

Pokiaľ v období studenej vojny prevládali medzinárodné konflikty, v súčasnosti sú to prevažne občianske konflikty založené na etnickom, resp. religióznom princípe. Funkciou týchto konfliktov je predovšetkým boj o moc alebo o územie. Výsledkom rozpadu bipolárneho sveta nebol mier, ako si niektorí mysleli, ale chaos a deštrukcia, z ktorých sa vynoril nový nepriateľ – globálny terorizmus, ktorý každého z nás priamo, či nepriamo ohrozuje.

Proces formovania nového svetového poriadku

Nové usporiadanie sveta, odlišné od predošlého, bolo predstavené koncom druhej svetovej vojny, v roku 1945. Charakteristickou črtou tohto svetového poriadku bol nový systém vzťahov na politickej a kultúrnej úrovni, podstatne odlišný od tých, ktoré boli pred rokom 1945. Od množstva impérií, ktoré vládli a kontrolovali jednotlivé územia, prešiel svet k usporiadaniu, ktoré nazývame – „bipolárne“. Dva systémy, americký a sovietsky, boli ostatnými krajinami priznané ako „systémy superveľmoci“, ktoré si rozdelili jednotlivé sféry vplyvu na kontinentoch.

Koniec studenej vojny mal negatívny ekonomický dopad na krajiny sovietskeho bloku. Ako príklad môžeme uviesť pozíciu Ruska: v roku 2004 bolo na desiatom mieste v rámci ekonomického ukazovateľa – brutto hrubého domáceho pro-

duktu (HDP) a s nákladmi na armádu, ktoré tvorili 1/23 nákladov vynaložených na armádu USA (údaje *Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI*). To sa prejavilo silnejším mocenským vplyvom Spojených štátov nielen na globálnej úrovni, ale aj na regionálnej, a to predovšetkým v regiónoch, v ktorých dominantné postavenie malo Rusko (Sovietsky zväz).

Tieto geopolitické procesy vyústili do situácie, v ktorej sa Spojené štáty americké ocitli ako jediná a bezkonkurenčná globálna mocnosť na svetovom geopolitickom poli. V rámci tejto paradigmy sa núkali dve riešenia:

Prvé bolo značne utopistické – načrtlo možnosť, že svet by bol ovládaný a kolektívne riadený Organizáciou spojených národov, ktorá by opätovne nadobudla svoju stratenú identitu a postavenie v rámci inštitúcií dohliadajúcich na bezpečnosť a spoluprácu medzi jednotlivými národmi. Tento variant ešte v začiatkoch narušili Spojené štáty americké, ktoré chceli nastoliť „nový svetový poriadok“. Demonštratívne poukázali na unipolaritu sveta v roku 1991, keď bez potrebných rokovanií v OSN zaútočili na Irak.

Druhý (oveľa reálnejší) variant bol vo forme nastolenia multipolárneho sveta, týmto riešením boli pozitívne naklonení tí, ktorí sa snažili o rovnováhu síl vo vzťahu k USA. Medzi týchto aktérov môžeme zaradiť Francúzsko, Rusko, Čínu, Irán.

Jediným významným vazalom Spojených štátov bola a je Veľká Británia, keď v tom čase britský premiér Tony Blair poukázal na jednoznačný prínos unipolarity USA a odôvodnil to nespočetným množstvom vojnových konfliktov, ktoré boli realizované v období bipolárneho rozdelenia sveta. Avšak žiaden z aktérov, ktorí sa snažia oslabiť súčasnú hegemoniu USA, nemá dostatok ľudských, finančných a technologických prostriedkov na to, aby nadobudol status svetového lídra na geopolitickom poli moci – tak povediac, aby sa stal protipólom USA. Plán Paríža sa postupne darí realizovať prostredníctvom budovania Európskej únie ako ekonomickej veľmoci. Tieto ambície by boli nereálne, ak by nedošlo k uzatvoreniu partnerstva medzi bývalými rivalmi – Nemeckom a Francúzskom. Spoločný

odpor Paríža a Berlína v otázke novej vojny v Iraku, roku 2003 vyústil do rámcového dohovoru s Moskvou.

Strategická politika Ruska je obozretná. Z jednej strany sa snaží o vzájomnú spoluprácu s krajinami Európskej únie, no z druhej strany vytvára vojensko-bezpečnostný blok s Čínou (spoločné vojenské cvičenia v roku 2005) a Iránom (spolupráca v jadrovej oblasti), keďže významný ázijský spojenec Washingtona je India. Po rozpade sovietskeho bloku bol Peking významným obchodným partnerom Ruskej federácie pri kúpe jeho vojenskej techniky.

Načrtáva sa obraz sveta, ktorí „reálni“ strategicko-bezpečnostní analytici prognózovali: unipolarita Washingtona vyústi do nového formovania koalícií medzi štátmi nižšieho rangu, aby sa vyrovnala vojensko-ekonomická hegemonia USA. Realizácia tohto projektu je podmienená vzájomnou dôverou a podporou jednotlivých partnerov v tomto zoskupení.

Úloha medzivládnych organizácií v postbipolárnom svete

Po páde doktríny bipolárneho rozdelenia sveta sa západný, resp. americký model demokracie čoraz viac presadzuje ako jedinečný, unikátny systém usporiadania a organizácie štátu na jeho jednotlivých hierarchických úrovniach. Ostatné štáty, ktoré tento model nedosiahli, sú v očiach Spojených štátov a západnej Európy vnímané ako tzv. „tranzitné“ štáty, ktorým je nutné pomôcť, aby sa mohli transformovať na vyspelú demokraticky organizovanú spoločnosť.

O Gruzínsku môžeme hovoriť ako o krajine, ktorá má v očiach Washingtonu významnú geostrategickú polohu, v tejto krajine má sídlo okolo tisíc lokálnych mimovládnych zoskupení, ktoré financujú a podporujú zahraničné združenia (približne 50), resp. medzinárodné organizácie,

ako je napríklad OSN. Organizácia spojených národov prostredníctvom svojich programov – môžeme spomenúť UNICEF, program regionálneho rozvoja (UNDP) financuje rôzne kultúrne, spoločenské a sociálne aktivity v krajine. Bezpečnostnú a finančnú podporu poskytuje

Medzi nespočetnými teóriami analyzujúcimi budúcnosť sveta si teória stretu civilizácií našla medzi širokou vedeckou a politickou elitou uznanie. Pádom sovietskeho bloku prestal jestvovať model studenej vojny a systém medzinárodných vzťahov, podriadených bipolárnemu usporiadaniu sveta.

Svetová banka, Rada Európy a Organizácia pre európsku spoluprácu a bezpečnosť ako aj NATO. Spomenuté inštitúcie pôsobiace v tejto bývalej sovietskej republike majú rozličný stupeň pôsobnosti, ako aj financovania prostredníctvom bližšie neshpecifikovaných vlád a parlamentov jednotlivých krajín.

Niektoré mimovládne organizácie sú v súkromných rukách jednotlivcov, resp. korporácií (ako napr. *Open Society Institute*), amerického miliardára Georgea Sorosa. Iné, aj keď súkromné sú financované je prostredníctvom štátneho rozpočtu (*Care alebo World Vision*). Ďalšie sú viazané k jednotlivým politickým stranám v USA – ako napríklad *National Democratic Institute (NDI)* alebo *International Republican Institute (IRI)*.

Nachádzame taktiež takzvané organizácie, ktorých náplň činnosti je spojená s rozvojom štátu, ako je americká *United States Agency for International Development (USAID)* alebo Švajčiarska agentúra pre podporu rozvoja a spoluprácu (SDC).

Prostredníctvom týchto agentúr a mimovládnych organizácií sa financujú rôznorodé aktivity v spoločnosti: ochrana práv žien, podpora rozvoja malého podnikania, prevencia proti HIV, ochrana životného prostredia, vzdelávanie novinárov a sudcov,

reforma školstva atď., avšak načrtáva sa jeden primárny model ich pôsobenia. Priliv financií je závislý od reforiem štátneho aparátu krajiny a jej prispôsobenie sa trhovým a demokratickým inštanciam „západného sveta“. Je tomu tak vždy?

Nie všetky spomenuté organizácie a agentúry organizujú svoju pomoc na základe ideologického modelu svojho štátu, ktorý ich financuje. Je nesporné, že v štátoch bývalého sovietskeho bloku Spojené štáty americké zohrávajú v rámci financovania a šírenia ideológií najvýznamnejšiu úlohu, a to na druhej strane vyvoláva vlnu protirečivých tvrdení a kritiku, pretože prijímaná pomoc je často viazaná určitými povinnosťami a direktívami poskytovateľa danej pomoci.

Prvoradou stratégiou Spojených štátov amerických je obhajoba vlastného demokratického a liberálneho modelu spoločnosti. Príkladom využitia tohto modelu Spojenými štátmi za účelom získania surovín, resp. budovania vojenských základní a upevňovania moci sú aj konflikty v Kosove (pamätník životnej veľkosti venovaný bývalému prezidentovi USA – B. Clintonovi v Prištine, ako symbol boja za slobodu a demokraciu „kosovského ľudu“), Iraku a Afganistane. Niekedy byrokratický aparát Washingtona priamo alebo nepriamo

podporuje diktatúry v rôznych častiach sveta (počas studenej vojny najmä v Strednej a Južnej Amerike a na Blízkom východe). Podľa tejto filozofie nie je dôležitá a nutná demokratizácia týchto štátov, ale prvoradá je kontrola (najčastejšie je to spojené s využívaním národného bohatstva daných štátov, novodobá kolonizácia prostredníctvom kartelov a korporácií alebo ovládanie územia prostredníctvom vojenských základní). Americké mimovládne organizácie a agentúry môžu bez zbytočných nákladov na prípadný vojnový konflikt výrazne prispieť k zmene režimu týchto krajín. Ako príklad môžeme uviesť zmenu režimu v Belehrade (2000) a následná deportácia Slobodana Miloševića do Haagu, v Tbilisi (2003, 2008), Kijeve (2004) a Biškeku (2005). Vďaka podpore rôznych finančných skupín (*Freedom House*, *NDI*) sa podarilo v týchto štátoch zvrhnúť diktatorské a skorumpované vlády a nastoliť proamerickú (prozápadnú) vládu. Otázne však zostáva, či táto proamerická vláda v jednotlivých štátoch nie je taktiež prepojená na medzinárodný zločin a korupciu.

Stret civilizácií alebo boj medzi bohatým Severom a chudobným Juhom?

Medzi nespočetnými teóriami analyzujúcimi budúcnosť sveta si teória stretu civilizácií našla medzi širokou vedeckou a politickou elitou uznanie. Pádov sovietskeho bloku prestal jestvovať model studenej vojny a systém medzinárodných vzťahov, podriadených bipolárnemu usporiadaniu sveta, či už v ekonomickom, alebo politicko-ideologickom zmysle.

Ešte pred pádom berlínskeho múru americký politológ F. Fukuyama načrtol v príspevku z roku 1989 v časopise *The National Interest* víziu konca dejín. Svoju víziu založil na rozpade sovietskeho bloku a víťazstve liberálneho modelu usporiadania spoločnosti. Predpokladal zánik ideologických štruktúr v medzinárodných vzťahoch, následkom čoho by došlo k uniformite existujúceho sveta.

Avšak v roku 1993 harvardský profesor Samuel Huntington, ktorý sa špecializoval na oblasť americkej zahraničnej politiky, načrtol v časopise *Foreign Affairs* kontra tézu voči Fukuyamovmu tvrdeniu: „Konflikt

spoločensko-politických ideológií studenej vojny nahradí konflikt medzi civilizáciami“. Huntington vyčlenil 8 základných civilizácií sveta: hinduistická, buddhistická, čínska, moslimská, africká, latinskoamerická, pravoslávna a západná. Pomocou tohto rozdelenia sveta načrtol niekoľko hypotéz. Predpokladá, že každá zo spomenutých civilizácií sa snaží zachovať si svoju identitu a radikálne bojuje proti hegemonii druhej. Uvádza, že pravoslávna (ruská sféra) môže v blízkej budúcnosti nadviazať spojenectvo s čínskou civilizáciou, a vytvoriť tak protipól mocenskej sily západnej civilizácii a jej spojencom pod vedením Spojených štátov amerických.

Pesimistický variant predpokladá vytvorenie širokej koalície pravoslávno-hinduistickej civilizácie s konfucionisticko-islamskou civilizáciou, čo by vytvorilo nebezpečnú koalíciu v protipóle k západnej civilizácii.

Samozrejme všetky tieto úvahy boli predložené v teoretickej rovine. Súčasná geopolitická situácia neumožňuje striktné vyčleniť jednotlivé hranice civilizácií. Často región, resp. územie, ktoré vyčlenil pre danú civilizáciu, je značne heterogénne, či už po stránke etnickej, alebo religióznej. Samozrejme, žiadna z týchto vyčlenených civilizácií v danom priestore nespĺňa politické ani geografické kritérium pre svoju existenciu.

Pri súčasnom geopolitickom rozdelení sveta však môžeme pozorovať konflikt medzi západno-pravoslávnu a moslimskou civilizáciou. Avšak lokálne dochádza ku konfliktom medzi moslimskou a čínskou civilizáciou (západné regióny Číny obývané prevažne moslimskými Ujgurmi), resp. moslimsko-africkou civilizáciou (Sudán, provincia Darfúr).

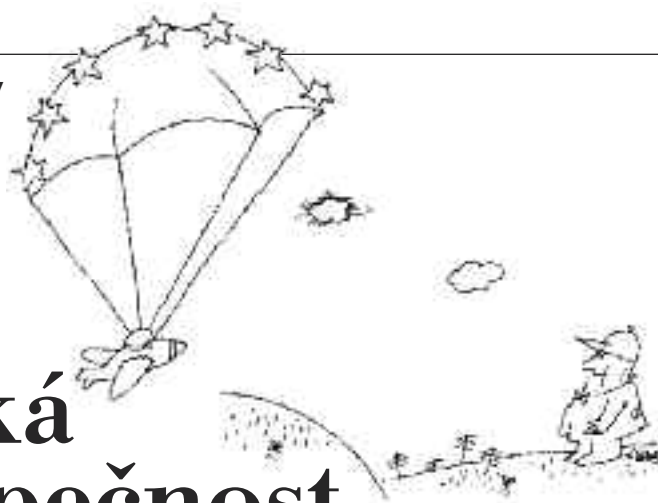
Západom proklamovaná téza šírenia demokracie a slobody narazila v rôznych častiach sveta na odpor. Ako príklad môžeme uviesť dva termíny, ktoré otriasli historickou úlohou „Západu v rozvoji civilizácie“ – Guantanamo, resp. Abu Graib...

Slavomír Bucher pôsobí na Katedre geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. slavobucher@yahoo.com

Zdroje:

- Gresh, A., Radvanyi J. 2006. Atlas globalizácie. Zagreb: MASMEDIA d.o.o., 2006
- Fukuyama, F. 2002. Konec dejín a posledný človek. Praha: Rybka Publishers, 2002
- Fukuyama, F. 2004. State-building: governance and World order in the 21st century. New York: Ithaca N. Y.: Cornell University, 2004
- Hartland, T. 1991. A capital-starved new world order: geopolitical implications of a global capital shortage in the 1990s. *The Washington quarterly*, (14):4, 1991
- Huntington, S. 2001. Stret civilizácií: Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001
- Huntington, S. Kam kráčíš Ameriko: krize americké identity. Praha: Rybka Publishers, 2005

Jiří Štěpanovský

Evropská bezpečnost

– ruská iniciativa a počátky diskuse o ní

Návrh přípravy smlouvy „o nové bezpečnostní architektuře od Vancouveru po Vladivostok“ oznámil poprvé ruský prezident Dmitrij Medveděv 5. června 2008. Nedlouho poté však srpnová rusko-gruzínská válka zastínila i tuto ruskou iniciativu. Snad i z toho důvodu předložil Medveděv svůj koncept při několika dalších příležitostech. Ještě v říjnu 2008 na konferenci o světové politice v Evianu a v listopadu téhož roku na zasedání Rady pro mezinárodní vztahy, kterou Rusové založili. Tam prohlásil, že k žádné srpnové válce v Gruzii by nebylo došlo, kdyby již existovala řádná a účinná výstavba evropské bezpečnostní architektury.

Hlavní obsah návrhu „Smlouvy o evropské bezpečnosti“

V celé smlouvě užívaný termín „účastník smlouvy“ se vztahuje jak na státy, tak i na mezinárodní organizace, které by měly k uvažované smlouvě přistoupit.

V úvodním článku návrhu jsou odkazy na mezinárodní právo, Chartu OSN a Závěrečný akt Helsinské konference z roku 1975. Je tam rovněž zdůrazněn „záměr zřídit účinné mechanismy spolupráce, které mohou být neprodleně uváděny v činnost k řešení naléhavých záležitostí nebo názorových rozdílů, vyžadujících reakci přiměřenou výzvám a hrozbám v oblasti bezpečnosti“.

Nejen tato formulace, ale i další změna návrhu vyvolávají dojem, že jeho cílem je oslabit a nahradit úlohu a význam Severoatlantické aliance v současných mezinárodních vztazích. Tak podle článku 1 ruského návrhu „bezpečnostní opatření podniknutá kterýmkoliv účastníkem smlouvy – ať již jednotlivě, nebo v rámci spojení či koalice – budou prováděna s ohledem na bezpečnostní zájmy všech účastníků v souladu s touto smlouvou“. Takové omezení by ovšem dávalo i Rusku

možnost uplatňovat nárok na případné přehodnocení platnosti předchozích rozhodnutí NATO.

Článek 2 stanoví, že „smluvní strany nepodniknou akce nebo kroky podstatně postihující bezpečnost dalších účastníků smlouvy“. Dále ukládá účastníkům-členům jiných seskupení „snažit se zajistit, aby rozhodnutí těchto aliancí a koalic v podstatě nepostihla bezpečnost jiných účastníků smlouvy“. Toto ustanovení má zřejmě podpořit rozkladné debaty uvnitř NATO o opatřeních nevyhovujících zájmům Moskvy, zejména ve východní Evropě nebo v oblasti Kavkazu.

Podle článku 3 se účastník smlouvy může obracet na ostatní její účastníky s požadavky na opatření informací o jakýchkoli jejich podstatných krocích právní, administrativní nebo organizační povahy, které – podle názoru dotazujícího se – mohou postihovat jeho bezpečnostní zájmy“. Toto ustanovení by mohlo tvořit jakousi slabou náhražku Smlouvy o konvenčních silách v Evropě (CFE), stanovící jejich stavy, inspekci a vojenské přesuny

a i jako pokus o celkové přehodnocení tohoto dokumentu, k němuž má ruská strana dosud své výhrady.

Článek 4 Medveděvova návrhu zakládá „mechanismy k prošetřování nesrovnalostí a sporů, které mohou vzniknout při výkladu a plnění této smlouvy“. Tyto mechanismy mají zahrnovat konzultace mezi jejími účastníky (tj. včetně států a mezinárodních organizací) a i jejich akceschopnosti bloku Severoatlantické aliance, kdyby závažná opatření této organizace byla zpochybňována například proruskou „Euroatlantickou radou partnerství“ (EAPC) či jinými nespokojenci.

Podle dalšího článku návrhu může každý účastník smlouvy vyvolat konzultace s jedním nebo více jejími účastníky, domnívá-li se, že ustanovení smlouvy jsou porušována. Účastník má také podle článku 6 návrhu právo vyvolat svolání konference, zúčastní-li se nejméně dvě třetiny smluvních stran. Článek 7 stanoví, že ozbrojený útok na účastníka smlouvy bude pokládán i za útok na ostatní její členy, kteří jsou povinni poskytnout mu pomoc i dříve, než Rada bezpečnosti OSN učiní nezbytná opatření.

Z dalších ustanovení návrhu lze pokládat za hodný pozornosti zejména článek 9, podle něhož „účastníci smlouvy potvrzují, že jejich závazky, pocházející z jiných mezinárodních bezpečnostních dohod, nejsou v rozporu s touto smlouvou. Účastníci smlouvy nepřevzou mezinárodní závazky s touto smlouvou neslučitelné.“ Rusko tak navrhuje nadřadit navrženou smlouvu například závazkům z NATO (zejména jejich článku 5).

Tak by mu bylo umožněno předem znehodnotit závazky s jeho pojetím neslučitelné.

Snahy Ruska o posílení svého postavení coby přední velmoci

Návrh smlouvy o evropské bezpečnosti je v současnosti jedním z ruských prostředků, jak překonat oslabení po rozpadu sovětského bloku a SSSR. Došlo k němu přes přísliby vyslovené některými západními státníky při jednání o sjednocení Německa, že novou situaci Západ nevyužije k expanzi na východ. Během následujícího dvacetiletí se i některá dříve sovětská území stala součástí NATO. S podporou Západu došlo také k takzvaným „barevným revolucím“ v Gruzii a na Ukrajině a i zatím neúspěšné pokusy o ustavení protiraketových základů v Polsku a České republice vyvolaly v Rusku pocity ohrožení a mezi znalci a institucemi – zejména velmocí – se o mezinárodní bezpečnosti rozvinula široká diskuze.

Ruští politici a odborníci do určité míry opodstatněně tvrdí, že současná struktura euroatlantické bezpečnosti je neúčinná. Nedokáže zabránit vzniku válek, neodstraňuje vzájemnou nedůvěru a západní velmoci jejich slabin využívají k prosazování svých národních a blokových zájmů. Tato neúčinnost není ovšem zaviněna jen stavem mezinárodních institucí, ale je výsledkem zásahů velmocí, které je ovládají. Často nedodržují mezinárodní právo a předchozí dohody, nerespektují svrchovanost a teritoriální integritu jiných států a někdy využijí i síly coby nástroje své zahraniční politiky.

Samotné Rusko v minulých dvou letech spolu se Srbskem odsoudilo západními mocnostmi většinou podpořené odtržení a osamostatnění srbského Kosova, aby v tomtéž roce 2008 válkou s Gruzii umož-

nilo obdobné odtržení a osamostatnění dřívějších jeho součástí – Jižní Osetie a Abcházie. Kavkaz ovšem Rusové pokládají podobně jako Bělorusko a často i Ukrajinu a moldavské Podněstří za součást tradiční sféry svého vlivu, a proto tam většinou neváhají tvrdě prosazovat své zájmy. K jejich posilování založili již v roce 2002 svou mezinárodní bezpečnostní organizaci Smlouva o organizaci kolektivní bezpečnosti (CSTO – *Collective Security Treaty Organization*), jejímiž členy se staly Bělorusko, Arménie, Kazachstán, Tádžikistán a Uzbekistán.

Jiným zdrojem ruského vlivu se stává i spolupráce s Čínskou lidovou republikou a dalšími asijskými zeměmi v rámci tzv. Šanghajske organizace spolupráce (SCO). Návrh nového znění evropské bezpečnostní smlouvy má však doložit schopnost Ruska užívat nejenom tvrdých, ale i měkkých cest k přiblížení dohody se Západem.

Postoje Spojených států a Evropy

Tomuto sblížování mezi Západem a Východem Evropy v duchu Helsinských dohod z roku 1975 ustavené Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě se snažila do určité míry vyjít vstříc i Organi-

ce Severoatlantické smlouvy. Měnila se z přednostně obranné aliance, čelící sovětské vojenské hrozbě, v organizaci podporující stabilitu, demokracii a rozvoj občanské společnosti ve značné části střední a východní Evropy. Díky tomu tato oblast unikla nejen nejistotám, třenicím a konfliktům, jimiž dosud trpí některé části Balkánu.

Širší spolupráci s nečlenskými státy se otevřelo NATO v devadesátých letech svým programem Partnerství pro mír, a zejména pak – pokud jde o Rusko – v roce 1997 tzv. Základním aktem o vzájemných vztazích, umožňujícím přímá jednání. Ustavení NATO-Ruská rada (2002) iniciovalo vznik základny i pro pravidelná jednání o tak složitých otázkách, jako byla například Smlouva o konvenčních silách v Evropě (CFE), původně parafovaná v Paříži (1990), později však – až do současnosti – doplňovaná.

Zvláštním úsekem spolupráce Západu s Ruskem je boj proti terorismu. Události ze září 2001 Rusko využilo k tomu, aby se zařadilo do tohoto boje označením čečenských povstalců za teroristy. Také nepřímo podpořilo vojenské akce NATO v Afghánistánu tím, že umožnilo jejich zasobování přes svá území. Bylo rovněž zastoupeno na letošní lednové londýnské konferenci ministrů zahraničí o Afghánistánu, která fakticky schválila budoucí postupné stahování cizích vojsk z této země a snahu prezidenta Hamída Karzáiho o dohodu s Tálibánem.

Pokud jde o Medveděvův koncept nové smlouvy o mezinárodní bezpečnosti, zdá se,

Zdroje

- European Security Treaty – draft, Valdai Discussion Club Conference, Moscow, November 2009
- Cortnie Shupe: The Eastern Partnership and the New European Security Architecture – A New Ostpolitik? Bertelsmann Stiftung, November 2009
- Vladimir Socor. Analysis of Medvedev's Draft Security Architecture Treaty – EDM – Volume 6, Issue 223/224, 7. 12. 2009
- Sergei Karaganov – Timofei Bordachev: Towards a new Euro-Atlantic Security Architecture, Moscow, November 2009
- Alexander Grushko: A Statement at a London Conference in December 2009
- Bobo Lo: Medvedev and the new European security architecture, Center for European Reform, London, July 2009
- Patrick Nopens: A New Security Architecture for Europe? Royal Institute for International Relations, Brussels, November 2009
- Entwurf für ein Europäisches Sicherheitsabkommen, Zeit-Fragen, 2010

Michal Mravinač

Nikoli, pane premiére

V případě nerozhodných voleb mají britští státní úředníci pravomoc omezit svobodu vlády činit politická rozhodnutí. Přestože se jedná o krajně neobvyklou situaci, takový postup je slučitelný se zásadami britské parlamentní demokracie.

Sblížícím se termínem skončení současného volebního období stoupá v britských politických kruzích krevní tlak. V parlamentní kantýně a koridorech vládních institucí se horce debatuje o termínu, kdy premiér rozpustí parlament. Přestože podle zákona může Gordon Brown odložit uskutečnění voleb až do června 2010, mezi znalci dění v Downing Street převládá názor, že premiér nebude otálet tak dlouho. Od počátku roku konzervativní strana pozvolna ztrácí body ze svého vedení. Šíří se názor, že by po volbách žádná ze stran nemusela získat absolutní většinu. To by po více než dvanácti

letech u moci představovalo pro nepopulární labouristickou vládu premiéra Browna úspěch. Mohl by tak vzniknout takzvaný „hung parliament“ – parlament, v němž vítězná strana nedokáže sestavit efektivní vládu a stávající exekutiva zůstane ve funkci. Dne 25. února 2010 vystoupil Sir Gus O'Donnel, šéf státní správy a jeden z nejvlivnějších mužů ve Velké Británii, s veřejným oznámením v parlamentu, že státní správa připravuje plány, jak v takovém případě omezí činnost vlády.

Za normálních okolností britský volební systém, kde v každém volebním okrsku vítězí pouze jeden kandidát („vítěz bere vše“), nahrává ustanovení silných většinových vlád. Zatímco v zemích kontinentální Evropy s proporčním volebním systémem je naprosto obvyklé, že žádná ze stran nezíská ve volbách většinu, ve Velké Británii k takovéto situaci došlo naposledy po nerozhodných volbách v únoru 1974. Za tehdejší situace Edward Heath, konzervativní

že v mezinárodní diskusi o ní na Západě převládá názor bývalého belgického generála a diplomata Patricka Nopense. Ten ve svém rozboru došel k závěru, že „je zřejmé důvodný názor Ruska o nadbytku evropských bezpečnostních organizací při jejich nedostatečné vzájemné koordinaci. Vytvoření jedné navíc však nemusí být tím nejúčinnějším řešením. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, výsledek Helsinské konference z roku 1975, a její organizační struktura má všechny předpoklady nadále sloužit za hlavní organizaci kolektivní bezpečnosti v euroatlantické oblasti, kde dochází k obnově bezpečnostního dialogu. Překrývání se a zdvojování evropskou bezpečnost neposilí.“

Tento úsudek belgického vojáka a diplomata, který sloužil nedávných šest let ve funkci vojenského přídělnice v Moskvě, zní – jak se domnívám – nám Středoevropanům velmi přesvědčivě.

Leden 2010

Použité prameny byly poskytnuty s laskavostí Pražského institutu bezpečnostních studií.

Jiří Štěpanovský

je člen redakční rady Mezinárodní politiky.

Pohled na budovu britského parlamentu ve Westminsteru.

Kevin Coombs, Globe Media/Reuters

premiér předchozí vlády, který mimo jiné přivedl Velkou Británii do Evropského společenství, setrval ve funkci a pokusil se utvořit koaliční vládu s Liberálními demokraty. Liberální demokraté požadovali zásadní změny volebního systému, které by jim umožnily v budoucnu získat větší šanci na podíl ve vládě. Heath odmítl vyměnit další volební období za změnu volebního systému a premiérského křesla se ujal tehdejší vůdce labouristů Harold Wilson. Protože však žádná ze stran nedokázala sestavit stabilní vládu, již v říjnu roku 1974 vyhlásil Wilson nové parlamentní volby.

Tradice „purdah“

Sir O'Donnell ve svém projevu vymezil roli stávajícího kabinetu a premiéra právě pro případ, že by se opakovala situace z roku 1974. Pokud by žádná strana nezískala většinu, vláda by nesměla vystoupit s žádnými zásadními politickými rozhodnutími a premiér by se musel zdržet vyhlášení nových iniciativ. Tato omezení vycházejí z britské předvolební tradice zvané „purdah“. Purdah je slovo původně převzaté z muslimské a hinduistické tradice, které značí závěs či závoj. Tradičně se používá pro společenskou izolaci žen od mužů, kteří nejsou členy rodiny. V kontextu britské parlamentní demokracie je purdah výrazem pro období zhruba šesti týdnů před volbami, kdy státní správa nesmí přijít s žádnou novou iniciativou nebo oznámením, které by mohlo mít

vliv na výsledek voleb. Tím, že Sir O'Donnell vymezil pravidla hry ještě před volbami, se snaží předejít manipulacím systému v případě, že nevznikne stabilní vláda.

Pokud by žádná strana nezískala většinu, vláda by nesměla vystoupit s žádnými zásadními politickými rozhodnutími a premiér by se musel zdržet vyhlášení nových iniciativ. Tato omezení vycházejí z britské předvolební tradice zvané „purdah“.

Při pohledu z vnějšku se zdá naprosto neuvěřitelné, že nevolený úředník diktuje demokraticky zvoleným politikům, jak mají postupovat. Je však třeba si uvědomit, že ve Velké Británii je státní správa, stejně jako Její Veličenstvo královna Alžběta II., považována za nositele kontinuity státní moci. Vystoupení Sira O'Donnella je tedy nutné vnímat z tohoto pohledu.

Cynik by mohl namítnout, že kdo viděl slavný seriál z 80. let minulého století „Jistě, pane ministře“ nebo jeho pokračování „Jistě, pane premiére“, ví naprosto přesně, jak to doopravdy je s rozdělením moci ve Velké Británii. Staletá tradice parlamentní demokracie a hluboký respekt ostrovanů k jejich státním institucím jsou však dostatečnými zárukami, že se situace nevymkne z rukou. Právě tato víra v pravidla hry, jejímž ztělesněním je kontinuita konstituční monarchie bez psané ústavy, činí Velkou Británii tím, čím je: jednou z nejstabilnějších zemí pro život v jinak nejistém světě.

Michal Mravinač pracuje pro South East England Development Agency ve Velké Británii. V letech 2005–2008 vyučoval na Metropolitní univerzitě v Praze. michalmravinac@seeda.co.uk

Michal Procházka

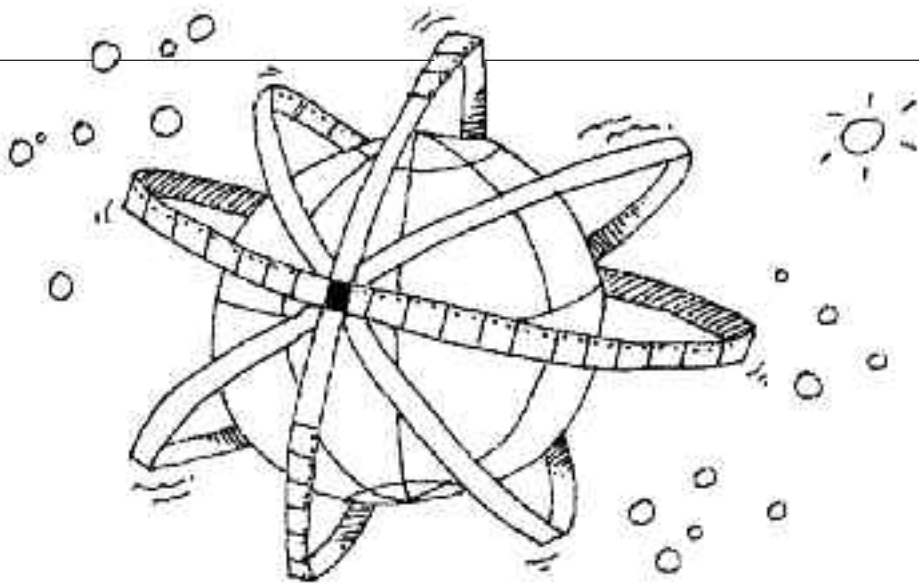
Kinematografie v azylu nepřátelského režimu

Íránské filmy obražejí festivaly, pro svou univerzalitu jsou oceňovány všude na světě – ačkoli přicházejí ze země, která se potýká s islámským režimem a přísnou cenzurou. V tomto případě se potvrzují slova o tom, že kulturní revoluce vznikají v podmínkách útlu či omezení, ale stejně tak lze říct, že íránský film těží ještě z předrevolučního dědictví 60. let.

Ve své monumentální knize *Close Up: Iranian Cinema, Past, Present, Future* (2001) vysvětluje historik Hamid Dabashi fenomén íránského filmu, který má odrážet program modernity perské kultury. „Už samotný fakt, že na filmovém plátně mohli Íránci shlédnout skutečné historické postavy, přinesl bezpochyby velký průlom ve společnosti, tradičně zakazující lidské zpodobování – a posunul ji k modernitě.“

V praxi je ale filmový zázrak plný paradoxů. Filmaři zápolí s íránskou cenzurou nejen od islámské revoluce roku 1979, ale ještě od dob šáhova režimu. Dohled duchovních nad kulturním životem byl uplatňován i za vlády reformního prezidenta Chátamiho koncem 90. let. Ačkoliv íránský film není otevřeně politický a angažované rétorice se programově vyhýbá, je vnímání kinematografie ze strany oficiálních orgánů stále problematické. Donedávna platilo, že mezinárodní renomé chránilo filmaře

před vězením či přímou represí, ačkoli jejich filmy byly doma zakazované – a oni sami zůstávali ve vlasti prakticky neznámí. „Mám pocit, že islámští cenzori mým filmům vůbec nerozumějí, takže pro všechny případy je raději zatrhnou. Obávají se, že kinematografie může být komplotem Západu,“ prohlásil nejznámější a nejuznávanější filmař iránské nové vlny Abbás Kiarostami.

Od perské poezie

Kořeny nové vlny iránského filmu ale nalezneme už v 50. a hlavně 60. letech za Pahlaviho éry, kdy řada intelektuálů studovala v Evropě, anebo byla v kontaktu se zahraničním děním. V kinech se sice hrály americké filmy či domácí melodramata, ale nová generace filmařů vzhlížela k moderní perské literatuře, zažívající zlatý věk. Spisovatelé volně experimentovali s formami a popisovali proměny doby. Uprostřed šáhovy říše se zrodilo literární, podvrtné kulturní centrum, kde kvasily nejrůznější politické a kulturní názory.

Mezi těmi, kdo měli vliv na nový iránský film, nesmíme opomenout nonkonformní básnířku Forough (Forugh) Farrokhzadovou, označovanou tam za nejvýraznější ženskou spisovatelku. Věnovala se divadlu i výtvarnému umění, a co víc – v roce 1963 odjela na sever země natáčet dokument o kolonii malomocných *Khaneh siah ast* (Černý dům). Na malém prostoru se jí podařilo zachytit extrémní protiklady života, který se nezastavil, ale pokračuje všedními drob-

nostmi. Mezi nemocnými, přežívajícími byla schopná nacházet nejen tragédie, ale i krásu a projevy lidskosti. Přes brzkou smrt Farrokhzadová ve dvatřiceti letech předznamenala nástup domácí kinematografie, její kontrastní poezie či zájem o syrovou realitu. Kiarostami nazval svůj pozdější film *Vitr, který nás ne-se* (1999) podle její básně.

Filmová emancipace 60. let byla korunována na konci desetiletí dvěma tituly – Darius Mehrjui uvedl snímek *Kráva* (1969) a stejný rok Masoud Kimiai film *Gheisar*. Mezi průkopníky umělecké kinematografie se ale řadili i Nasser Taqvai, Bahram Beizai či Parviz Kimiavi. Třebaže v jejich tvorbě naleznete evropské inspirace, například italský neorealismus, film se vyvíjel pod vlivem domácí literatury k vlastnímu silně metaforickému jazyku. Někteří další kritici nacházejí spojitosti novodobé poetiky s vypravěčskou tradicí Persie, s básníkem a matematikem 12. století Omarem Khayyámou, či dokonce s výtvarným uměním.

Ač kinematografie dospěla k národnímu výrazu, ocitala se v konfliktu s domácí konzervativní tradicí či totalitní identitou, která byla po revoluci obohacena o mravnostní islámský dohled. Trpěné, ale doma nepromítané filmy se hlavně od 90. let vyvíjejí bez pořádného kontaktu s domácím publikem, kolují po zemi nanejvýš díky ilegálním kopiím. Jejich nadnárodní univerzalizmus se vyznačuje strohým, minimalistickým realismem, obsazováním neherců, jednoduchou kompozicí příběhů z ulice či bás-

nickými jinotaji. Základní témata civilizace nahlížíme skrze (z hlediska režimu) neproblémové postavy – například děti. Řekli bychom, že bohatství poetické symboliky vyrůstá právě z prostorových, finančních, mravnostních či ideologických omezení, bez nichž by nebyla zcela tak vytříbená.

Abbás Kiarostami

Stará anekdota říká, že Abbás Kiarostami (1940) dovede natočit nádherný film o lásce, i když mu nedovolí na plátně ukázat krásnou, zamilovanou ženu. Vystačí si s poetickým příběhem o chlapci z horské samoty. On sám inklinoval k dětským postavám, neboť před revolucí působil ve studiu tvorby pro děti a mládež. Navíc byl fotografem, malířem a spisovatelem, takže do filmu vnesl citění rurální krajiny a typických krkolomných cestiček iránských kopců, které lze vnímat jako projekci existenciálního prožitku. Kvůli této „krajíně myslí“ Godard prohlásil, že kinematografie začala s D. W. Griffithem a skončila s Kiarostamim. Tomu se jaksi podařilo zrušit rozdíl mezi dokumentárními postupy a hranou fikcí. To dokumentární není určené k zachycení konkrétnosti či aktuality, ale slouží jako materie k básnivému příběhu. Ambivalence reality a fikce navíc čerpá z perské výtvarné tradice. Sám Kiarostami k tomu říká, že nereprodukuje pravdivou realitu, ale znovu vytváří naši představu o ní. „Abyste se přiblížili k pravdě, musíte umět i zalhat.“ Připomene se nám arabské přísloví o pravdě jako zrcadle, které spadlo na zem a rozbilo se na tisíc kousků. Jeho strohé filmy počítají s účastí diváka, stejně jako tradičně prostor mešity s věřícími. Zdůrazňuje hloubku i prázdnotu prostoru, do něhož je třeba vejít – který musíte zaplnit.

K protagonistům se empaticky přibližuje s kamerou a zase se od nich plaše vzdaluje, jako by ten který záběr umožňoval uchovávat tajemství. Cudně zakrývá potlačené emoce, šetří planými gesty. Ne náhodou Kiarostamiho poezie připomíná humanistickou kinematografii, již jsme v postmoderně ztratili – filmy Jacquesa Tatiho, Ermanna Olmiho či Satyajita Raye. Druzí v něm naopak vidí postmoder-

nistu a vedou spory o to, do jaké míry se v jeho meditacích odrážejí mystické, sufické koncepty. Sám režisér o tom odmítá mluvit s poukazem, že víra má být velmi intimní a osobní: „Tragédie Íránu spočívá v tom, že se z toho stala věc veřejná, dokonce vynucovaná státní mocí.“

V každém případě to posvátné vyrůstá jen z hrubé, umazané všednosti Íránu, nikoli z náboženského konceptu, natož z islámského mučednictví, hlásaného islámskou rétorikou. Na druhou stranu Kiarostami byl jedním z režisérů první generace, který po roce 1979 zůstal ve vlasti – a nenechal se zastrašit ani „Výborem prevence před hříchem“. Jeho producent a filmař Bahman Farnar například po osmihodinovém výsledku výboru emigroval do Kanady. Kiarostami dal naproti tomu přednost trpěné existenci na okraji filmového průmyslu. Sám to odůvodnil poetickým přirovnáním, že když přesadíte strom, tak může zahynout – anebo alespoň nedává stejně dobré plody.

Chuť třešní

Za pozornost stojí trilogie *Kde bydlí můj přítel* (1992), *Život jde dál* (1992) a *Pod olivovníky* (1994), v níž Kiarostami vypráví bolestné příběhy z oblasti postižené zemětřesením roku 1990. Jeho svědectví z autentických míst o rozsahu tragédie ale slouží k tomu, aby ukázal schopnost člověka překonávat překážky a nejtěžší ztráty – ale bez západní individualistické optiky. Jeho outsideri se podřizují nezpochybnitelné autoritě komunity, žijí v sousedství sil fatálního osudu. Řekli bychom, že Kiarostami zůstává na straně utlačovaných, бедných, ale ne jako Dostojevskij či Sartre s jejich traumatem odpovědnosti intelektuálů či revoluční rétorikou. Máme naopak pocit, že nasloucháme básníkovi, který vypráví o lidech vedoucích navzdor

ry všemu nadčasovou, pokornou existenci, plnou tichého utrpení i radosti.

Největší slávu přinesl Kiarostamimu vítězný snámek z Cannes *Chuť třešní* (1996), řešící legitimitu, ale i „hranici“ života, kdy se hrdina naopak rozhoduje dobrovolně zemřít. Autor líčí putování pana Badiho, hledajícího pomocníka, který by mu pomohl se sebevraždou a ráno zahrabal tělo na vršku

Stará anekdota říká, že Abbás Kiarostami (1940) dovede natočit nádherný film o lásce, i když mu nedovolí na plátně ukázat krásnou, zamilovanou ženu. Vystačí si s poetickým příběhem o chlapci z horské samoty.

pod třešní. V nočním čekání na smrt však Badii objevuje dosud neznámou „chuť života“. Sociální tematice se blíží městský snímek *Close up* (1990), vycházející ze skutečné události. Autor rekonstruuje přelíčení s mužem, jenž se v jedné středostavovské rodině vydával za slavného režiséra Mohsena Machmalbáfa, nabízejícího domácím roli ve filmu. Ve skutečnosti šlo o prostého podvodníka, který zneužíval cizí naivitu a nabízené pohostinnosti. Kiarostami se nic

méně ptá po složitějších motivech činu člověka, který vzhlízel ke slavným osobnostem, ale zároveň se konfrontoval s bohatstvím pro něj vyšší společnosti. Mimochodem do menší role obsadil i skutečného Machmalbáfa.

Machmalbáfovi a problém afghánských uprchlíků

Mezi touto druhou osobností íránského filmu a Kiarostamim bychom těžko hledali nějaké podobnosti, jak jsou oba odlišní. Machmalbáf vzešel z rozvedené rodiny, v době před islámskou revolucí kočkoval s radikálními levicovými myšlenkami. V sedmnácti letech byl zatčen a odsouzen za přepadení a pokus o odzbrojení policisty. Po nástupu ájatolláha Chomejního k moci se na chvíli stal režimním filmařem, což se projevilo v autobiografickém příběhu *Bojkot* (1985), líčícím tragédii mladého radikála Valeha z protišáhovského komunistického odboje. Exilová íránská vláda protestovala, že k natáče-

ní vězeňských scén byli údajně zneužití skuteční političtí vězni, ale to se nikdy zcela neprokázalo. Filmař však postupně přešel na stranu opozice a stal se pro někoho kontroverzní postavou, která se navíc ze svého vývoje, filmových období a vůbec minulosti ráda sebestředně zpovídá. Později založil soukromou školu Machmalbáf Film House, kterou mimochodem absolvovaly nejen obě dcery – Samira a Hana, ale i manželku Samiru si pamatujeme z poroty karlovarského festivalu 2004. Hana zase natočila podle otce scénáře známý příběh *Buddha padl hanbou* (2007), zasazený do známého údolí Bamian, kde Tálibán zničil obří buddhistickou sochu. V jejím sousedství líčí celodenní snahu afghánské holčičky, která si shání školní pomůcky, aby byla po vzoru svého kamaráda přijata na školu. Přitom okolí je plné ozvuků teroru i války, která vstupuje do dětských her, v nichž si děti hrají na Američany, teroristy i mučení zajatců.

Pokud ale mluvíme o samotném Machmalbáfovi, naši diváci viděli jistě *Cyklistu* (1989). Režiséra k němu inspiroval desetiletý pákistánský chlapec, pracující deset dnů v kuse, aby vydělal peníze pro příbuzné postižené povodní. Takže natočil film o zoufalém afghánském uprchlíkovi, který si potřebuje opatřit peníze na léčbu nemocné ženy a který se nechá najmout za otrockých podmínek jako cyklista! Nicméně tam, kde Kiarostami medituje nad lidským údělem, jeho filmařský kolega občas upadá do sentimentu a rétorického humanismu. Na druhou stranu bychom měli ocenit zájem o sociální problém Íránu, který představují afghánští uprchlíci. Jimi se zabýval už Abdolfazl Jalili ve filmu *Delbaran* (2001), ale známější je Machmalbáfův *Kandahar* (2001), popisující realitu tálibánského režimu před 11. zářím. K tomu používá klasický syžet o návratu emancipované emigrantky zpět do vlasti, kde se má pokusit zachránit sestru v zoufalé situaci, vyhrožující v dopisech sebevraždou. Po letech si znovu nasazuje burku, aby se rozplynula v anonymitě porobených žen. Autor se přitom snaží konfrontovat Západ s jeho „pokryteckou“ imigrační politikou, která „zapomíná“ na obyvatele nejzuboženější

ších krajin. „V Evropě si vybírají pouze vzdělané emigranty, kteří se jim mohou hodit. Ale když se podíváte na množství Afghánců proudících do Íránu, zjistíte, že většina z nich neumí číst, ani psát. Tvoří součást oné západní války, kterou média nevidí.“

Jafar Panahi a ženská otázka

Druhé generaci íránských tvůrců vévodí Jafar Panahi, jehož filmy uvedla i Česká televize ve filmovém klubu. Někdejší Kiarostamiho spolupracovník vyšel z realistické poetiky svého učitele, ale námětem každého jeho filmu je konkrétní sociální téma. Jestliže Kiarostami představuje básníka obrazu, Panahi je komentátorem, nahlížejícím společnost uzavřeného kruhu. Lépe mu svědčí menší formy – sám se hlásí k perským autorům realistických povídek 60. let, jakými byli Sadegh Hedayat, Jalal Al-Ahmad či Sadegh Cgubak. V jeho filmech zároveň nenajdete opravdu negativní postavu, sám o tom říká, že humanismus je odrazem tragické zkušenosti, již prošel jako válečný kameraman za irácko-iránské války.

Slavný *Bílý balónek* (1995) – Kiarostami byl scénárista – líčí peripetie dvou malých sourozenců, jimž se podařilo přesvědčit mámu, aby jim dala poslední pe-

níze na nákup vytoužené rybky. Jenže jaké neštěstí, když po cestě bankovku vytrousí. Zoufalé děti se vracejí zpátky hledat peníze a přitom zažívají nejružnější setkání s kolemjdoucími. Tahle anekdotická kompozice, opisující jakýsi polouzavřený kruh, načrtá strhující obraz dospívání, ale i soudobé společnosti se všemi jejími typy, tématy a sociálními problémy, jakými jsou třeba ohlasy války. Ještě více se v zahraničí mluvilo o *Kruhu* (2003), v němž se střídají krátké příběhy – tentokrát žen z dnešního Teheránu. Společné mají pouze to, že skládají dohromady kruhovou vypravěčskou kompozici, jež už tím jako by odráží jejich bezvýhodnou životní situaci. Manželka přichází na potrat, neboť se neodvažuje manželovi přiznat, že čeká holčičku – nikoli kluka. Imigrantka se snaží udat své dítě do cizí rodiny, neboť je sama nedovede uživit, prostitutka zápasí s policejní šikanou. Mimořádná je scéna z antonu, kde se nechává namalovaná žena mlčky ponižovat od policajta, vysmívat, šikanovat a poučovat o náboženství, zatímco po okně stéká pochmurně dešť. Divák si vzpomene na Kiarostamiho titul *Deset* (2002), jenž se celý odehrává za jízdy v automobilu. Jen tentokrát je neklidná cesta záminkou k rozhovoru řidičky s desítkou nejružnějších žen íránské společnosti. Z krátkých rozhovorů s nevěstou, pobožnou babičkou, emancipovanou ženou či prostitutkou vzniká obraz nenápadného, ale každodenního ženského údělu – života ve stínu mužů a jejich tradic. Mohlo by se zdát, že téma emancipace zůstává podtónem uměleckých filmů. To však souvisí spíše se zájmem filmařů o okraje, minority a marginalizované skupiny, kam propadávají ve společnosti ovládané islámským patriarchalismem rozvedené, opuštěné ženy.

Pokud budeme hledat další autory íránských mravů, za pozornost stojí někdejší herec Majid Majidi, který také vypráví své příběhy často skrze optiku nejmenších. Jeho *Děti nebes* (1997) a *Barva ráje* (2000) byly uvedeny na Letní filmové škole 2004 – bohužel pozvaný režisér neobdržel české vízum, aby mohl přijet. Komentář k íránské rodině nabízí snímek *Otec* (1996), jenž zkoumá patriarchální

tradice. Syn přijde o svého otce, načež se pokouší zastoupit mužskou figuru, aby se mohl v uvozovkách postarat o ovdovělou matku. Jenže k jeho překvapení si ona přivede domů nového chlapa, s čímž se malý kluk nedovede vyrovnat.

Z Karlových Varů 1995 budeme znát Amira Naderiho, který představil íránský poetický minimalismus už v dost manyristické podobě dětských dramat uprostřed íránských drsných reálií chudoby a „zanedbané urbanistické modernity“, které byly nazvané *Běžec* (1985) či *Voda, vítr, prach* (1989). Dnes tento již emigrant dávno natáčí snímky v Americe, předloni běželo na benátském festivalu jeho syrové drama *Las Vegas: založeno na skutečné události* (2008). Už americký film vypráví příběh podivného iráckého veterána, který se z ničeho nic objeví u dveří nešťastné rodiny, aby se pokoušel od nich odkoupit dům – obrat je o to poslední, co mají. Ti ani netuší, že to všechno je součástí jednoho lehkomyšlného, cynického žertu, k němuž je Las Vegas příhodným místem.

Zbývá otázka, zda může íránský film napomoci destabilizaci režimu, který se potácí, možná zoufale opevňuje a rozjíždí novou represi. Jestli může přispět k rozvratu patriarchální tradice a k liberalizaci společnosti? Zbývá otázka, zda může íránský film napomoci destabilizaci režimu, který se potácí, možná zoufale opevňuje a rozjíždí novou represi. Jestli může přispět k rozvratu patriarchální tradice a k liberalizaci společnosti? Sám Jafar Panahi tvrdí, že domácí kinematografie není politická, avšak 1. března byl ve vlastním domově zatčen a spolu s dalším filmařem Mohammadem Rasoulofem uvězněn. Zatím platilo, že režim kinematografii za určitých okolností trpěl. V azylu zkostnatělé státní produkce a diletantské cenzury tak vznikaly filmy, které byly obdivovány všude na světě. Dále to bude asi těžší.

Íránu se během března a dubna věnovaly i festivaly u nás. Festival Jeden svět zahájil dokument *Dny zelených nadějí* Hany Machmalbáfové. Několik filmů nejmladších autorů uvedl pražský Febiofest.

Zdroje

- Landscapes of the mind, Guardian, www.guardian.co.uk/film/2005/apr/16/art.
- Hana Stuchliková, internetový časopis Fantomfilm.cz 39, 2007
- Rose Issa: Real Fictions
- Adrian Martin: „The White Balloon and Iranian Cinema“, Sense of Cinema, <http://www.sensesofcinema.com/contents/01/15/panahi-balloon.html>.
- VOA News, Late Edition May 9, rozhovor s Basirem Nasibim, íránským filmařem žijícím ve Frankfurtu
- Rozhovor Mohsena Machmalbáfa s novinářem Gönülem Dönmez-Colinem na festivalu v Montrealu
- Revoluce už není řešením. Rozhovor s Jafarem Panahim: Právo 9. 8. 2007, Salon

Michal Procházka je filmový publicista. mr-prochazka@centrum.cz

■ Země nepotřebuje nové kontinenty, ale nové lidi.

Jules Verne

Ze čtenářského deníku

Mezinárodní politika a karikatura

Rakousko pro svobodu a samostatnost národa

Mallow pokračoval: „Obchod mezi našimi zeměmi doposud trpěl kvůli omezením, která na kupce uvalila vaše vláda. Jistě jste už dávno pochopil, že neomezený obchod –“

„Volný obchod!“ zamumlal komdor.

„Tak tedy volný obchod. Nemohlo vám uniknout, že by prospěl oběma zemím. Najdou se tu věci, o které máme zájem, a vy zase máte zájem o některé naše věci. Ke zvýšení blahobytu je třeba už jen vzájemné výměny. Osvícenému vládcovi jako vám – příteli lidu, ba mohl bych říct jednomu z lidu – již přece nic nemusím dál vysvětlovat. Nebudu tedy urážet vaši inteligenci.“

„Pravda! Sám jsem to nahlédl. Ale co vy?“ hořekoval komdor žalostně. „S vašimi lidmi se nikdy nedalo dohodnout. Jsem beze všeho pro veškerou ekonomickou výměnu, kterou hospodářství unese, ale ne za vašich podmínek. Nerozhoduji tu jenom já,“ zvedl hlas, „já jsem jenom služebníkem veřejného mínění. Můj lid nepřijme obchod v karmínovo-zlatém hávu.“

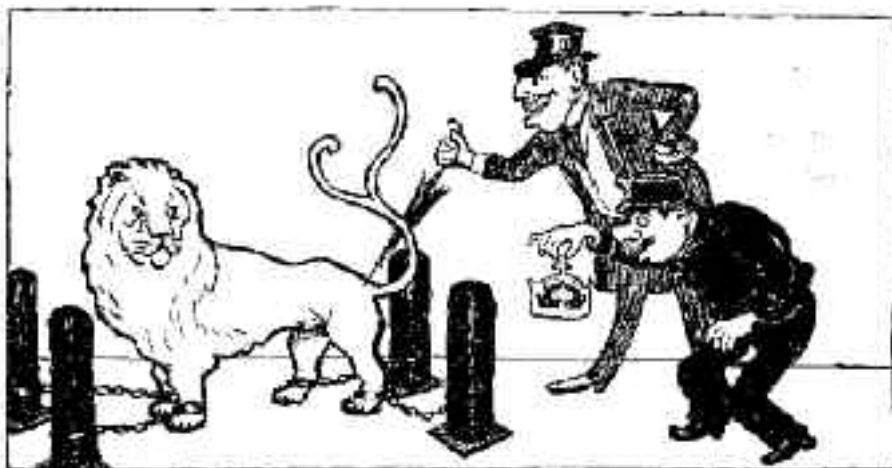
Mallow se napřímil. „Myslíte tím povinné náboženství?“

„Tak to nakonec vždycky dopadlo. Jistě si ještě pamatujete, jak to bylo před dvaceti lety na Askone. Nejdřív jste jim prodali vybrané výrobky a pak jste zažádali o povolení zřídit misie, jichž bylo nezbytně třeba k servisu těchto výrobků. Založili Chrám zdraví. Pak se začaly stavět semináře, kněžská hierarchie dostala samosprávu – a jak to skončilo? Askone je dnes nedílnou součástí Nadace a velmistři už neříkají pane ani jeho podvlékačky. To ne! To ne! Takhle nedůstojné zacházení by svobodní občané této země nikdy nestrpěli.“

„Ale já vám ani v nejmenším nepodsovuám nic z toho, o čem tu mluvíte,“ skočil mu do řeči Mallow.

Isaac Asimov

Nadace (Mladá fronta, Praha 2001, přeložil Viktor Janiš)

ne sice u nás,

ale za to – – – v Albánii!

Večery. Beletristická příloha Lidových novin, 47/1912, 23. listopadu 1912. Brno.

Přestože v tiráži *Večerů* není uveden editor, je známo, že je redigoval vedoucí redaktor LN Arnošt Heinrich, který do nich získal spisovatele a výtěčného kreslíře Františka Gellnera. Ten je autorem karikatury, v níž si „utahuje“ se zájmu Rakouska-Uherska o svobodnou Albánii (ta vyhlásila nezávislost po první balkánské válce 28. 11. 1912 právě díky velké podpoře R-U), místo aby poskytlo větší svobodu pro ostatní národy mocnářství. Rakousko-Uhersko se totiž společně s Itálií obávalo vzniku velkého Srbska a jeho snahy získat přístup k Jadranu. Albánská karta vyvolala nakonec velkou evropskou krizi a R-U i Rusko mobilizovaly. Přestože byl válečný konflikt zažehnán na konferenci velvyslanců velmocí v Londýně, hranice budoucích vojenských bloků už byly vymezeny.